

4
716

Г. Давидович
и др.

ГРАМАТИКА РУСЬКОГО ЯЗЫКА

для

шкôл середних и горожанських

Написав

Д-р Иван Панькевич

Трете перероблене и доповнене виданя

Андр

4528

ПЕРЕДМЕТ
торгсвля и инд. и с. хоз-ву
ИВАН МИТОВИЧ
Ужгородъ, ул. Рабскаго 18.

Накладом Державного издавництва в Празѣ

14
03

Ч. м. 760

Цѣна Кѣ 11.—



1258

ДР. ЕДВАРД БЕНЕШ,
ПРЕЗИДЕНТ ЧЕХОСЛОВАЦКОЊ РЕПУБЛИКИ.

ГРАМАТИКА

руського языка

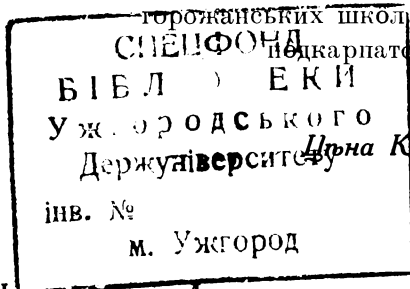
для шкѳл середних и горожанських.

Написав

Д-р Иван Панькевич.

Третя перероблене и доповнене видання.

Одобрено розпорядком министерства шкѳльництва
и народноѳ освѳты з дня 22. октября 1935, ч.
156.507/34-II/1 як помѳчна книга для середних и
горожанських шкѳл з учебным языком
подкарпаторуським.



ПЕРЕПЛЕТНЯ
торговля книг- и бумагам
ИВАН МИГОВ
Ужгородъ, ул. Раковска 1
Телефон

Накладом Державного Выдавництва в Празѳ.

1936.

СЛОВО И ЙОГО ЧАСТИ.

Склады.

§ 1. Коли мы говоримо: *Косарь косить; мельник мелет; сестра пряде; мати варить*; — то тыми словами высказуемо нашѣ мысли (думки, гадки).

Слова, котрыми высказуемо якусь мысль (думку, гадку), называются — *реченем* (предложение).

Вычислѣть, кѣлько слѣвъ було в кождѣм реченю?

Кожде реченя дастся подѣлити на тѣлько частей, кѣлько с слѣвъ в тѣм реченю. Тотѣ части то поокремѣ части мовы.

Розложѣть кожде слово в першѣм реченю на такѣ части, котрѣ легко можна высловити!

На кѣлько частей подѣлили вы слова: *косарь, косить, зелену, траву*? Подѣлѣть ще на окреми части слова: *загорода, полонина, полонинами, переночовати*.

Слова: *косарь, косить, зелену, траву*, и т. д. даются подѣлити на части, котрѣ легко можна поокремо высловити за одним выдыхом: *ко-сарь, ко-сить, зе-ле-ну, тра-ву, за-го-ро-да, по-ло-ни-на-ми, пе-ре-но-чо-ва-ти*. В кождѣм слѣвѣ було таких частей двѣ, три, чотыри и бѣльше. З таких то частей складаются найчастѣйше слова, котрых уживаемо щоденно.

Такъ части слова, котрѣ легко можемо поокремо высловити, называемо складами.

Склад, котрый кѣнчиться самозвуком, называеся *отвореным* або *вѣдкрытым*: *ма-ти*; — а такий, що кѣнчиться спѣвзвуком, называеся *замкненым* або *закрытым*: *мель-ник*.

Звуки.

§ 2. Чи даются розложити на склады такѣ слова: *дуб, цап, рак, зуб, нѣс*?

В кождѣм слѣвѣ чуемо ще окреми його части, меншѣ вѣд складѣвъ, якѣ не даются вже дальше подѣлити.

*) Частины граматики зачеркненѣ одною линією по сторонѣ правѣй — то матеріал для I. клясы, двома линіями — для другоѣ клясы, прочѣ части доповняют матеріал кляс III — V.

Ть *найпростѣйшій* и *неподѣльнѣ* части слова або складу называемо **звуками**.

Є такѣ слова, котрѣ мѣстятъ в собѣ лиш один звук: на прим.: *и, а*. Но звичайно слова мѣстятъ в собѣ два, три, чотыри и бѣльше звукѣв. В словѣ *на* — маемо два звуки, в словѣ *без* — три звуки, в словѣ *жельзниця* — девять звукѣв.

Звуки зазначаемо на письмѣ знаками, званѣ *б у к в а м и*. Буквы є великѣ и малѣ.

Руський языкъ має такѣ буквы: А а, Б б, В в, Г г, І і, (—лат. g) Д д, Е е, Є є, (лат. je) Ж ж, З з, И и, Й й, І і, К к, Л л, М м, Н н, О о, Ђ ђ, П п, Р р, С с, Т т, У у, Ф ф, Х х, Ц ц, Ч ч, Ш ш, Щ щ, Ы ы, Ь ь, Ъ ъ, Ю ю, Я я.

Примѣтки. 1. Буквы і уживалося в письменныхъ памяткахъ вѣд XVI до половины XIX ст. Єѣ уживав еще поет Довгович.

2. Буква Є звѣстна всѣмъ церковнославянськимъ памяткамъ, а такожъ подкарпатсько-руськимъ памяткамъ почавши вѣд XVI. аж до другоѣ половины XIX вѣка. Єѣ уживають такожъ нашѣ писателѣ першоѣ половины XIX вѣка, якъ Лучнай, Довгович, Попович, Духнович. Дперва, коли введено до граматики великоруську правопись, букву є замѣнили буквою е, котра служила для означеня двохъ звукѣв: е и ѣе. Тымъ правопись руську учинили труднѣйшою. Изъ практичныхъ цѣлей привертасмо ту букву опять.

3. В нашой азбуцѣ був еще одинъ знакъ «ъ» (йор), котрый не означав нѣякого звука, а лиш писали його звичайно на кѣнци слова, коли попередній звукъ був твердый: *братъ, рѣкъ, вѣдь*.

Давнѣйше передъ 9 столѣттями тота буква «ъ» означала звукъ подѣбный до о, або у, для того писалося найдавнѣйше слово *сон*, *мож* черезъ *сънъ, мъжь*.

Буква ь не означає нѣякого звука, она єсть знакомъ мягченя. На прим.: в словѣ *день* маемо лиш три звуки *д-е-нь*, а чотыри буквы *д-е-н-ь*. Букавъ ь показує, що попередній звукъ *-н-* выговоруєся мягко.

Не кожда буква выражає одинъ звукъ. Буквы: *є, љ, ю, я, щ* означаютъ два звуки: *й-е, й-і, й-у, й-а, ш-ч*.

Наголоє.

§ 3. Изъ попереду сказаного знаємо, що слово складаєся зъ складѣв. Не всѣ склады выговоруємо зъ однаковою силою. Однѣ склады наголошуємо (притискаємо) сильнѣйше, а другѣ слабше. В словѣ *мати* наголошуємо склад *ма*, в словѣ *сестра* склад *-стрá*, в словѣ *корова* склад *-рѣ*. Кажемо ддятого: *ма́ти, сестра́, корѣва*.

В руськѣмъ языкѣ правильно кожде слово має свой окремый наголос.

Примѣтка. Декотрѣ слова, а то заименники: *м и, т и, с и, м я, т я, с я* передають свой наголос попереднимъ словамъ, такъ що они стають ненаголошеними. На примѣр: *дай ми, увидѣть мя*.

В руськѣмъ языкѣ наголос може стояти на першѣмъ, другѣмъ, третѣмъ, або и четвертѣмъ складѣ, а не такъ, якъ на прим. в чеськѣмъ або мадярськѣмъ языкѣ, де вѣнъ стоитъ все на першѣмъ складѣ слова.

Мы кажемо *одѣн дѣм* — але *двѣмъ домѣмъ; однѣ сестрѣ* — але *двѣ сестры, видѣжу брата* — але даю *двѣмъ братѣмъ*.

Не лишъ рѣзніѣ слова мають неоднаковѣ наголосы, але однѣ и тѣ самѣ слова можуть мѣняти наголос. На прим.: *водѣ, воды, водою*, — але: *воду, воды; братъ, брата*, але: *братѣ, братѣмъ* и т. д.

Руський языкъ має наголос д в и ж и м ы й (рухомый), *то є такий, котрый не держиться одного мѣсця в словѣ*.

Примѣтка. В западныхъ частяхъ подкарпато-руського языка, а то в жупахъ — земплинськѣй (западна часть), шаршшськѣй и спшшськѣй наголос є недвижимый, то є стоитъ все на однѣмъ и тѣмъ самѣмъ складѣ, а именно на другѣмъ вѣдъ кѣнца. На прим.: *кѣлач, вѣно, травѣ* и т. д. мѣсто правильного *кѣлач, вѣно, травѣ*. Є то впливъ сусѣднього польського языка.

Т о н а б о в ы с о т а г о л о с у .

§ 4. Коли мы маємо велику радѣсть з приѣзду до дому якоѣсь намъ дорогоѣ особы, то побачивши ихъ здалека, кличемо: *вже пѣдутъ! вже пѣдутъ!*

Коли ожиданѣ гостѣ не приѣжджають, кажемо зажурено: *ще ихъ нема!* — Коли прийшла вѣстка, що зовсѣмъ не приѣдуть, в смуткомъ кажемо: *не приѣдуть!*

Коли звернемо увагу, якъ мы высловлювали слова *пѣдутъ* у великѣй радости, зажурено слово *нема*, а в смутку *не приѣдуть*, то впаде намъ в ухо, що тотѣ слова були высловлюванѣ дуже неоднако. При словѣ *пѣдутъ* звукъ *ѣ* бувъ высказанный выше а у о много низше. При словѣ *нема* противно звукъ *е* низше а звукъ *а*

мало выше, в словѣ не приѣдутъ, сказаномъ в смутку, чуємо повѣльный спад голосу, так що звук у буде низший вѣд и, ѣ.

Та неоднаковѣсть у высотѣ голосу в одномъ словѣ робить то слово неначебъ музыкальнымъ. Мы кажемо, що дане слово було высказано спѣвомъ. У спѣвѣ называємо высоту голосу *тоном* и проту у згаданныхъ випадкахъ кажемо, що слова мають такожъ свѣй *тон* або и *тоны*.

При зворушеняхъ душевныхъ: радости, смутку, гнѣвѣ тоны слѣвъ є бѣльше неоднаковѣ, є межи ними бѣльша рѣзниця, якъ при словахъ, сказанныхъ спокѣйно.

По тонѣ слова пѣзнаємо и рѣзницю значѣння того слова.

Но все таки кожде слово має и свѣй тон або высоту. Звукъ наголошенный має звичайно высший тон, якъ ненаголошенный. Найбѣльшу рѣзницю у высотѣ голосу помѣчаємо на кѣнци речення.

Подѣл звукѣвъ.

§ 5. Абы мы якийсь звукъ выповѣли, то на се треба працѣ рѣзныхъ знарядѣвъ мовныхъ, а то гортанки и рота з ихъ частями. Воздухъ, выдыхованный изъ грудей, порушає голосовѣ струны в дыхавици (горлѣ), а дальше переходить черезъ ротъ. Тутъ берутъ участь при томъ *языкъ, пѣднебннн, зубы и губы*. Для выходячого голоса найголовнѣйше, якимъ способомъ вѣн роздѣлится в ротѣ. Если йому нич не стоить на перешкодѣ и вѣн, выходячи черезъ ротову яму, має вѣльный переходъ, то тогды одержуєся чистый звукъ. Залежно вѣд змѣны ротовоѣ ямы одержують звуки рѣзну барву. Звуки, утворенѣ тымъ способомъ, называємо *самозвуками* (гласныя) *або* *голосѣвками* на прим.: *а, е, о, і* и т. д.

Если однакъ выдыхована струя воздуха по дорозѣ стрѣне якийсь запѣр и она мусить терти на поверхню звуженого мѣсця, або коли языкъ, зубы або губы запрутъ воздухъ зовѣмъ и лишъ наглымъ взрывомъ тыхъ частей воздухъ выйде, то тогды поветає при переводжовану воздуха в устнѣй ямѣ не чистый голосъ а лишъ рѣзнѣ шелесты. Изъ тыхъ шелестѣвъ творятся *спѣвзвукы* (*приголоснн*) *або* *шелестѣвки* (согласныя) — на прим.: *к, р, е, т, б* и т. д.

Звуки дѣлимо на: *самозвукы*: *а, е, ы, о, у* и т. д. и на *спѣвзвукы*; *п, б, в, ф, м, т, д* и т. д.

а) С А М О З В У К И.

Высловлюваня самозвукѣв.

§ 6. Самозвук *у* повстає в той способ, що корѣнь языка приближався до мягкого пѣднебѣня, а губы заокруглюються. Если язык обнизиться мало вѣд мягкого пѣднебѣня, а губы еще бѣльше заокругляться, то повстане самозвук *о*.

Если при том самѣм положеню языка губы и рот зовсѣм отворяться — повстане самозвук *а*. Коли пересунемо язык мало наперед до середнього пѣднебѣня, а губы мало звужаются, одержимо звук *ы*. Коли дальше будемо посувати язык так, що його середня часть приблизиться до середнього пѣднебѣня, то одержимо звук *и*. Зблизиться передня часть языка до твердого пѣднебѣня, то одержиться звук *е*, а коли ще ближе подѣйде до твердого пѣднебѣня, почуємо звук *і*.

Подѣл самозвукѣв.

§ 7. 1. Чистыми самозвуками є: *у, о, а, е, ы, и, і* (ѣ).

2. Самозвуки: *у, о, а, ы, и, е, і* называємо звичайно *твердыми*, бо они не мягчать попереднього спѣвзвука, а самозвуки: *є, ъ, ю, я* мягкими, бо они мягчать попередній спѣвзвук.

3. Самозвуки: *є, ъ, ю, я* суть самозвуками *йотоваными*, то значить: при их выговорѣ чуємо все *й* (*й + е, й + і, й + у, й + а*).

Коли они стоять на початку слова, або по самозвучѣ, тогды чуємо тото «й» выразно. На прим.: *ѣсти = йѣсти, ядро = йадро, доброѣ = добройі* и т. д. Коли однак они стоять зараз за спѣвзвуком, тогды мягчать той попередній спѣвзвук. На прим.: *зѣле = зѣлье, дѣло = дѣло, зѣть = зѣть*.

Примѣтка: Ъ не мягчить губных спѣвзвукѣв т. є. *п, б, в, м*, а також шипячих: *ч, ж, ш, ц*; — *є, ю, я* не мягчить шипячих, тому не пишемо по них *є, ю, я*, а тѣлько *е, у, а*. На примѣр: *кажуть, лежать*. По губных чуємо все *й*: *пє = пйе, вязати = вйязати, мясо = мйасо*.

Таблиця самозвуків.

Ряди	Передньо-піднеб'яні	Середньо-піднеб'яні	Задньо-піднеб'яні	Піднята язика
неза- окру- глені	і	и		горішні
	е	ы		середні
			а	низькі
за- окру- глені			у	горішні
			о	середні

б) СПІВЗВУКИ.

Висловлювання співзвуків.

§ 8. Співзвукви вимовляються при помочі язика, піднеб'я, зубів, губ и горла.

1. Коли хребет задньої частини язика піднесемо до заднього піднеб'я так, аби не було при тій н'якою щ'їли, а потім нагло язык введемо (зорвемо) и пустимо струю воздуха, то почуємо звуки *к, г*. Если межі язиком и піднеб'ям останиє малий перехід, через котрий буде переходити видихований воздух, то почуємо звук *х*.

В гортанці при помочі зближення голосових струн и видихованої струї воздуха твориться співзвук — *г*.

2. Если середню частину язика пересунемо до середнього піднеб'я, так що повстане щ'їль, через котру буде проходити воздух, то при тій повстане звук — *й*.

3. Если кінець язика дотикає переднього піднеб'я, а при тій язык дрожить — то одержимо звук *р*. При плоском положенні язика, коли він дотикає передне піднеб'я понад зубами, одержуємо звук — *л*.

4. Если конец языка дотыкает горѣшних зубѣвъ, то одержимо звуки *т, д*; в той сам способ одержимо звук *н*, но при його выговорѣ воздух переходитъ крѣзь нос. Коли конецъ языка дотыкает цѣлковито долѣшних зубѣвъ, то одержимо спѣвзвук *ц*, — а при неповном дотыку языка спѣвзвуки: *с, з*. Если передню часть языка поднесемо выше зубѣвъ а при томъ отвориться щѣль, то при выдыхованю воздуха почуемо шипѣня. В той способ повстають звуки *щ, ж*. Из злитя *т+ш* повстае *ч*, сполука *ш+ч* дае два тѣ самѣ спѣвзвуки писанѣ через *щ*, из злитя *д+з* повстае *дз* а из злитя *д+ж* повстае *дж*.

5. Зведемо хребетъ языка (средню його часть) до твердого поднебѣня, то при дотыку языка в томъ мѣсти повстають мягкы спѣвзвуки: *ть, дь, съ, зь, ць, нь, дзь*.

П о д ѣ л е н и е с п ѣ в з в у к ѣ в .

§ 9. Спѣвзвуки высловлюемо рѣзно. Однѣ при помочи губ: *п, б, м*, другѣ при помочи губ и зубѣвъ: *в, ф*, третѣ при помочи языка и зубѣвъ або ясен: *т, д, с, з, н, л, р, ц, дз, ч, дж, щ*, четвертѣ при помочи языка и твердого поднебѣня: *й, ть, дь, съ, зь, ць, нь*, пятѣ при помочи языка и мягкого поднебѣня: *к, т, х*, шестѣ гортанкою: *г*.

Для того вѣдповѣдно до того, в якомъ мѣсти уст нашихъ творятся вычисленѣ спѣвзвуки, дѣлимо ихъ на:

1. губнѣ: *п, б, в, ф, м*;
2. зубнѣ: *т, д, с, з, н, л, р, ц, дз, ч, дж, щ*;
3. передньо-поднебѣннѣ: *й, ть, дь, съ, зь, ць, нь*;
4. задньо-поднебѣннѣ: *к, т, х*;
5. гортанне: *г*.

Сѣ спѣвзвуки можна ще дѣлити вѣдповѣдно до того, котрою частею языка ихъ творимо, а то на:

1. передньоязычнѣ: *т, д, с, з, н, ц, дз, ч, дж, щ*;
2. средньоязычнѣ: *й, ть, дь, съ, зь, ць, нь, ль, рь*;
3. задньоязычнѣ: *к, т, х*.

Спѣвзвуки: *л, р*, называютъ такожъ плавными, *ч, ж, ш, щ* шипячими, а *м, н*, носовыми, бо при ихъ высловлюваню пропускаемо воздухъ такожъ носомъ.

Одна часть спѳвзвукѳв творитьсѳ так, що выходячу струю воздуха через устну цѳвву замыкаеся або языком або губами а потѳм нараз отвираеся а голос, якбы прорываеся. Так повстають отсѳ спѳвзвуки: *п, б, т, д, м, н, к, г*. Их называемо **прорывными**.

Друга часть спѳвзвукѳв повстае так, що струя воздуха протискаеся через звужену цѳвву устну. Так повстають спѳвзвуки: *в, ф, с, з, ш, ж, й, х, г, л, р*. Их называемо **протисненными**.

Частинно протисненѳ а частинно прорывнѳ е: *ч, ж, дж, ц, дз* а то длятого, що они складаються з двох спѳвзвукѳв. Вымовляючи *ч* зачинаемо наперед спѳвзвуком *т* а кѳнчимо *ш*, при *дж* зачинаемо спѳвзвуком *д* а кѳнчимо *ж*, при *ц* зачинаемо спѳвзвуксм *т* а кѳнчимо *с*, при *дз* зачинаемо спѳвзвуком *д* а кѳнчимо *з*. Е то спѳвзвуки не поединчѳ але злытѳ. Их называемо длятого **злытыми** або з латинська **аффрикатами**.

При одних спѳвзвуках голосовѳ струны в гортанцѳ выдають голос: (*б, д*) при других не выдають (*п, т*). Такѳ спѳвзвуки, при котрых струны голосовѳ выдають голос, называемо **дзвѳнкими**. *б, в, д, г, г, з ж дз дж м, н*; — а при котрых струны голосовѳ е в спочинку, тѳ называемо **тихими**: *п, ф, т, х, к, с, ц, ч*.

Спѳвзвуки дѳлятся отже на *дзвѳнкѳ* и *тихѳ* (глухѳ). Их можно псоставити в пары, близькѳ собѳ по выговору, так що дзвѳнкому буде вѳдповѳдати тихий.

дзвѳнкому	вѳдповѳдае	тихий
б	„	п
в	„	ф
д	„	т
з	„	с
дз	„	ц
ж	„	ш
дж	„	ч
г	„	к
г	„	х

Спѳвзвуки: *л, р, м, н*, не мають пар. Они межи всѳми спѳвзвуками мають наибѳльший голос и прото называють их **голосовыми**. При всѳх инших спѳвзвуках чуемо лиш шелесты и их прото называемо **шелестовыми**.

Всѣ спѣвзвукѣ могутъ бути твердыми, або мягкими. Спѣвзвукѣ суть *твердѣ*, коли стоять передъ твердыми самозвуками (*а, о, у, ы, и, е, і*). Если они стоять передъ мягкими самозвуками (*я, ю, ъ, ѣ*) и передъ *-ь*, то стають *мягкими*. Примѣры: *город, сон, дым, мама, рука, несу, крик*, мають лишъ твердѣ спѣвзвукѣ: *дыня, льто, клюв, житя, ;кѣнь*, мають такожъ и мягкѣ спѣвзвукѣ: *ня, ль, лю, тя, нь*. По шипячихъ (*ч, ж, ш, ц*) не стоять мягкѣ самозвукѣ: *ѣ, я, ю*, но: *е, а, у: держу, держать, пише, — но родичъ, пожеъ, нашъ, хруць*.

С п ѣ в з в у к и з д в о е н ѣ .

§ 10. В письмѣ часто уживасмо здвоєныхъ спѣвзвукѣв: *винный запах, денне свѣтло, Туреччина, Нѣмеччина, вѣдати, вѣдыхати, сати*. Такѣ здвоєнѣ спѣвзвукѣ повстають, коли злучуємо пнѣ слова з наросткомъ або приставки з пнями: *вин + ный, вѣд + дыхати* и т. д.

У высловлюваню такихъ здвоєныхъ спѣвзвукѣв мы звичайно не чуємо два разы повтореного спѣвзвука, але якъ одинъ здвоєженный: *камѣнный, сати*.

Такѣ здвоєженѣ спѣвзвукѣ у насъ в деякихъ околицяхъ а то на схѣдъ вѣдъ Латориць досить частѣ; особливо: *л, т, ц, с: теллиця* (з терлиця), *вѣлла* (з вѣрла), *умелла* (з умерла); — *ватта, маттери*; — *дванаццять* (з дванадцять), *дваццять* (з двадцять), *пессій*.

Подѣбноє явище широко розповсюднене в говорахъ украинскихъ надднѣпряньскихъ у именникѣв роду середнього на *-я* з колишнього *-ье*. Утрата *ь* дала причину здвоєженю зубно-ясныхъ спѣвзвукѣв: *життя, безлюддя, колосся, мотуззя, писання, тѣлля, клоччя, збѣжжя, пѣдашия*; а такожъ в 6. пад. одн. именникѣв роду женського передъ колишнимъ *ь*: *сѣллю, маззю, мѣддю, нѣчю, тѣнню* и т. д.

Таблиця співзвуків.

		Гор- таннѣ	Задньо- подне- б'яннѣ	Серед- ньонод- неб'яннѣ	Зубнѣ	Губнѣ	
Шелестовѣ	прорывнѣ	тихѣ		к	т	п	
		дзвонкѣ		г	д	б	
	протисненнѣ	тихѣ		х	с ш	ф	
		дзвонкѣ	г		й	з ж	в
	злитѣ	тихѣ				ч ц	
		дзвонкѣ				дж дж	
Голосовѣ	носовѣ	дзвонкѣ			н	м	
	плавнѣ бачнѣ		перед- нѣ		л (се- рельє)	л (твер- де)	
					р		

Найважнѣйшѣ давнѣ звуків перемѣны.

Чергованя.

§ 11. Коли поставимо побѣч себе слова подѣбнѣ до себе значѣнем и звуками, примѣром: *брати, беру, збираю, збори*, — або: *дыхати, дух, здох*, — або: *нести, носити*, — або: *лѣтати, летѣти* — то увидимо, що в серединѣ слѣв змѣнялися самозвуки. В першом примѣрѣ мы видѣли, як межѣ *б а р* було раз *е*, раз *и*, раз *о* а навѣтъ нема нѣякого самозвука (*брати*). В другом примѣрѣ мѣнялися: *ы, у, о*. В третѣм: *е, о*, в четвѣртѣм: *і, е*. Они так, якбы йшли у черзѣ за собою або черговалися.

Такъ перемѣны звуковъ сталися вже дуже давно, заки славянськѣ мовы роздѣлилися и ддятого их знає кожда славянська мова а також наша.

Сю давну змѣну самозвукѣвъ в серединѣ слѣвъ, при котрѣй змѣнялося и значѣня тых слѣвъ, называемо чергованѣм.

Примѣровъ такого чергованя самозвукѣвъ слѣвъ того самого кореня богато: вода, вѣдро, выдра; — розпяти — розопну — розпнати — опона — путо; — гнати — гонити — поганяти; мерти — умирати — морити — мара; — пити — поити; крыти — покрѣвля; лѣзти — лазити; ломити — ламати; скочити — скакати, и т. д.

Новѣ у, я з носовых о (ж), е (ж).

§ 12. Наша мова, як и всѣ славянськѣ, мала колись носовѣ самозвуки о(о^н), е(е^н). Но скоро, ще перед початком нашоѣ письменности в XI. столѣтѣ, сѣ носовѣ самозвуки перемѣнились: о^н на у: мо^нка — мука, ро^нка — рука, до^нб — дуб, го^нба — губа, бери^н — беру, бери^нтъ — берутъ, О^нгры — Угры и т. д. — е^н на я: не^нтъ — пять, не^нта — пята, кле^нти — кляти, ме^нти — мяти, тре^нсти — трясти, ме^нсо — мясо и т. д.

Неповнѣ звуки ъ, ѣ.

§ 13. В давнѣй добѣ ще перед XII. столѣтѣм знала наша мова ще два звуки: ъ, ѣ, котрѣ не вызначалися повнотою голосу, а були неповнѣ. Они були самозвуками, могли стояти в серединѣ слова и на кѣнци. Першій з них ѣ (йор) був близький до о и був твердый а другий з них ѣ (ѣр) був близький до е а змягчовав попереднѣ спѣвзвукѣ.

Оба сѣ неповнѣ звуки були двоякого роду: а) сильнѣ а то в першѣм складѣ слова пѣд наголосом: дѣску и на мѣсцях паристых, коли за ними стояли також неповнѣ, рахуючи вѣд кѣнца слова: дѣньсѣ, отѣць, сѣнѣ, мѣхѣ, возѣкѣ и т. д. б) слабѣ а то на кѣнци слѣвъ, а в серединѣ на мѣсцях непаристых, рахуючи вѣд кѣнца слова, як то указано на попередних примѣрах.

Слабъ ѣ, ъ почали згодом щезати а то наперед на кѣнци слѣвъ, ѣ не оставляло нѣякого слѣду а ѣ смягчило попередній спѣвзвук, як то и нынѣ чуємо: *часть, масть, гѣсть*; — *раб, льс* и т. д.

Сильнѣ ѣ, ъ переходили на повнѣ а то ѣ на *о* а ѣ на *е*: *днесь, отець, сон, мох, возок*. Такѣ *о, е* з тоѣ причины называются похѣдными в противенствѣ до *о, е* старых або первѣсных: *кѣнь* — *коня, несла* и т. д.

Сѣ ново повставшѣ *о, е* можуть выпадати, коли повернуть до мѣсць непаристых: *сон* — *сну, мох* — *мху, отець* — *вѣтця, возок* — *вѣзка* и т. д. Такѣ *о, е* называются також вставными звуками або *рухомыми*.

§ 14. *Неповнѣ ѣ, ъ перед и*. Коли ѣ, ъ злучилися з наступным *и* то ѣ+и=ый, ѣ+и=ий: Прим., — давнѣ прикметники кѣнчилися так, як именники на ѣ, ъ: *добрѣ, синѣ*. До них долучився заименник указовой *и*. З того повстали новѣ формы прикметникѣвъ: *добрый, синий* (нынѣ задля мягкости пишемо: *синій*).

Подѣбно зовсѣм *е* и на початку слѣвъ. Приставки *одѣ, обѣ, вѣ, зѣ* (*изѣ*) лучилися часто з дѣсловами, що починалися на *и*: *ити, иськати*. Звуки ѣ+и давали *ый* або *ы*: *обыйти, одыйти, выйти, зыйти, обыськати* и т. д.

§ 15. *Неповнѣ ѣ, ъ в сполуцѣ з р, л*. Инакше сталося з ѣ, ъ в сполуцѣ з плавными *р, л* межѣ спѣвзвуками. Коли ѣ, ъ стояли перед *р*, то *ѣр*=*ор* а *ѣр*=*ер*: *горнець, порток, корм, торг, терплю, мертвый, верх, верба* и т. д. Перед *л* могло стояти лиш ѣ (ѣ перед *л* перейшло на *ѣ*) и то ѣ переходило на *о*: (*л* згодом перемѣнилось на *в*): *повный, стовп, товчи, жовч, жовтый* але однако: *полк, сонце* (в *сонце л* випадає).

Инакше сталося з ѣ, ъ по плавных *р, л*. В одних говорах мѣсто *рѣ, рь, лѣ, ль* маємо: *ры, лы*, инде: *ро, ло, ре* а рѣдко: *ыр, ыл*: *дрѣво* — *дрыво, дрова*; *брѣва* — *брыва, брова, чорнобрывый*; *дрѣжати* — *дрыжати, дрозжати*; — *крѣвь* — *кров, крываый, кроваый, хрѣстити* — *хрестити*; — *слѣза* — *слыза, слеза, глѣтати* — *глытати, глотати, яблѣко* — *яблыко, яблоко* але також: *дырва, гырмѣти, кырниця, кырваый, ирстити, сылза, гылтати*. Се послѣдне явище вѣдоме передовсѣм в лемкѣвських говорах.

Повногосос.

§ 16. Коли порѣвнаемо слова чеськѣ: *brada, hrad, kráva, hlava, bláto, sláma, břeh, bříza, mléko*, з нашими словами: *борода, город, корова, голова, болото, солома, берег, береза, молоко*, то увидимо, що чеськѣ сполученя звукѣв: га, ла, же (ří), ле mezi спѣвзвукѣми у нашѣй мовѣ мають иншѣ сполученя: га — *оро*, ла — *оло*, же — *ере*, ле — *оло*. То саме майже находимо у порѣвнаню з языком церковнославянським. На мѣсци церковнославянського:

<i>ра</i>	межи	спѣвзвукѣми	у нас :	<i>оро</i>	—	<i>брада</i>	—	<i>борода</i> ,
<i>ла</i>	„	„	„	<i>оло</i>	—	<i>глава</i>	—	<i>голова</i> ,
<i>рѣ</i>	„	„	„	<i>ере</i>	—	<i>брѣг</i>	—	<i>берег</i> ,
<i>лѣ</i>	„	„	„	<i>оло</i>	—	<i>плѣн</i>	—	<i>полон и т.д.</i>

Се явище давне и спѣльне також языкам великоруському та бѣлоруському а чуже всѣм прочим языкам славянським. То явище через бѣльшу повноту голосову таких слѣв называеся **повногососом**.

Початкове е.

§ 17. Початкове давне *е* в противенствѣ до других славянських мов перемѣнилось в руськой мовѣ на *о*: чеське: *jeseň, jeden, jezero, jelen* = руське: *осень, один, озеро, олень*.

Мягченя спѣвзвукѣв.

Губнѣ: *п, б, в, м*.

§ 18. Коли по губных спѣвзвукѣх: *п, б, в, м* слѣдовав мягкий самозвук *я, ю, е* (*е* давно було мягке), то mezi губными а мягкими самозвукѣми розвинувся звук *й* а вѣдтак мѣсто него *л*: *земля, капля, торговля, гребля, — ломлю, терплю, збавлю, люблю, — ломленный, схолленный, збавленный, полюбленный*, а коли у нашѣй мовѣ *е* перемѣнилось перед мягкими складами на *ѣ*, то и перед тѣм *ѣ* по губных вставляеся *л*: *збавльня, и т. д.*

Се явище виходить дуже послѣдовно при одмѣнюваню дѣслѣв на: *-ати, -ити, -йти*.

У народных говорах мѣсто вставочного *л* появляеся також часто: *п -мясо, память*.

Зубнѣ: *т, д, с, з, ст, зд, ц.*

§ 19. Спѣвзвукѣ: *т, д, с, з, ст, зд*, перемѣняются на водповѣднѣ шипячѣ перед *ю, е* в одмѣнюваню дѣслѣв в часѣ те перѣшнѣм:

т на **ч**: *платити — плачу — платиш,*
д „ **дж** (ж): *сидѣти — сиджу — сидиш,*
с „ **ш**: *писати — пишу — пишеш, носити — ношу — носиш,*
з „ **ж**: *возити — возжу — возиш, вязати — вяжу — вяжеш,*
ст „ **щ**: *свистати — свищу — свищеш, блистѣти — блищу — блистиш,*
зд „ **ждж**: *приѣздити — приѣжджу — приѣздиш.*

Спѣвзвукѣ *ць, зь* в 5. падежи однины именникѣв р. муж. перед *е* перемѣняются на **ч, ж**: *отець — отче, князь — княже.*

Спѣвзвукѣ: *к, г, х.*

§ 20. 1. **К, г, х** перед *е* в 5. падежи однины мужеських именникѣв замѣняются на **ч, ж, ш**: *чоловѣк — чоловѣче, Бог — Боже, дух — душе.* Подѣбно переходить **к, г, х** перед *е* в одмѣнюваню дѣслѣв, окѣнченых на *чи*, або *кти, гти*: *пекти (чи), печеш, пече, печемо, печете; стерегти (чи), стережеш, стереже, стережемо, стережете.*

Перед **и**: *рука — ручиця, гбркий — гбрчиця, жбнка — жбнчин; — друг — дружина; многий — множина; — дух — души, дячиха — дячшин, мачоха — мачошин.*

Перед **-ь**, що потѣм щезло або перейшло на *е а* по шипячих на **о**: *рука — ручка (з рук-ьк-а), яблоко — яблочко, дух — душевый (з дух-ьн-ый), муха — мушня, друг — дружній, Бог — божня, рѣг — на рожни; — рука — ручечка, дошка — дощечка, друг — дружечка, Бог — Божечко, муха — мушечка, юха — юшечка.*

2. **К, г, х** перед **ѣ** в склоненю именникѣв мужеських, женських и середних переходять в: *ц, з, с*, на прим.: *чоловѣк — в чоловѣцѣ, Бог — в Бозѣ, грѣх — в грѣсѣ; рука — руцѣ, нога — нозѣ, муха — мусѣ; око — в оцѣ, ухо — в усѣ.*

ПОЗНЪЙШЪ ПЕРЕМЪНЫ.

а) САМОЗВУКИ.

Перезвук *о, е* на *і, у, ы*.

§ 21. 1. Слова: *стѣл, вѣл, нѣж, рѣк, домѣв, добрѣй*, выговариваются у нас не одаково. Здвж Бескидѣв и в долину горѣшнюѣ Тисы (од Ясѣня до Луга) выговариваютъ сѣ слова: *стѣл, вѣл, нѣж, рѣк*. В Бережскѣй жупѣ и в западнѣй части Марамороша на полудне вѣд Верховины звучитъ се *і* грубше (*ѣ*). В долѣшнѣй части Мараморощины, Ужанщины и Земплина выговариваютъ сѣ слова: *стѣл, вѣл, нѣж, рѣк*. В однѣй части Шарыша и Спиша та на границѣ румынскѣй в Мараморошинѣ чуемо тотѣ слова: *стѣл, вѣл, нѣж, рѣк*.

Тѣ самѣ слова в 2. пад. звучатъ вже иначе: *сто - ла, во - ла, но - жа, ро - ку*, в 3. пад.: *сто - лови, во - лови, но - жеви, ро - кови*.

На тых примѣрахъ мы видимо, що *первѣсне - о* в замкненѣм складѣ переходитъ в нашѣмъ языкѣ в *і, у, ы*. В отворенѣм складѣ вертае опять *о*: *сто - ла, во - ла*.

В литературнѣмъ выговорѣ *ѣ* треба высловлювати як *і*.

Наведемо ще бѣльше такихъ примѣровъ: *нос - носа, конь - коня, болѣ - болю, выбор - выбору, способ - способу, нѣч - ночи, гнѣй - гнѣю, дѣм - дому, спокѣй - спокою, мѣст - моста, рѣст - расту, гѣсть - гостя, кѣсть - кости, радѣсть - радости, милѣсть - милости, вѣдомѣсть - вѣдомости, злѣсть - злости; — вѣльный - воля, рѣдный - родина, гѣркий - горе, згѣдный - згода, дрѣбный - дрѣбнѣти, осѣбный - особа, робѣтник - работа, охѣтник - охота, стѣльчик - столецъ, кѣнчик - конецъ, пѣблка - пѣчла, гѣрка - гора, нѣжка - нога, сѣвце - слово, кѣльце - коло; — кѣся (з кося), кѣля (з коल्या), подѣвря (з подвѣрья), межигѣвря (з межигѣрья), повѣвдя = повѣнь (з поводья); — 6. падежъ однинѣ именникѣв роду женскѣго, окѣнченѣх на спѣвзвукъ: *сѣлью, нѣчу, злѣстю, радѣстю*; — 6. падежъ множинѣ тыхъ самыхъ именникѣв а такожъ деякихъ роду мужескѣго мягкихъ, рѣдко твердыхъ: *кѣстьми, гѣстьми, кѣньми, гѣрдами, вѣльми*; — *мочи* — часъ минувшѣй: *мѣг, рости - рѣс, бости - бѣв*.*

В литературнѣй мовѣ допускаемо однакъ и такѣ слова, в котрыхъ *о*, хоть находится в отворенѣм складѣ, то пѣд влывомъ

правильного перезвуку того **о** в тих самих словах переходить на **Ѡ**: - *нога нѠжка - нѠжок - нѠженьки, гора - гѠрка - гѠрок, жѠна - жѠнка - жѠнок - жѠночок, пѠла - пѠлка - пѠлочка, кѠнця - кѠнець, вѠзка - вѠзок, дѠвка - дѠвок, стѠжка - стѠжок, рѠжка - рѠжок, мѠстка - мѠсток.* и т. д.

Увага! Коли то замкнене **Ѡ** висловлюємо як **і**, то не треба м'ягчити попередних зубних спѠвзвукѠв: **т, д, с, з, н**, отже: *тѠк, дѠм, сѠль, возѠв, нѠс* а не: *тыѠк, дыѠм, сыѠль, возыѠв, ныѠс!*

Можемо однак навести много таких примѠрѠв, де **о** в замкненѠм складѠ не перемѠняєся в: **і, ѡ, у, ы**: *сон, моѠ, горѠ, торѠ, вовѠ, шовѠ, жовѠток, куѠток, лоѠоть*. Межи **о** в попередних примѠрах, а **Ѡ** в тих примѠрах, що мы тепер навели, була в давнинѠ рѠзниця. В перших примѠрах **о** є давне, а в других примѠрах **Ѡ** є нове або похѠдне, бо походить з звука **ѡ**, у вимовѠ колись подѠбного до **о**. (Диви § 13.)

2. Крім сего маємо много слѠв, в котрых **о** в замкненѠм складѠ не перемѠняєся на: **і, у, ы**.

1. В словах, де - **ор**, - **ов** (ол), - **ро**, - **ло** находиться межи спѠвзвуками: *горнеѠць, гортанѠка, горѠб, горло, чорный, чорт, вовѠ, повный, полѠ, мовный, довгий, товстый, товѠц, кров, яблѠк.* (Диви § 15.)

2. У именникѠв, закѠнчених на -**ок**, **отѠ**: *колоѠ, мѠсток, дѠзѠнок, дѠмок, сноѠпок, рѠжок, возѠк, пѠсок, жовѠток, огорѠк, очѠпок, припѠчок, присѠлок, коѠоть, лоѠоть, ногѠть*. СѠ именники в дальших падежах утрачають то **о**: *кѠлка мѠстка, лѠкѠтя . . .*

3. У именникѠв роду женського, окѠнчених на -**ов**: *любѠв, буѠков, морѠков, церѠков, кров, РѠкосѠв*. В дальших падежах крѠм б. однини то **о** щезає: *любѠви, церѠкви*.

4. В словах, котрѠ мають межи спѠвзвуками: -**оро**, -**оло**: *вороѠ, пороѠ, стороѠж, вороѠн, поѠворот, подѠроѠж, жѠлоб, голоѠ, молѠт, холоѠд, соѠкол, коѠлос, волоѠс, волоѠх, молодѠник, молѠтѠник, молодѠця, холоѠдѠця, хлопѠця* (з холопѠця).

Но виймкою є: *порѠбѠг, смѠрѠбѠд, оборѠбѠг, морѠбѠг, ворѠбѠт*.

Також, коли такѠ именники з -**оро**, -**оло** дѠстануться до замкненого складу в родовѠм падежи множини: *колоѠда - колоѠд, короѠна - короѠн, сороѠка - сороѠк, наѠгороѠда - наѠгороѠд, молоѠко - молоѠк*.

5. То саме находимо и у інших іменників в 2. падежі множини: *дрова - дров, брова - бров, блоха - блох, яблоко - яблок,*)* коло - кол, *проба - проб, розса - розс, вода - вод, перепона - перепон, постанова - постанов, рогожа - рогож*, а також, коли **о** вставляється межі два співзвучки: *вѣкно - окон, багно - багон, печѣнка - печѣнок, жѣбка - жѣбок, нѣжка - нѣжок, гѣрка - гѣрок.*

6. У здробнѣльх: *мѣрочка, ягодочка, маковочка, горонька, головонька, сторонька, бровонька.*

7. В окінченю 6. падежа однини іменників роду муж. и серед. в все — **ом**: *вѣл - волом, село - селом.*

8. Наконець в словах: *закон, том, погром, водный, основный, народ, народный.*

3. На початку слів **ѣ** вговорюєся все так, *якбы* перед ним стояло *в*. На прим.: *ѣкно, ѣн, ѣвця, ѣвса* вговорюєся як: *вѣкно, вѣн, вѣвця, вѣвса*. Мы и пишемо се *в* на початку слів, що переголошують *о* на *і, ы, у*: *вѣкно, вѣн, вѣвця, вѣвса.*

Примѣтка. Тото звукове явище дуже давне в нашом явищі. Порозумѣти його мож добре, коли возьмемо під увагу цѣлий руський (український) язык за Карпатами поза Подкарпатською Русею. Там перейшло тото *о* вже майже всюды в *і*.

§ 22. Таке саме явище видимо при первѣснѣм **е** (т. є. такѣм, котре не повстало из **ь**), коли оно находится в замкненѣм складѣ. Мы говоримо нынѣ: *шьсть - шестый, сѣм - семый, вѣз (вѣз, вез), везу, нѣс (нѣс, нѣс) несу, в синѣй (юй, йѣй) и т. д.*

Мы знаємо двояку перемѣну звука **е**.

1. Коли первѣсене **е** находится перед мягким співзвучком, що замикає склад, то оно переходить лиш на **і**, котре мы пишемо **ѣ**: *шьсть - шестый, сѣм - (м було давно мягке) - семый, матѣрь - матери, рѣч - речи, жмѣнька (жменя), камѣнь - каменя, ремѣнь - ременя, ячмѣнь - ячменю, корѣнь - кореня, метѣль - метели, погибѣль - погібели, глѣбѣнь - глѣбени, гусѣнь - гусени, довжѣнь - довжѣсени, осѣнь - осени, лебѣдь - лебедя, папѣрь - паперю, червѣнь - червени, быстрѣнь, высочѣнь, далечѣнь, крѣтѣж.*

*) Тѣ іменники и нынѣ в народных говорах мѣсто **о** мають **ы**: *дрыва, обыва, бляха, яблоко.*

Находимо також приміри, де появляється **ѣ** м'єсто **е** в одкрытѣм складѣ. Є то именники, утворенѣ вѣд вычисленых именникѣв, де то **ѣ** є правильно: *каменьць, ремьнець, гребльнець, папльрець, припльчок*.

Правильно мають **ѣ** м'єсто **е** тѣ именники роду середнього, котрѣ кѣнчатся на **-я** м'єсто колишнього **-ьє**: Є то збѣрнѣ именники: *зья* (з колишнього *зельє*), *весьля, пьря, камья, корья, ремья*, а також именники, утворенѣ вѣд дѣвслѣв: *плетья, креция, Благовѣция, Вознесья, забавья* и т. д.

Єѣ именники мають все наголос на **ѣ**.

В литературнѣм языцѣ уживаєся нынѣ ще много таких форм, де **е** не переходить на **ѣ**, хоть **е** в замкненѣм складѣ: *учитель, ручитель, завѣдатель, кормитель, меч* (з *мечь*), уживаєся однак нынѣ и форм вѣддѣвслѣвных именникѣв роду середнього на: **еня** (з *-еньє*) побѣч вычисленых горѣ на: **-ѣня**: *збогаченя, вѣдродженя, збѣльшеня, зменшеня, скрѣпленя, верненя, збуреня* и т. д.

Наголос не паде на **е**, лиш посуваєся в зад.

2. Звук **е** замкненѣм складѣ перед твердым спѣвзвукѣм и перед **й** переходить у наших говорах на: **ѣ, ѓ, ю** а попередній спѣвзвук мягчитьсѣ: *везу - вѣз, ѓз, вюз, несу - нѣс, нѓс, нюс, яцѣрка - яцѣрка - яцѣрка, сѣй - сѣй - сѣй, твоѣй - твоѣй - твоѣй, утѣк - утѣк - утѣк, лѣд - лѣд - лѣд, мѣд - мѣд - мѣд*, кажутъ також: *лѣд, мѣд, веретенце, веретен, потреба - потреб*; — окѣнченя 2. пад. множ.: *учительѣв - учительѣв - учительѣв*.

Звук **е**, що повстав з **ь**, не переходить в **ѣ**. Таке **е** часто в инших формах того самого слова выпадає. Є то слова, закѣнченѣ: 1) на **-ець**: *купець - купця, хлопець - хлопця, гостець - гостця, творець - творця, отець - вѣтця, кравець - кравця, оцет - вѣтцу, стрѣлець - стрѣльця* и т. д.; — 2) именники роду муж., закѣнченѣ на **-ел**: *орел - вѣрла, осел - осла*; — 3) дальше: *день - дня, пень - пня, уровень - уровня, учень - учня*. — 4) В словах з **-ер-, -ре-, -ле-**: *перший, четвертый, четвер, черв, серп, верх, верба, смерть, стернянка, умер, запер, утер, шершень, хрест, блеск*; — 5) Вставочне **е** перед **н** в 2. падежи множини именникѣв роду женського па **-я**: *вишня - вишень, черешня - черешень, сотня - сотень*, а також

роду середнього: *ясла - ясел, ясна - ясен, кросна - кросен, повересла - повересел, полотна - полотен, крѣсло - крѣсел, стебло - стебел, серце - сердець* и т. д.

Подобно, як у слів, що мали в середині: **-оро-**, **-оло-**, **о** в замкненом складі не переходило на: *і, ї, ю, ы*, так само и в словах з **-ере-** в середині слова **е** в замкненом складі не переходить на: **ѣ, ѝ: ю:** *берег, череп, веред, перед, серед, через*, 2. пад. множ.: *дерев, черев, берез*.

Наконець згадаємо ще такі іменники здрібнѣлѣ, прикметники и прислівники, котрі кінчатся на: **-ечко**, **-ечка**, **-енко**, **-енько**, **-енький**, а **е** не перемѣняють: *словечко, батечко, книжечка, душечка, овечка, Василенко, Шевченко, Гриценко, гостенько, мляченько, княженцько, маленький, дробенький, солоденький, маленько, дробенько, солоденько, и т. д.*; и збільшені прикметники на **-енний**: *страшений, численний, здоровенний, и подібні, а також: воєнний*.

Подобно, як окінчення 6. падежа однини іменників роду мужеського и середнього **-ом** не перемѣняється на **-ім, їм, ум**, так само не перемѣняється окінчення **-ем** у м'яких іменників того самого роду и в том самом падежі: *кунець - кунцем, учитель - учителем, учень - учнем, май - мавм, море - морем, серце - серцем, насня - наснем, зья - зьем* и т. д.

Перезвук **е** в **ь** обнимає більшу область Підкарпатської Русі, як перезвук **о** в **і**, а именно Верховину та області пониже неї, а именно велику часть Марамороша и Земплина. То саме явище найти можно и на других руських областях, а то в півночній Волині (Волинське Полісся) и на Чернігівщині. Перехідний звук **ї** на м'яси **е** обнимає майже тї самі околиці, як звук **і** на м'яси **о**, то є часть був. жупы Бережської на полудне від Верховини. Звук **ю** на м'яси **е** обнимає майже таку саму область, як **у** на м'яси **о**.

Перехід звука **о** в **і** (**ї, у, и, ы**), а також звука **е** в **і, ь, (ї, ю)** називаємо **перезвук**.

Перезвук **о, е, в і** се найголовніша признака руського языка котрої не знаходимо у інших славянських языках. Сей перезвук, судячи по давнім писаним пам'ятникам нашої мови, почався вже в XII. століттю, но, як видимо, ще не обняв всіх областей.

Переход *е* в *о* по *й, ч, ж, ш, щ*.

§ 23. Уже в дуже давных часах *е* по *й* и по шипячих перейшло на *о*. Мы днесъ выговорюемо не *чело* але *чоло*, не *его* але *його*. Правопись наша лиш в части примѣннѹе той звуковой закон и каже писати нам: *чоло, чоловік, чого, чорный, жовтый, нашого*. Но в деяких формах склоненя пишемо ще и теперь: *ножем, душою*, а не *ножом, душою*, як мы звичайно говоримо.

Перемѣна *ь* на *і*.

§ 24. Звук *ь*, котрый в найдавніѣйших часах у нас звучав мабуть як *іе*, вже дуже давно перейшов у нас в звук *і*. Мы выговорюемо його по губных спѳвзвукѹах (*п, б, в, ф, м*) и по шипячих (*ч, ж, ш, щ*). 1. як тверде *і* на прим.: *вьра, мьра, щьль*; — 2. по других спѳвзвукѹах як мяжке *і*, котре змягчуе попереднѣ зубнѣ и плавнѣ спѳвзвуки (*т, д, с, з, ц, н, л, р*), на прим.: *тьло - тыло, сьно - сыно, дьло - дыло* и т. п.; — 3. на початку слова и по самозвукѹах як йотоване *і = йі*, на прим.: *ьсти - йісти, ьздити - йіздити, добрь - доброй*.

В пѳзнѣйших часах т. е. в XII. столѣтѹю почалося у нас выговорювати також и *е* в деяких положенях як *і* и тому того нове *і* почали писати буквою *ь*. На прим.: *камьнь* мѣсто *камень*, в нѣй мѣсто в *ней*. Порѳвнай § 22, 1.

Перемѣна звука *и*.

§ 25. Звук *и* в найдавніѣйших часах выговорюався не так, як нынѣ мы його чуемо. Вѳн звучав як *і*, як то мож нынѣ чути в Земплинѣ и Шарыши. Но згодѳм вѳн зачав перемѣнюватися и переходити на твердый звук, подѳбный до *е*, яке мы чуемо нынѣ в словах *отець - тиць, теперь - типирь*.

Лиш в чужих словах выговорюемо *и* як *і*; на прим.: *министер — міністер, біблія — библія*, а також в декотрых руських: *Иван = Иван, ишов = ішов*.

Перемѣна звука *ы* на *и, у*.

§ 26. 1. Звук *ы* на области Пѳдкарпатської Руси по бѳльшѳй части задержав свѳй давний заднѣй выговѳр. Но суть у нас околицѣ, на прим.: Гуцульщина и коло Ужгорода, де се *ы* зовсѣм однаково звучить як *и*. Тота перемѣна *ы* на *и* у нас дуже давна

и она зачалася одночасно з перемѣною *и* (давнѣ *і*) на нынѣшнє тверде *и*. На всѣй прочѣй руськѣй (українськѣй) области на долах поза Карпатами звук *ы* звучить так само як *и*.

2. З другоѣ стороны в декотрых случаях то *ы* перейшло на *у*, а именно в словѣ *быти* - *бути* а то пѣд впливом форм: *буду*. Тото слово *бути* мож почути в був. жупѣ Земплинськѣй, Ужанськѣй и на Гуцульщинѣ а також на долах за Карпатами.

Примѣтка. 1. По спѣвзвухах (*к, г, х*) и шипячих (*ч, ж, ш, щ*) правопись не дозволяє писати *ы* тѣлько *и*, на прим.: *роги* мѣсто *рогы*, *руки* мѣсто *рукы*, *духи* мѣсто *духы*.

2. По сих спѣвзвухах перед *й* писали до теперь мѣсто *ы* букву *і*, хоть нѣколи так не выговорювали. Не выговорювали *с о л о д к і й* але *с о л о д к и й*, *ч у ж і й* але *ч у ж и й*, *с т а р ш і й* але *с т а р ш и й*. Длѣтого теперь по спѣвзвухах *к, г, х, ч, ш, щ* перед *й* будемо писати *и*. На прим.: *солодкий, глухий, чужий, молодой* и т. д.

Замѣна *у* на *в* и наоборот *в* на *у*.

§ 27. Звуки *у* и *в* звучать у руськѣм языхѣ дуже подѣбно, если они стоять на початку слова, або по самозвухѣ в серединѣ, або на кѣнци слова. На прим.: слово *упав* чуємо як бы се було *впав*, *уже* — *вже*, *научу* — *навчу*. Самозвук *у* замѣнюєся часто на *в*, особливо тогды, коли попереднє слово кѣнчиться самозвухом, на прим.: *уже* *вмер* мѣсто *уже* *умер*. И навпаки спѣвзвук *в* переходить не раз в *у*, коли попереднє слово кѣнчиться спѣвзвухом, на прим.: *я* *був* *у* *льсть*, мѣсто *я* *був* *в* *льсть*.

Перемѣна *є* из *іе* на *я*.

§ 28. Самозвук *є* (из *іе*), котрый являєся в окѣнченю именникѣв роду середнього, переходить у пѣдкарпатськѣо-руських говорах, а також у великѣй части руських говорѣв на Украинѣ в *я*, по шипячих (*ч, ж, ш, щ*) в *а*. На прим.: *зѣль* из *зѣліе* = *зѣля*, *вѣсльє* из *вѣселіе* = *вѣсьля*, *насьнє* = *насьня*, *кльчє* = *кльча*.

Замѣна *и* на *й*.

§ 29. Початковє *и* (*і*), часто укорочуєся на *й*, коли попереднє слово кѣнчиться самозвухом. Мы часто чуємо мѣсто: *иду до Ивана* — *йду до Ивана*, мѣсто: *мы ишли* — *мы йшли*, мѣсто: *я иду* — *я йду*. То саме помѣчаємо з злучником и (*і*): *вѣн и я*, но: *они й мы*.

б) СПѠВЗВУКИ.

Замѣна л на в.

§ 30. В словах: *д о в - ж н ы й*, *д о в - г и й*, *х о д - и в*, *б у в* спѠвзвук *в* повстав из *л*. Тото *л* перейшло, коли замыкало склад так в серединѣ слова як и на кѠнци, на *в*. Если склад отвориться, то «*л*» вертае опять: *ходив*, але *ходи-ла*.

Вшимок творять слова: *стѠл*, *вѠл*, *сокѠл*, *орел*, *осел*, и слова на *-Ѡлка*, *-олка*, *-алка*: *сопѠлка*, *игѠлка*, *пищѠлка*, де все еще выговорюемо и пишемо *л*, а також 2. падеж множины: *чисел*, *дѠл*, *стрѠл*.

Мягчєня *с*, *з* перед *ж* в окѠнченєях прикметникѠв.

-ський, -зький, -цький мѣсто: -ский, -зкий, -цкий.

§ 31. В прикметниках, котрѣ творяться при помочи наростка *-ск-*, мягчимо перед *ж*: *с* а також *з*, *ц*. Пишемо отже: *пѠбкарпатський*, *польський*, *руський*, *угорський*, *празький*, *ризький*, *французький*, *запорозький*, *березький*, *турецький*, *козацький*, *грецький*, *словацький*, *нѠмецький*.

ПодвѠйне *нн*.

§ 32. Коли вѠд слова, котрого пєнь або корѣнь кѠнчиться на *п*, творимо прикметники на *-ний*, *-ній*, або именники на *-ник*, *-ниця*, то в тых новых словах треба писати подвѠйне *-нн-*: *сон - сонний*, *вино - винный*, *день - денный*, *конь - кѠнный*, *останок - останний*, *винен - повинный*, *година - годинник*, *вино - винниця*.

ПодвѠйне *-нн-* пишемо ще у збѠльшеных прикметникѠв або дѣсприкметникѠв на *-енный*: *страшенный*, *здоровенный*, *численный*, *незличенный*.

Наголос таких прикметникѠв и дѣсприкметникѠв паде на *е* *-бнный*.

У дѣсприкметникѠв часу мин. страдального на: *ный* не пишемо подвѠйного *нн*: *мазати - мазанный*, *писати - писанный*, *назвати - названный*, и. т. д.

Зливаня спѣвзвукѣв.

§ 33. 1) г, г', з, ж, перед наростком **-ський** зливаються з ним у **-зький**: *Прага - празький, Рига - ризький, Ладога - ладозький, пороги - запорозький, Гайдудорог - гайдудорозький, Кавказ - кавказький, француз - французький, Париж - паризький.* (Диви § 31.)

2) к, ч, ць, перед наростками **-ство**, **-ський** зливаються в **-цький -цтво**: *грек - грецький, чудацк - чудацький, ткач - ткацький, побивач - побивацький, попижач - попижацький, стрѣлець - стрѣлецький, купець - купецький; — чудацтво, ткацтво, купецтво.*

3) х, ш, с перед наростками **-ство**, **-ський**, зливаються в **-ство**, **-ський**: *птац - птацтво, чех - чецтво - чеський, волох - волоський, товариш - товариство - товариський, нац - насцький, Русь - руський, перс - перський и т. д.*

Иншѣ спѣвзвуки перед наростками **-ство**, **-ський** затримуються: *брат - братство - братський, люд - людство - людський, Буштин - буштинський, Ясьня - ясьньський, Рахов - раховський и т. д.*

Уподѣбєня спѣвзвукѣв.

§ 34. Коли зѣйдуться два спѣвзвуки, из котрых перший є дзвѣнкый а другий тихий, або противно перший тихий а другий дзвѣнкый, то перший у выговорѣ зближаєся до слѣдуючого. То значить, що коли попередній спѣвзвук був дзвѣнкый а слѣдуючий тихий, — то дзвѣнкый стає тихим. На прим.: слово *низший* у выговорѣ звучить *нисший*, *легкий* — *лехкий*. Коли попередній спѣвзвук був тихий а слѣдуючий дзвѣнкый, то тихий уподѣбноєся слѣдуючому дзвѣнкому. На прим.: *сватѣба* у выговорѣ *свадѣба*, *просѣба* — *прозьба*, *великдень* — *велиддень* и т. д.

На сѣй основѣ полягає чергованя приставок *з* — *с*.

Приставка *з* часто в сполуцѣ з другими словами мѣняєся. Пишемо перед спѣвзвуками: **к, п, т, х**: *сказати, скидати, скупатися, сповѣдати, справляти, стинати, стопити, стримати, схоронити, схватити* и т. д. Перед дзвѣнкими спѣвзвуками а також перед прочими тихими пишемо **з**: *збити, змыти, знати,*

здерти, зранити, зречися, златати, зломити, — зцѣдити, зшити, зчистити, зчислити, зсадити и т. д.

В сполуцѣ з приименниками все пишемо з але вѣддѣляемо його рискоу -: *з-помъж, з-попѣд, з-посеред, з-поперед*. Як приименник з нѣколи перед наступными словами не змѣняеся на с: *з поля, з того боку, з хаты и т. д.*

Перед тихими спѣвзвукми наростки: **без, роз, вѣд, од, над, мѣж** не мѣняють своих кѣнцевых дзвѣнких спѣвзвукѣв на тихѣ: *безпечный, безхарактерный, безплатный, безталанный, розпаношитися, розкидати, розмаровати, вѣдсылати, вѣдкидати, вѣдколи, мѣжспартійный.*

Змѣны спѣвзвукѣв в сполуцѣ з другими.

Уподобнення.

§ 35. Перед спѣвзвуком **ч** змѣняются:

1. **з** на **ж**: *показати - показчик, розказати - розказчик, брязкати - брязчати.*

2. **к, ц**, на **ч**: *турок - Туреччина, козак - козаччина, нѣмець - Нѣмеччина.*

3. **х, с**, на **ш**: но в сполуцѣ з **ч** пишемо **щ**: *волох - Волощина, пльсок - пльщаный, льс - льщина, миска - мищина и т. д.*

Ившѣ спѣвзвуки перед **ч** остають незмѣненѣ: *швед - Шведчина, брат - братчик, тѣтка - тѣтчин, невѣстка - невѣстчин, и т. д.*

Розподбнення.

§ 36. Перед окѣнченем **-ший** степеня высшого: *з+ший=жчий, с+ший=щий, ст+ший=щий*: *низкий - нижчий, вузкий - вузчий, красный - краций, высокий - виций, густый - гуций.*

Ившѣ спѣвзвуки перед **-ший** не змѣняются: *молодой - молодший, богатый - богатший, швидкий - швидший, тонкий - тонший, грубый - грубший и т. д.*

Примѣр розподбнення дуже давного, спѣльного всѣм славянським мовам, находимо у дѣсслов I. кл., котрых пень кѣнчиться на *д, т*. Перед *т* в окѣнченю дѣвименника попереднѣ (*пневѣ*) *д, т* стали неподбными до *т* (розподбнилися) и перемѣнилися на с: *вед+ти=вести, пад+ти=пасти, плет+ти==плести, мет+ти=мести.*

Сполученя чн и переход на шн.

§ 37. Перед наростком -ный пишемo все ч в таких словах: *безпечный, торбчнй, помбчнй, пшеничнй, конечнй, столичнй, сердечнй.*

Мѣсто ч перед тымже наростком -ный пишемo ш: *соняшник, мльрошник.*

Выпад спѳвзвукѳв в бѳльших группах.

§ 38. 1. *Выпад д, т, в труппах спѳвзвукѳвых: здн, стн.*

Коли зѳйдуться разом спѳвзвуки: *здн, стн*, то д, т выпадають: *пѳзно з пѳздо, чесный з честный, пѳсный, власный, празник, бо- розна, звѳсный, нещасный, первѳсный, масный, пропасниця, на- пасник.*

2. *Выпад д, т, в труппь: дл, тл.*

Спѳвзвуки д, т перед л выпали: *модлѳтва=молѳтва, садло= =сало, мыдло=мыло, крыдло=крыло, гортло=горло, метла= =мела; — но д остае перед л в словах: съдло, пдло.*

3. *Выпад д в труппь: рдц.*

В группѳ рдц выпадае д. Сюды належить слово: *серце.*

4. *Выпад т в труппь стл.*

В группѳ стл в многих выпадках т выпадае: *щасливый, за- висливый, жалѳсный, — але нестливый.*

5. *Выпад л в труппь слн, лн.*

В деяких словах выпадае л в сполуцѳ: *слн: умыснй, нав- мысне, сонце.*

6. *Выпад д перед м.*

Перед д выпало м в словах: *дам з дад-м, пьм з пьд-м, повьм з повьд-м, стьм з стьд-м.*

7. *Выпад л в труппь лг, лв.*

В группѳ лг, лв выпало л в словах: *вогкий з волгкий, мовити з молвити.*

8. *Выпад н в труппь рнц.*

В группѳ рнц выпадае н в словах: *чернець - черця (брате черче!) поле черське, горнець - горця.*

9. *Выпад р в труппь рнч.*

В группѳ рнч выпадае р: *гончар з горнчар.*

10. *Выпад в в труппъ: вш, бв.*

В групѣ *ви* выпало *в* а то в словах: *першій* з *першій*, *облак* з *облак*.

11. *Выпад г перед д в труппъ гд.*

В групѣ *гд* выпадает *г* перед *д* в прислѣвнику: *где, тогда, тогда, иногда: де, тоды, тодѣ, иногда.*

Вставка спѣвзвукѣв.

§ 39. 1. *Вставка е между б, в а т.*

В дѣсловах I. кл. з пнем на губный спѣвзвук перед окѣнченем дѣвменника *-ти* вставлялся *е*: *гребсти, скубсти.*

2. *Вставка д между зр, зн.*

Межи спѣвзвуки: *зр, зн* всуваеся *р* в словах: *мядро, здрада, нѣдря, здръти; — здняти - здѣмити.*

Увага! Також межи спѣвзвуки вставлялся самовзвук *о, е*, коли вѣгнутыся спѣвзвуки тяжкѣ до вымовы: *розвгнати, вѣдѣбрати, вѣ мною, передо мною, узол, сестер, вышень.*

Розвѣв. Вставка *в, й* межи самозвуками.

§ 40. Коли сходилися два самозвуки, в давнинѣ вже вставляли межи тѣ самозвуки для легшоѣ вымовы спѣвзвук *в* або *й*: *давати* з *да-а-ти*, *стыти* з *ст-а-ти*, *даю* з *да-у* (в наших говорах часто мѣсто *й* вставляют *в*: *даву, маву*). Таку стрѣчу двох самозвукѣв, называемо *розвѣвом* (по латинки *hiatus*).

Оминаемо и нынѣ стрѣчѣ двох самозвукѣв у заименникѣв и дѣслѣв тым, що слѣдующе и вымовляемо як *йи, йѣ*: *мои - мойи - мѣ, чии - чийи — чѣ, моих - моих - мѣх; — доити - дойити, допти, доши - дойши - дѣши* и т. д.

Подѣбно дѣялося и на початку слѣв, коли они слѣдовали по слѣвѣ з окѣнченем на самозвук. Тоглы приставлялося: *в, й, г*: *улиця - вулиця, ухо - вухо, око - воко, орѣх - горѣх, острый - гострый, окно - вѣкно, отецъ - вѣтця, од - вѣд* и т. д.

Переставка (метатеза) спѣвзвукѣв.

§ 41. *Є* у нас у великѣй части наших долѣшних говорѣв поширене явище переставленя спѣвзвукѣв *кт* на *тк* в слѣвѣ *ктѣ*.

Мѣсто *кто* высловлюють у нас у говорах на сѣд вѣд Ужгороду *тко а навѣть ко*.

Инодѣ переставляютъ з причины трудности у высловлюваню и склады: *колопнь* мѣсто *конопль*, *бондар* мѣсто *боднаръ*, *ведмъдь* мѣсто *медвъдь*.

НАУКА О СЛОВѢ.

Части мовы.

§ 42. Думки свои выражаемо звычайно словами. Но слова тотѣ не всѣ одинаковѣ. В реченях: *Рыбы живутъ в рѣках. Их кров е холодна. В морю ловлять рыбарь рыбу два, три, а часто даскѣлько метрѣв довгу*, маемо много рѣзных слѣв. Слова: *рыбы*, *рѣка*, *кров*, *море*, *рыбарь* — то один розряд; *их* — другой; *холодна* — третій; *два*, *три*, *даскѣлько* — четвертый; *живутъ*, *е*, *ловлять* — пятый; *часто* — шестый; *в* — семый; и т. д. Сѣ рѣзнѣ позначѣнѣ слова называемо *частями мовы*. Таких частей мовы маемо девять:

Ними суть:

1. *Именники* (имена существительныя), що означаютъ имена (назвы) предметѣв, особѣв, або рѣчей. Прим.: *рыба*, *рѣка*, *мати*, *брат*, *кров*, *трава*, *рѣк*, *милѣсть* и т. д.

2. *Прикметники* (имена прилагательныя), що означаютъ прикметы, свѣйства особѣв або рѣчей, на прим.: *холодна* (*кров*), *довгу* (*рыбу*).

3. *Заименники* (мѣстоименія) — то есть слова, котрѣ стоятъ мѣсто именникѣв, прикметникѣв и числѣвникѣв. Кажемо: *их кров*, мѣсто: *кров рыб*. Такѣ заименники суть: *я*, *ты*, *вѣн*, *наш*, *тот*, *котрый* и т. д.

4. *Числѣвники* (имена числительныя), котрыми означаемо число особѣв предметѣв и рѣчей, на прим.: *два*, *три*, *десять* и т. д.

5. *Дѣслова* (глаголы), що означаютъ, *що* якась особа або рѣч дѣе, або *що* з нею дѣеся. На прим.: *сестра варить*, *брат пише*, *дерево горить*.

6. *Прислѣвники* (нарѣчія), котрѣ стоятъ все при дѣсловѣ и служатъ для близшого означеня дѣслова а також прикмет-

ника. Они стоятъ на пытаня: *як? коли? де?* На прим.: *Иду скоро. Вчера падав дождь. Твоя книжка мало тонша од мось.*

7. *Приименники* (предлоги), котрѣ стоятъ при именахъ и выражаютъ отношеня однихъ слѣвъ до другихъ в реченю. На прим.: *Взяв книжку вѣд брата. На сель суть бльль хаты. Крѣзь вѣкно видно дерева. В льсь есть богато дров.*

8. *Злучники* (союзы), що лучать из собою поодинокѣ слова або и цѣлѣ реченя, на прим.: *темный и ясный; нынѣ або завтра; не я але вѣн. . .*

9. *Окликы* (междометія). Суть то короткѣ, звычайно односкладовѣ слова, котрыми выражаемо свою бѣль, радѣсть, або гнѣвъ, прим.: *ого! го! гей! на! а!*

Мѣшаня частей мовы,

§ 43. Не все можна перевести точну границу межы частями мовы. Инодѣ буває, що именником стає прикметник: *мостове, шкѣльне, присяжный* або заименник: *идуть нашъ, мѣй пѣшов,* то є: мѣй чоловѣк. Прикметникъ має значѣня прислѣвника: *Мѣй братъ такой* добрый. *Який* сей чоловѣкъ богатый! (так, як).

Прислѣвникъ може заступати а) именника: *Кожда рѣчъ має свое але.*

Дуже часто прислѣвники перемѣняются в приименники: *Иду около. Выйду проти. Иду около хаты. Выйду проти вас.* Так само и дѣслова стають прислѣвниками: *бодай, нехай.*

Окликѣвъ уживаеся такожъ мѣсто дѣслѣвъ: *А я його трас! А вѣн у воду бовх!*

Подѣлъ именникѣвъ по ихъ значѣню.

§ 44. 1. Деякѣ именники можемо своими змыслами (очима, слухом, дотыком) видѣти, пѣзнати, якъ примѣромъ: *чоловѣк, дѣм, вода, писаня, свѣтло, голос.* Такѣ именники называемо *змысловѣ* або *конкретнѣ*. Другѣ именники можемо собѣ лиш в нашѣй уявѣ (фантазії) уявити, представити: *чеснота, доброта, душа, вѣкъ* и т. д. Такѣ именники называемо *уявными* або из латинска *абстрактными*.

2. Змысловѣ именники можуть означати особы: *учитель, сестра, Духнович, Павлович*; або рѣчи: *стѣл, пес, перо*. Першѣ называемо **особовыми** а другѣ **рѣчевыми**.

3. Однѣ змысловѣ именники означаютъ имена живыхъ еств: *учитель, сестра, пес, конь*; другѣ неживыхъ: *перо, стѣл, рѣка*. Для того першѣ называемо **животнѣ** або **одушевленѣ**, другѣ **неживотнѣ** або **неодушевленѣ**.

Примѣтка: Имена рослин зачисляють граматично до неживыхъ, хоть по правдѣ в природѣ они живутъ.

4. Именники можуть давати назвы *лишъ одной* особѣ або рѣчи и ихъ называемо **именами власными**. Всѣ иншѣ назвы называемо **именами загальными**: *вѣл, вѣз, рыба, дерево, палець* и т. д.

Именами власными суть:

а) имена осѣб: *Иван, Петро, Стефан, Марія*;

б) прозвища осѣб: *Коріятович, Бачинський. Духнович*;

в) имена краѣв, частей свѣта, гѣр, сѣл, городѣв, рѣк, вод, народѣв, товариств, урядѣв, творѣв: *Пѣдкарпатська Русь, Европа, Азія, Карпаты, Ясьня, Раковець, Ужгород, Густ, Латориця, Уж, Тиса, Чорне море, русины, чехословаки, Пѣдкарпатський Банк, Шкѣльный Реферат, Вѣнецъ — Павловича, Князь Лаборець — А. Кралицкого*.

5. Именники, що означаютъ единицу т. е. одну рѣч або особу: *яблоко, книжка, мати, брат*, называемо **одиничными**, а именники, котрѣ означаютъ збѣр: *народ, стадо, череда, вѣйско, пѣсок*, называемо **збѣрными** або **колективными**.

Членованя слова.

§ 45. При науцѣ о складахъ мы видѣли, що при выговорѣ слова мы могли його розложити на такѣ найменшѣ частини, котрѣ легко высловили мы за однимъ подыхом. Тѣ частини то были склады. А и склады мы могли ще розложити на звуки. При томъ дѣленю мы не мали на увазѣ значѣня каждоѣ розложеноѣ частини слова. Мы можемо дѣлити слово ще из огляду на значѣня того слова.

Придивѣмся такимъ словамъ: *книжка брата, несутьъ брата, братови, брате, ходи!, живу зъ братом...* В наведеныхъ реченяхъ

мы видѣли, що слово брат повтаряєся, но у неоднакових формах. Раз додане до него було **-а**, другий **-ови**, третій **-е**, четвертий **-ом**. Тотъ **-а**, **ови-**, **-е**, **-ом** були окѣнченями другого, третього, пятого, шестого падежа однини. Они лиш незначно мѣняли значѣня слова брат в зависимости вѣд попереднього слова. У всѣх однак падежах мы помѣтили незмѣнну частину слова, а нею була **брат**. Тато незмѣнна частина слова, у всѣх формах того слова все нам каже, що дѣло иде о *братови*.

Та незмѣнна частина слова, котру дѣстаємо по вѣдкиненю всяких окѣнчень и котра означає одну и ту саму рѣч, называєся **пнем** слова.

Тѣ частини слова, котрѣ додаємо до пня, называємо **окѣнченем**.

Порѣвнаймо рѣзніѣ формы слова **брат**: *брат-а*, *брат-ови*, *брат-е*, *брат-ом*, *брат-ы*, *брат-ѣв*, *брат-ам* и т. д. а також формы слова **дати**: *да-ю*, *да-еш*, *да-ѣ*, *да-емо*, *да-ете*, *да-ють* то увидимо, що окѣнченя до слова *брат* означали рѣзніѣ падежѣ а окѣнченя, додаванѣ до частини слова *дати*: *да-*, означали рѣзніѣ особы.

Так маємо окѣнченя **падежовѣ** и окѣнченя **особовѣ**.

Слова: *перед*, *вчера*, *нынѣ*, *або*, *однак*, *коли* не можуть дѣставати нѣяких окѣнчень анѣ падежовых анѣ особовых.

Всѣ слова можемо длятого подѣлити на такѣ, що мѣняютъ свое окѣнченя и на такѣ, котрѣ не мѣняютъ.

Именники, прикметники, заименники, числѣвники и дѣб-слова можуть мѣняти свои окѣнченя и длятого их называємо частями мовы **одмѣнными**.

Прислѣвники, применники, злучники и оклики не мѣняютъ своих форм и их называємо частями мовы **неодмѣнными**.

Та частина науки о словѣ, котра займаєся пнями, способом их твореня и их значѣнем, называєся **словотвором** або **пнетворенем**.

Частина науки о словѣ, котра займаєся формами слѣв, то є окѣнченями падежовыми и особовыми, называєся **словозмѣною** або **наукою о формах слѣв**.

Словотвѣр.

§ 46. Коли порѣвнаемо з собою слова: *да-р, дар-овати, да-мель, да-ток, да-нь, да-нина*, то увидимо, що значѣня тых слѣвъ є близьке, але кожде слово має инше значѣня. Перше означає предмет, що його даруємо, друге дѣяня, третє того чоловіка, що дарує, пяте то, що звичайно мусимо дати, шесте постѣйну оплату, семе щось менше вѣд попереднього. Та частина слова, котра нам говорила, що всѣ тѣ слова мають щось спѣльного з даванєм, була *да-*. Другѣ части, доданѣ до того *да-*, подають нам точно значѣня кожного слова. Кожде слово має инший додаток а також що иншого означає.

Из розбору горѣ наведених слѣвъ мы пѣзнаемо, що слова тѣ складаються з двох основних частей. Спѣльна часть всѣх тых слѣвъ — то нанече корѣнь одноѣ рослины а неспѣльныѣ части — то рѣзныѣ выростки з того самого корѣня.

Додатки до спѣльноѣ части якоѣсь групу слѣвъ, котрѣ змѣняють их значѣня, называемо наростками слѣвъ.

Та часть слова, котра остає по вѣдкиненю наростка або наросткѣвъ, называєся **коренем слова**. Корѣнь слова буває звичайно односкладовый.

Корѣнь з наростком або з бѣльше наростками творить **пень** слова, до котрого додаемо окѣнченя падежовѣ або особовѣ.

Инодѣ корѣнь слова є одночасно и пнем слѣвъ: на прим. *єс-* з слова *єс-м*.

З огляду на то, що коренѣ а також наростки слѣвъ пѣдпали бѣгом вѣкѣвъ рѣзным звуковым змѣнам, длятого часто тяжко розпѣзнати, що є дѣйсным коренем подѣбных до себе слѣвъ. Примѣром в словах: *мерти, мру, умираю, морю* по вѣдкиненю окѣнчень и наросткѣвъ одержимо на перший погляд рѣзныѣ коренѣ: *мер-, мр-, мир-, мор-*. Коли спѣзнаемо докладно змѣны звуковѣ, якѣ сталися в давнинѣ, то прийдемо до правдивого кореня: *мер-*. (Диви § 11.)

§ 47. До теперь мы наводили такѣ слова, котрѣ повставали через наросткованя, то є через додаваня наросткѣвъ до коренѣвъ слѣвъ. Но є много слѣвъ, котрѣ творяться иншим способом, як було горѣ наведено. Мы можемо також до пнѣвъ слѣвъ ще пристав-

ляти слова. Прим. до слова *дар* приставимо приименник *за* и одержимо нове слово *задар*. Приставимо приименник *по* до *тѣк* одержимо нове слово *потѣк*. Приставимо до слова *бъг* приименник *на*, одержимо нове слово *набъг*. Приставимо до слова *вид* именник *край*, одержимо нове слово *краєвид*. Приставимо до слова *ходець* прикметник *пъшиий*, одержимо нове слово *пъшоходець*. До слова *свѣт* додаємо приказовый спосѣб дѣслова *дурити* - *дури* и маємо слово *дурисвѣт*.

Такѣ части слѣвъ, котрѣ додаємо до початку другого слова а котрѣ змѣняють значѣня слѣвъ, называємо **приставками** або **приростками**.

Приставками бувають найчастѣйше приименники, в значѣню прислѣвникѣвъ та злучники.

Приставки и наростки збогачують слова. Приставок не є велике число, зато наросткѣвъ маємо дуже много.

Пнѣ, котрѣ складаються лиш з кореня и наросткѣвъ, называємо **пнями простыми**.

Пнѣ, до котрых приставляємо ще новѣ пнѣ або их форми, называємо **пнями зложенными**: *зло-чин*, *сиво-бородый*.

Твореня и значѣня пнѣвъ.

§ 48. Кожда часть мовы має свои окреми пнѣ. Именники и прикметники мають свои пнѣ и их называємо **пнями именными**. Заименники мають пнѣ **заименнѣ**, числѣвники — **числѣвниковѣ** пнѣ, дѣслова — пнѣ **дѣслѣвнѣ**, а части мовы неодмѣннѣ мають свои окреми пнѣ.

Твореня именникѣвъ.

а) Пнѣ простѣ.

§ 49. Пригляньмося слѣдуючим словам: *писаня*, *писанина*, *писарь*, *казаня*, *казальница*, *орач*, *ораня*, *орка*, *ораниця*. Мы помѣтимо, що початок берутъ они вѣд дѣслѣвъ: *писати*, *казати*, *орати*. До пня: **пис-** додали мы наростки: *-а-ня*, *анина*, *-арь*. До пня дѣслова *казати*: **каз-** додали мы наростки: *-аня*, *-альница*.

До пня дѣслова *орати*: **ор-** додали мы наростки: *-ач*, *-аня*, *-ка*, *-аниця*. Мы утворили ряд именникѣвъ вѣд пнѣвъ дѣслѣвныхъ.

Наведѣм ще иншѣ именники, прим.: *книгарь*, *книгарня*, *дзвонарь*, *дзвѣнниця*, *колесарь*, *колесниця*, *мясарь*, *мясарня*, *мясницъ*, *слѣпецъ*, *старецъ*. Слова: *книгарь*, *книгарня* походятъ вѣд именника *книга*. До пня *книг-* додали мы наростки: *-арь*, *-арня* и тымъ способомъ одержали мы новѣ слова: *книгарь*, *книгарня*. Другѣ слова одержали мы подѣбнымъ способомъ вѣд именникѣвъ: *дзвѣн*, *колесо*, *мясо*, додаючи до пнѣвъ: *дзвѣн-*, *колес-*, *мяс-*, наростки: *-арь*, *-ниця*, *-арня*, *-ницъ*. Утворили мы отже ряд новыхъ слѣвъ вѣд пнѣвъ именниковыхъ.

Слова: *слѣпецъ*, *старецъ* утворили мы вѣд прикметникѣвъ: *слѣпный*, *старый* такъ, що до пнѣвъ: *слѣп-*, *стар-* додали наростокъ *-ецъ*. Ё то такожъ пнѣ именнѣ.

Именники можна отже творити вѣд пнѣвъ дѣслѣвныхъ и вѣд пнѣвъ именныхъ. Именники, утворенѣ вѣд пнѣвъ дѣслѣвныхъ, называемо вѣддѣслѣвнѣ, (*deverbativa*) а утворенѣ вѣд пнѣвъ именныхъ называемо вѣдименинѣ (*denominativa*). *г а е л* × × ×

§ 50. Наросткѣвъ уживае наша мова дуже богато. В зависимости, до якого пня: словесного, чи именного, додаемо вѣдповѣднѣй наростокъ, мають слова и вѣдповѣдне значѣня. Часто той самый наростокъ додаеся до рѣзныхъ пнѣвъ. Додамо наростокъ *-ак* до пня дѣслѣвного *спѣвати*: *спѣв-*, одержимо именникъ *спѣвак* на означеня такого чоловѣка, що выконуе чиннѣсть спѣваня. Додамо той сам наростокъ до именного пня прим. прикметника *слѣпный*: *слѣп-*, одержимо именникъ *слѣпак*, що означае вже не чиннѣсть, але прикмету якогось чоловѣка. Додамо окѣнченя *-ак* до пня именника *Морава*: *Морав-*, одержимо новый именникъ *моравак*, що означае чоловѣка походженемъ зъ Моравъ.

Додаймо наростокъ *-а* до пня *присяг-* вѣд дѣслова *присягати*, одержимо именникъ *присяга*, що ё назвою дѣйства. А додамо тойже наростокъ *-а* до пня *жур-* вѣд дѣслова *журитися*, одержимо именникъ *жура*, то ё подумане понятя.

Додаймо наростокъ *-я*, до именного пня: *кампнь* *ремльнь*, *корпнь* або наростокъ *-ина* до именного пня: *берез-*, *бук-* вѣд имен-

пикѡв: *береза, бук*, одержимо слова: *камльня, ремльня, корльня, березина, бучина*, котрѣ означаютъ збѡрнѡсть або множество.

Додамо наросток *-ло* до пнѣв: *ши-, мы-, помет-*, *ѣд-* вѡд дѣслѡв: *шити, мыти, помести, ѣсти*, одержимо слова: *шило, мыло, помело, ѣдло*, котрѣ означаютъ средство або орудя чинности.

Додаймо наросток *-бсть*, до пнѣв: *мудр-, стар-, молод-*, а наросток *-ота* до пнѣв: *сльп-, крас-, добр-* вѡд прикметникѡв: *мудрый, старый, молодой, слпный, красный, добрый*, одержимо именники: *мудрѡсть, старѡсть, молодѡсть, слпнота, красота, доброта*, котрѣ в именахъ прикмет.

Додаймо наросток *-ок, -очок* до пнѣв: *горб-, воз-, череп-, сад-* тыхъ самыхъ именникѡв або наросток *-ик* до пнѣв: *кѡнь-, вѡз-, нѡж-* тыхъ самыхъ именникѡв, одержимо слова: *горбок, горбочок, вѡзок, вѡзочок, черепок, черепочок, садок, садочок, коник, возик, ножик*, котрѣ означаютъ здрѡбнѣлѡсть або маленькѡсть.

Додаймо наросток *-иско, -ище* до пнѣвъ именныхъ: *пс-, хлоп-*, *дѣд-* вѡд именникѡв: *пес, хлопецъ, дѣдо* або наросток *-ач* до пнѣв: именныхъ: *бород-, голов-*, именникѡв: *борода, голова*, одержимо слова: *псиско, псище, хлопчиско, хлопчище, дѣдиско, дѣдище, бородач, головач*, котрѣ означаютъ збѡльшеня а такожъ насмѣхъ.

Додаймо наросток *-ник* до пнѣв: *рыб-, трав-, верб-, лоз-* вѡд именникѡв: *рыба, трава, верба, лоза*, одержимо слова: *рыбник, травник, вербник, лозник*, котрѣ означаютъ мѣсце.

Додаймо наросток *-ка* до пнѣв: *учитель-, сусѣд-, жид-* тыхъ самыхъ именникѡв, одержимо слова: *учителька, сусѣдка, жидка*, котрѣ означаютъ особы женскѣ.

Додаймо наростки *-арь* до именныхъ пнѣв: *книг-, колес-, рыб-* вѡд именникѡв: *книга, колесо, рыба*, або наросток *-ник* до именныхъ пнѣв: *мур-, загород-, роль-* вѡд именникѡв *мур, загорода, роля*, одержимо слова: *книгарь, колесарь, рыбарь, мурник, загородник, рѡльник*, котрѣ означаютъ занятя. *до-ч*

§ 51. На основѣ значѣня пнетворныхъ наросткѡв можемо подѣлити именники на громады; що означаютъ: 1. носителя чинности (*спльвак, жебрак*), 2. носителя прикмет (*сльпнецъ, старецъ*), 3. назвы прикмет (*мудрѡсть, старѡсть*), 4. походженя (*моравак, прусак*), 5. назву дѣйства (*присяга, жура*), 6. збѡрнѡсть (*камльня,*

бучина), 7. средство або орудя (мыло, шило), 8. здробнѣлѣсть (вѣзок, вѣзочок, коник), 9. збѣльшеня (псиско, псище, головач), 10. мѣсце (травник, вербник), 11. женскѣ имена (сусѣдка, учителька), 12. занятя (колесарь, рыбарь, мурник).

Наростки именниковѣ.

§ 52. Низше подамо в азбучномъ порядку найважнѣйшѣ наростки именниковѣ и ихъ значѣня з примѣрами.

1. Без наростковъ вѣд самыхъ пнѣвъ дѣслѣвныхъ творимо слова на означеня подуманыхъ (абстрактныхъ) понятя: *пѣдпал*, *спѣмин*, *дѣказ*, *перѣклад*, *блуд*, *стрѣл*, *лѣк*.

2. Наросткомъ -а вѣд пнѣвъ дѣслѣвныхъ творимо именники, що означаютъ носителя чинности: *верховѣда*, *пѣдлѣза*; а також, що означаютъ подуманѣ понятя: *рада*, *жѣура*, *шкода*.

3. Наросткомъ -ай творимо именники вѣд пнѣвъ дѣслѣвныхъ а такожъ именныхъ, що означаютъ носителя чинности або прикметы: *горлаѣ*, *бородаѣ*, *чухраѣ*.

4. Дуже часто уживаеся наростка -ак, -як на означеня:
а) носителя чинности вѣд пнѣвъ дѣслѣвныхъ: *сплѣвак*, *блѣдак*, *плѣк*; *жебрак*;

б) носителя прикметы вѣд пнѣвъ именныхъ: *мудрак*, *худак*, *лѣвак*;

в) на означеня средства вѣд пнѣвъ дѣслѣвныхъ: *держак*, *рѣзак*, *лѣтак*, *стояк*;

г) на означеня походженя вѣд пнѣвъ именныхъ: *моравак*, *прусак*, *поляк*;

г) на означеня матерѣ або пород дерева: *вишняк*, *липняк*, *березняк*, *дубняк*.

5. Наросткомъ -ака вѣд пнѣвъ дѣслѣвныхъ и именныхъ творимо слова згрубѣлѣ або збѣльшенѣ, иномѣ образливѣ: *писака*, *коняка*, *вояка*, *зabiaка*, *хвостяка*.

6. Наростками -аля, -аль, -аня, -ань вѣд пнѣвъ дѣслѣвныхъ и именныхъ означаемо особы, рѣчи з якоюсь особливою прикметою: *шваля*, *праля*, *жалья*, *коваль*, *носаль*, *довгаль*, *крисаня*, *блаланя*, *лисаня*, *зубаня*, *горбань*, *зубань* а на Пѣдкарпатскѣй Руси особы женскѣ вѣд прозвищъ чоловѣковъ: *Русинканя*, *Пузаня*.

Наростком **-ань, -аня** творимо вѣд пнѣв дѣслѣвных именники, що означают чинность або еѣ наслѣдок: *кѡпань, копаня, казань, казаня*.

7. Наростком **-ан, -ян** творимо именники з значѣнем носителя прикметы або на означеня наслѣдкѣв чинности: *гукан, спрѡхман, мовчан, стоян, штовхан*.

8. Наростками **-арь, -ярь** творимо слова вѣд пнѣв именных на означеня занятя: *дзвонарь, книгарь, скотарь, воловарь, конюхарь, колесарь, лькарь*.

9. Наростками **-ася, -ась, -уся, -усь, -сь** творимо вѣд имен власных и осѣб имена пестливѣ: *Мелася, Настася, Ивась, Катруся, Петрусь, дпдусь*.

10. Наростком **-аха** творимо вѣд пнѣв именных слова на означеня збѣльшеня прикметы: *спромѡха, бпдѡха* а також вѣд пнѣв дѣслѣвных на означеня носителѣв чинности: *прѡха, швѡха, свѡха*.

11. Наростком **-ач, -яч** можемо творити много родѣв именникѣв:

- а) вѣд дѣслѣвных пнѣв на означеня носителя чинности: *доглядѡч, слухѡч, помагѡч, перекладѡч;*
- б) на означеня орудя: *спѡч, побивѡч, потовкѡч;*
- в) вѣд пнѣв именных на означеня прикметы: *борѡдѡч, головѡч, волохѡч.*

- **ачка** — женскѣ: *доглядѡчка, перекладѡчка.*

12. Наростком **-ба** вѣд пнѣв дѣслѣвных на означеня чинности: *борѡтѣба, молѡтѣба, свѣба* и стану страдального: *журба, ганѣба;*

13. Наростком **-ва** творимо слова вѣд пнѣв именных з значѣнем збѣрным а при тѡм зневажливым: *мишва, мужва, жидѡва;* а вѣд дѣслѣвных пнѣв именники, що означают чинность: *бѣтва, гонѣтва, молѣтва, жѣртѡва.*

— **-ва -ов:** *церква, церков, морква, морков, буква, буквѡв.*

14. Наростком **-во** творимо вѣд пнѣв дѣслѣвных именники на означеня чинности: *шитѡво, питѡво;*

15. Наростком **-енко** означуемо сына по занятю або прозвищу вѡтця: *боднарѣнко, шевчѣнко, Василѣнко.*

16. Наростком **-еня** в 2 пад. **-еняти** малѣ ества або предмети ради пестливости: *козеня, мышеня, оченята, рученята.*

17. Наростком **-ень** творимо вѣд рѣзных пнѣв именники, що означают особы и рѣчи з якимись прикметами: *дурень, учень, вязень, вѣлетень, пльвень, гѣловень, гѣловатень, косатень, жѣвтенъ, сѣченъ, лютень, сѣрпень.*

18. Наростками: **-енько, -енька, -ечко, -ечка, -онько, -онька -очко, -очка**, творимо слова здрѣбнѣлѣ: *кониченько, рученька, батечко, маточка, книжечка, вѣтрѣнько, горѣнька, гнѣздѣчко, грядѣчка.*

19. Наростком **-ець** творимо много родѣв именникѣв:

а) вѣд пнѣв дѣслѣвных на означеня носителя чинности: *жнець, швець, косець, годѣванець;*

б) на означеня носителя прикметы: *старець, чернець, мудрець;*

в) на означеня походженя: *чужинець, нѣмець, италѣець;*

г) на означеня здрѣбнѣлости: *горѣдець, камѣнець, хлѣпець, вѣтрѣць.*

20. Наростком **-иво** творимо слова вѣд пнѣв дѣслѣвных для означеня матерѣѣ або продукту працѣ: *млѣво, печѣво, палѣво, прядѣво, варѣво.*

21. Наростком **-изна** означаемо походженя: *длѣдизна, дарѣвизна, матерѣизна*, або и прикметы: *блѣдизна, жѣвѣтѣзна, сѣвѣзна.*

22. Наростком **-ик** означаемо особы з якоюсь прикметою: *судѣвѣик, борѣвѣик, сѣчѣвѣик*, або имена здрѣбнѣлѣ: *вѣлик, вѣзик, дѣвѣик, стѣлик, брѣтчик.*

23. Наростком **-ильно, -ально** означаемо орудя: *грабѣильно, цѣпѣильно, держѣильно, пужѣильно.*

24. Наростком **-ин** означаемо особы з якогось мѣсця або занятя: *волѣшин, рѣсин, сѣрбѣин, мѣщѣанѣин, гусарѣин.*

25. Наростком **-ина** творимо много именникѣв з рѣзным значѣнѣм:

а) на означеня одного примѣрника якось рѣчи або особы: *верѣйна, цѣглѣйна, людѣйна, дѣтѣйна* а також частины: *трѣтѣйна, четвѣртѣйна, пятѣйна;*

б) на означеня понятя простору, часу и кѣлькости: *глубѣина,*

величинá, далечинá, высочинá, давнинá, старовинá, одинá, множинá;

в) на означеня мѣсця: *верховина, доли́на, низина, середина;*

г) на означеня историчных краѣв и дѣб: *Нѣмеччина, Угорщина, Пряшівщина, Надтисянцина, Рахѡвщина, Хмельниччина, Козáчина;*

г) на означеня збѣрных понять: *курятина, телятина, сви́нина, садовина, городовина, дичина, тканина, вербина, дубина;*

е) на означеня здрѣбнѣлости: *хатина, хлопчина, хустина, сорочина, мѣстина, днина;*

е) на означеня дѣѣ або еѣ наслѣдкѡв вѡд пнѣв дѣеслѡвных: *бѣганина, копани́на, мѣшани́на;*

ж) у множинных именованнѡв: *звѣдины, оглядины, збѡины.*

26. Наростком **-ыня, -иня** означаемо жѣночѣ особы: *княгinya, грекinya, газдыня,* слова книжного походження як: *пустыня, милостыня, святыня;*

б) збѣрность: *бобовина, бурячина, шумелина, маковина;*

в) розширенным наростком **-киня** означаемо жѣночѣ особы як носительѣв якихсь прикмет: *богаткина, четкина, бездѣткина.*

27. Наростком **-ырь** означаемо носительѣв чинности або прикмет: *пастырь, богатыйрь, проводырь.*

28. Наростком **-ист, -иста** означаемо особы якогось занятя: *бандурист, цимбалыст, басыст* або *цимбалыста, басыста.* Сюды належать також и чужѣ слова на **-ист:** *артист, юрист.*

29. Наростком **-иьско, -иско, -ище** означаемо:

а) згрубѣлость: *хлопчысько, хлопчыще, бабысько, бабыще, баранысько, бараныще;*

б) мѣсце, де щось дѣялося: *бойсько, огниско, пасовисько, бойще, огнище, пасовище, городище;*

в) дѣю або еѣ мѣсце вѡд пнѣв дѣеслѡвных: *збѣговище, грище, видѡвище, ловище.*

30. Наростком **-иха** означаемо жѣнки по занятю чоловѣкѡв або по их именах власных: *дьячиха, ковалыха, Васильиха, Олексиха.*

31. Наростком **-иця** творимо много слѡв на означеня:

а) жѣночѣ истоты: *молодичья, черничья, орлицья, ягничья, теличья;*

б) здрѣбнѣлости вѣд именникѣв роду женського: *сестриця, вдовиця, водиця, травиця;*

в) хворот: *мотылиця, блѣдниця, дыхавиця, пропасниця;*

г) рѣзных рѣчей: *дзвѣниця, помыйниця, вязниця, потылиця, вѣлиця.*

32. Наростком **-ич** означаемо походженя и рѣд: *шляхтич, панѣч, королѣвич, Стефанѣвич, Марѣнич;* а також особы або рѣчи з якоусь чинностею: *керманѣч, прогѣнич, свѣтич.*

33. Наростком **-ѣж, -еж** означаемо дѣю або сѣ наслѣдки а додаемо их до пнѣв дѣслѣвных: *крадѣж, крутѣж, ѡдѣж, чертѣж.*

34. Наростком **-ѣй (їй)** означаемо людей за их прикметою, або чинностею, часто зневажливо: *крутѣй, вертѣй, плаксѣй, ласѣй, скупѣй, лупѣй, носѣй, палѣй;* а також ростины по их прикметам: *молочїй, деревїй, мышїй, жабрїй.*

35. Наростком **-ѣнь** означаемо орудя: *грѣбѣнь, кáмѣнь, рѣмѣнь.*

б) понятя простору, а инодѣ прикметы: *величѣнь, далечѣнь, высочѣнь, глубочѣнь, быстрѣнь, теплѣнь, стѣдѣнь.*

36. Наростком **-к, -ок** творимо дужѣ много слѣв вѣд рѣзных пнѣв з рѣзным значѣнем: *живѣок, бѣлѣок, прибѣток, почáток, звѣток, зшїток, зáтишок, зáтѣнок, недѣгрызок, недѣплаток* а також на означеня здрѣбнѣлости: *орѣшок, льсѣок, потѣчѣок, гайѣок;* но при деяких именниках та здрѣбнѣлѣсть щезла: *мышѣок, мотузѣок, клубѣок.*

37. Наростком **-ка** з розширенѣм на **-анка, -янка, -алка, -авка, -ачка, -ѣлка,** означаемо много именникѣв рѣзного значѣня:

а) на означеня здрѣбнѣлости вѣд других именникѣв роду женського: *рѣчка, рѣчка, нѣжка, молодѣчка;*

б) на означеня ѡсѣб роду женського вѣд ѡсѣб роду мужеського: *ѡвчáрка, послугáчка, спѣвáчка, швáчка, нáймичка, почтáрка, учителька, лькáрка, чѣшка, рѣсинка, словáчка;*

в) на означеня наслѣдку дѣѣ, часу, мѣсяця або знарядя вѣд пнѣв дѣслѣвных: *дѣмка, клáдка, чѣтка, схѣванка;*

г) на означеня дѣѣ вѣд пнѣв перехѣдных дѣслѣв наростками: **-анка, -янка;** деякѣ з тых именникѣв можуть означати наслѣдок

и час дѣѣ: *кóпанка, рúбанка, гúлянка, збúранка, стрúганка, вышúванка*;

г) рóзного значѣня: *весѣлка, пúстка, пúтка, бúйка, рúзанка, склúнка, черепúнка, деревúнка, зúтычка, зúстьюжка, брúнка, гнúванка*;

д) на означеня знарядя вóд пнѣв **неперехóдных дѣслóв** наростками: *-алка, -авка, -ѣвка, (ѣлка): вѣýлка, пицúлка, хлúпавка, блúскавка, пúкавка, крутúлка, сопúлка, свитúлка*;

е) на означеня знарядя наростком **-ачка** вóд **именникóв** роду мужеського: на **ач**, **-ак**: *клепúчка, згортúчка, стругúчка, бúйчка*.

38. Наростком **-ко** творимо слова на означеня:

а) здрóбнѣлости вóд пнѣв **именных**: *úшко, ýчко, óчко, нúнько, Ивúнко, Васúлько*;

б) на означеня **прикметы** вóд пнѣв **именных**: *глушкó, рудькó, брóвкó*;

в) на означеня **чинности** вóд пнѣв **дѣслóвных**: *забúдькó, хвалькó, чванькó, незнайкó*.

39. Наростком **-ло** вóд пнѣв **дѣслóвных** на означеня:

а) знарядя: *шúло, мýло, бѣлúло, чорнúло, кресúло, веслó, зубúло, точúло*;

б) носителя **чинности**: *мънúло, балакúло, поганúло, гуркало*.

40. Наростком **-ман** на означеня **осóб** з **якимись** **прикметами**: *сьрохман, глухман, лухман*.

41. Наростком **-ник** **означаемо** **особы** и **рѣчи** з **певными** **прикметами**: *вѣрник, бесѣдник, роботник, щодѣнник, влúсник, варѣник, годúнник*.

42. Наростком **-ня** а) на означеня **мѣся** **працѣ**: *роботня, конúшня, стúйня, пекúрня, винúрня, свѣчкúрня, читúльня, учúльня, пѣдúльня, чекúльня*;

б) на означеня **силы** **дѣѣ**: *метушúня, колотúня, гуркотúня, гульнúя*;

в) на означеня **збóрных** **поняť** вóд **именникóв**: *комúшня, бурсúчня, лентúрня*;

43. Наростком **-нява** означаемо прикметы: *тёмрява, кўрява, сїнява*.

44. Наростком **-ота** означаемо подуманѣ понятия прикмет: *тльснота, дръмота, нудота, самота, глухота, слепота, грызота*;

б) збѣрнѣсть: *дрѣбнота, нльмота*.

45. Наростком **-беть, -оци** творимо звычайно вѣд прикметникѣв подуманѣ понятия прикмет: *раѣбеть, старѣбеть, злѣбеть, чѣснѣбеть; радоци, пѣстоци, хїтроци, гѣрдоци*. Именники на **-оци** маюць значѣня рѣчеве (конкретне). —

46. Наростком **-ѣт** творимо именники, що означають наслѣдок дѣѣ вѣд пнѣв дѣеслѣвных дѣеслѣв на **-отати, -ѣти**: *гурѣт, регѣт, бреньѣт, тўпѣт, бўльѣт*.

47. Наростком **-ство, -цтво**, творимо именники подуманѣ на означеня прикмет вѣд пнѣв именных: *братѣрство, панство, богатство, калѣцтво, бльѣцтво, побратїмство*;

б) на означеня збѣрности вѣд пнѣв именных: *товарїство, жсьнѣцтво, лицарство, лўдство, птѣство*;

в) на означеня дѣѣ и занятя: *пнѣство, вбївство, кравѣцтво, шѣвство, малярство*. Декотрѣ з них можуть мати и подвѣйне значѣня: *збѣрности и занятя*.

48. Наростком **-тель** означаемо носителя чинности: *учїтель, предсѣдѣтель, гнобїтель, гонїтель, ручїтель, збавїтель*.

49. Наростком **-уга, -юга**, означаемо згрубѣлѣсть: *котюга, цапюга, драбюга, злодюга, волоцюга, пнѣюга*.

50. Наростком **-ук, -юк, -чук** означаемо малѣ мужеськѣ истоты: *ковальчўк, боднарчўк, писарчўк, близнчўк, сиротчўк, Данилчўк, Федорчўк*.

51. Наростком **-уля** означаемо особы жѣночѣ для выраженя згрубѣлости або пестливости: *двѣўля, красўля, сивўля, кривўля, дякўля*.

52. Наростком **-ун** творимо именники на означеня носителя чинности або прикметы з зневажливостею: *брехўн, говорўн, пѣдўн, ласўн, свистўн*.

53. Наростком **-унок** творимо именники на означеня дѣѣ або ѣѣ наслѣдѣв вѣд пнѣв дѣеслѣвных: *дарўнок, частўнок, малчўнок, поцльўнок*.

54. Наростком **-уня** творимо именники на означеня пестливости особ женських: *бабу́ня, тьту́ня, маму́ня, Насту́ня, Гафу́ня.*

55. Наростком **-ур** означаемо часто живѣ истоты: *ка́чур, ящур, жабу́р*, а инодѣ неживѣ: *стовбу́р, мьху́р.*

56. Наростком **-ура, юра** творимо именники на означеня згрубѣлости: *носу́ра, мазу́ра, цѣпу́ра.*

57. Наростком **-ух, -юх**, творимо именники, що є носителями якихось прикмет, межи ними птицѣ и комахи: *кожу́х, сплю́х, дрьмлю́х, попелю́х, бѣлю́х, смьтлю́х.*

58. Наростком **-уха** творимо именники на означеня жѣнок, як носительок деяких недобрых прикмет: *бреху́ха, цокоту́ха, реготу́ха, моргу́ха; свекру́ха, сиву́ха* а також хворот: *зиду́ха, золоту́ха.*

59. Наростком **-х** творимо именники подуманѣ од пнѣв дѣбесловных: *смьх, спьх, слух, дух.*

60. Наростком **-ха** утворенѣ именники: *пряха, сва́ха, стряха.*

61. Наростком **-це** творимо именники здрѣбнѣлѣ роду середнього: *око́нце, денце́, винце́, кольсце́, зеренце́.*

62. Наростки: **-чак, -чик, -чина, -чко, -чук, -юга, -юк** гляди при **-ак, -ик, -ина, -ко, -ук, -уга, -ук.**

63. Наростком **-юка** творимо именники для означеня згрубѣлости: *псю́ка, каменю́ка, шаблю́ка.*

64. Наростком **-я** творимо именники на означеня збо́рности: *зѣля, кло́ча, ко́ля, ду́бя, насѣня*, також во́ддѣбесловнѣ имешики, що означають дѣю: *пѣсаня, зби́раня, хо́дженя, про́шеня.*

65. Наростком **-яга** означаемо згрубѣлѣсть: *бродя́га, хвостя́га, нетя́га.*

66. Наростком **-я(т), -а(т)** означаемо малѣ истоты: *гу́ся - гу́сяти, ку́ря - ку́ряти, медвежа́ - медвежа́ти, ка́ча - ка́чати.*

Деякѣ именники повстали прямо з прикметникѣв. Є то имена прикмет: *тепло́, мокро́, добро́, зло́*; имена особ по занятю: *гайный́, льсний́, гумѣнный́, подоро́жний́*, имена власнѣ мѣст и особ: *Бы́стрый, Ставный́, Берѣзний́, Давы́дково, Ла́лово, Дубо́ве, Кривѣ́, Невѣцький, Негребѣцький, Воло́шин, Васи́льв.*

б) Твореня прикметникѡв.

§ 53. Подѡбно, як именники, так и прикметники творятся з пнѣв дѣслѡвных (*терпеливый, зовялый, запальный*) або вѡд пнѣв именных (*сестрин, учительв, панський, церкѡвный, богатый*).

§ 54. Наростки, котрыми творятся прикметники, можуть надавати тым прикметникам рѡзне значѣня. Однѣ прикметники означаютъ чиннѡсть а то утворенѣ вѡд пнѣв дѣслѡвных наростками: **-чий, -лый, -мый, -тельный**: *ведуций, зрѣлый, вѣдомый, смертельный, другѣ* — *нахильнѡсть* або *способнѡсть* до якоѣсь чинности а творятся вѡд пнѣв дѣслѡвных наростками: **-авый, -ивый** (*жвавый, плаксивый, шкѡдливый*), — третѣ — *страдальнѡсть* а творятся вѡд пнѣв дѣслѡвных наростками: **-ный, -тый** (*поживный, запальный, битый, крытый*), — четвѣртѣ — *присвѡйнѡсть* а творятся вѡд пнѣв именных наростками: **-ов, -ова, -ово(ове); -ѣв, -ева, -ева, -ево, -ево, -еве, -еве; -ин, -ина, -ино(-ине); -ськ-**: *Петрѡв, Петрова, Петрово, Васильв, -ева, -ево, Анн-ин, -ина, -ино; руський, чеський, городський*; — пятѣ — *походженя* а творятся вѡд пнѣв именных наростками: **-яный, -овый** (*деревяный, соломяный, дубовый, буковый*); — шѣстѣ — *богатство* а творятся вѡд пнѣв именных наростками: **-атый, -астый** (*ногатый, губатый, кѡнчастый, круглястый*); — семѣ — *зменшеня* прикметы а творятся вѡд пнѣв именных наростками: **-авый, -лый, -енький** (*бѣлявый, гѣркавый, приблѣдлый, маленький, чорненый*); — восьмѣ — *таке, як прислѡвники, вѡд котрых они утворенѣ наростком -инѣй, (долышнѣй, горышнѣй, вчерашнѣй)*; — девятѣ — *высшій степень прикметы* а творятся наростками: **-ѣйший, -шний** (*бѣльѣйший, темнѣйший, слабѣйший, коротый*). Прочѣ прикметники берутъ значѣня вѡд пня, вѡд котрого они творятся.

Перегляд наросткѡв прикметниковых з их значѣнем.

§ 55. 1. Родовѣ окѡнченя **-ий, -а, -е, -ій, -я, -ѣ**, змякчующи кѡнцевѣ спѡвзвукы, творять з деяких именникѡв прикметники

з означенем походження: *чоловічий, жіночий, княжий, вовчий, козій, орлій, песій*.

2. Наростки **-авий, -явий**, доданѣ до пнѣв прикметниковых, означають менший степень або частинність: *жовта́вий, бля́вий, кругля́вий*; а доданѣ до пнѣв именниковых, творять з них прикметники: *дупло́ - дупла́вий, жила́вий, дтра́вий, крова́вий*.

3. Наростками **-альний, -яльний** творимо прикметники вѣд пнѣв дѣслѣвных з значѣнем чинности: *дья́льний, кова́льний, вѣдповѣда́льний, порѣвня́льний*.

4. Наростками **-астый, ястый** творимо прикметники з нахилом скрѣпляти прикметникове значѣня: *кругля́стый, попелáстый, кѣнча́стый, гранча́стый, гребеня́стый*.

5. Наростком **-атый** творимо прикметники вѣд именниковых пнѣв для скрѣплення значѣня: *борода́тый, вуса́тый, ока́тый, крыла́тый, зуба́тый*.

6. Наростком **-ачий, -учий, -ячий, -ючий, -ящий, -ющий** творяться прикметники вѣд дѣслѣвных пнѣв так, як дѣе прикметники для выраження згрубѣлости прикметы: *незря́чий, лежа́чий, реву́чий, злю́чий, пропа́щий, трудо́ящий, цлю́щий*.

7. **-евый** диви **-овый**.

8. Наростками **-езный, -енный** творимо прикметники вѣд пнѣв прикметниковых на означеня згрубѣлости: *величэ́зный, довжэ́зный, здоро́енный, страше́нный*.

9. Наростками **-енький, -есенький, -ечкий** творимо прикметники для означеня пестливости та здробнѣлости вѣд пнѣв прикметниковых: *мале́нький, малéseнький, дрбнѣ́ый, дрбнéseнький, бля́не́кий, бля́éseнький, далече́нький, далече́кий, вели́чкий*.

10. Наростком **-ин** творимо прикметники вѣд имен osobowych и власных на означеня присвѣйности: *ма́мин, тѣ́тчин, Мари́н*.

11. Наростками **-ичий, -очий, -ячий** творимо прикметники вѣд назв тварин, осѣб на означеня приналежности або походження: *лиси́чий, инди́чий, дѣвѣ́чий, жє́но́чий, ку́рячий, коровя́чий, котя́чий, хло́пячий, дитя́чий*.

12. Наростком **-истый** творимо прикметники вѣд пнѣв именных для означеня великого степеня прикметы: *барвѣ́стый, краплѣ́стый, багни́стый, тѣлѣ́стый, ско́сѣстый*; а вѣд пнѣв дѣслѣв-

ных для означеня прикметы або здатности до дѣѣ: *задиристый, загонистый, запалистый.*

13. Наростком **-ов, -ова, -ово(-еве), -ѣв, -ева, ѣва, -ево, -ѣво, (еве, ѣве)** творимо прикметники присвѣйнѣ вѣд особовых именных роду муж.: *Петрѣв, Васильѣв, Васильева, Васильево, братѣв, учительѣв.*

14. Наростком **-ѣсенький** означаемо найвисший степень основного значѣня прикметника (без порѣвнюваня): *бѣльсенький, чистѣсенький, однѣсенький, самѣсенький.*

15. Наростком **-кий, -окый** творимо много прикметников вѣд пнѣв именных в рѣзным значѣнем: *солѣдкий, крижкий, слабкий, тонкий, пухкий, ширѣкий, высѣкий, глубѣкий, далѣкий, а вѣд дѣслѣвных пнѣв на означеня нахилѣв або здатности до якоѣсь дѣѣ: говоркий, гнучкий, палкий, терпкий, хиткий.*

16. Наростком **-лый** творимо прикметники вѣд пнѣв именных на означеня прикметы: *крѣглый, пѣдлый, смѣглый, а вѣд дѣслѣвных пнѣв на означеня наслѣдку дѣѣ: пристѣглый, змарнѣлый, збѣднѣлый, зчѣрнѣлый.*

17. Наростком **-ный** творимо дуже много прикметников рѣзного значѣня;

а) вѣд именных пнѣв на означеня матерялу, вѣдношеня, гатунку, прикметы: *житный, пиенѣчный, камѣнный, розѣумный, безпѣчный;*

б) на означеня богатства на щось: *рыбный, хлѣбный, льсый, молѣчный, хмарный;*

в) на означеня прикметности вѣд пнѣв дѣслѣвных: *настѣпный, пожитный, придѣтный, непожитный, — писанный, каранный, браный.*

18. Наростком **-ный** творимо прикметники вѣд прислѣвников в ихним значѣнем: *нынѣшний, вчерѣшний, завтрашний, горѣшний, долѣшний.*

19. Наростком **-овый -евый** творимо прикметники вѣд пнѣв именных на означеня походженя (з чого): *дубѣвый, букѣвый, овочѣвый, крицѣвый, смушѣвый, або на означеня вѣдношеня (який): наукѣвый, служѣбѣвый, загадѣвый.*

20. Наростком **-овитый** творимо прикметники для збольшеня прикметы: *дощовитый, грошовитый, сумовитый, талановитый* а також для означеня нахилу до чогось: *слабовитый, хоровитый, гордовитый*.

21. Наростком **-ський, зський, цький** творимо прикметники на означеня походження и приналежности: *братський, людський, морський, руський, чеський, французький*.

22. Наростком **-уватый (-оватый), -юватый** творимо прикметники для означеня прикметы у невелико́й мѣрѣ: *пльскуватый, глинкуватый, ликуватый, зеленкуватый, круглуватый, придуркуватый, глеюватый*.

23. Наростком **-чий** творимо прикметники вѣд особовых именникѣв на *-ець, -ник, -ка*: *старѣчий, молодѣчий, дѣвѣчий, жьнѣчий*.

24. Наростком **-ший, -ѣйший** творимо высший степень: *стѣрший, бѣльѣйший*.

25. Наростком **-яный, -аный** творимо прикметники вѣд именникѣв на означеня походження: *ѡвняный, глиняный, капустьяный, соломяный, грѣчяный*. /

Приставки.

§ 56. Простѣ пнѣ именьѣ або дѣслѣвнѣ, утворенѣ чи то прямо з коренѣв, чи то при помочи наросткѣв можуть ще розширяться приставками, котрѣ кладемо перед пнем. Тыми приставками є приименники в значѣню прислѣвникѣв и злучники а також частиця **не**. Приставки причиняються також до змѣны значѣня, бо они обмежують и звужують значѣня слѣв та их спеціализують. Их є в порѣвнаню з наростками обмежене число.

Подамо их в азбучно́м порядку: **без** (*безпечный, безпльч*); **в, у** (*внести, увѣйти*), **вы** (*выйти, выгѣн*), **вѣд, од** (*вѣдѣйти, оддаленя*), **до** (*доступ, дѣзнатися*), **з, зо, с, ис** (*знищити, зомльти, збр, спль, испыт*), **су, зу** (*сусьд, суськ, зустрѣч, зупиняти*), **за** (*записати, запис, заклик, замало*), **межи** (*межирѣча*), **на** (*набрати, набр, нарочно*), **над, надо** (*находити, надбрати, надпль*), **не** (*недпль, недоля*), **о, об, обо** (*оживити,*

обклад, обогрѣти), **-па** (пароги), **пере** (перенести, перехѣд), **перед**, **передо** (передмова, передодень), **пѣв**, **полу** (пѣвкыля, полуденок), **пѣд**, **пѣдо** (пѣднести, пѣдождати), **по** (побити, пострах, полудневый), **поза**, **понад**, **попѣд** (позавчера, понадхмарный, попѣдземный), **-пра** (прадѣд; -працѣс), **пре** (предовгий), **при** (прийти, придаток), **про** (пробити, проголина), **проти**, **супроти** (противлежный, супротивлежный), **роз**, **розо** (розбити, розтѣчь, розвѣрати), **серед** (середземный), **у**, **уз** (убоча, узгѣря).

× Пнѣ зложенѣ.

§ 57. Нерѣдко находимо у нас слова, котрѣ наглядно складаются з двох слѣв: *устѣрѣкы, мореплѣвецъ, пѣшеходъ, сновѣда, самопѣрший, самодругий, дури свѣтъ, завернѣголова, Великденъ, добрунѣч, темнозелѣный* и т. д. Они зложенѣ з двох именникѣв: *устѣ* + *рѣкы*, прикметника — дѣслова: *пѣший* + *ходити*, именника — дѣслова: *сон* + *видати*, дѣслова — именника: *дури* + *свѣтъ*, прикметника — прикметника: *темный* + *зеленый* и т. д. Межи пнем именным, то є пнем именника або прикметника; находимо сполучный самозвук **о** або **е**. Як пень є твердый, сполучником є **о**: *вѣтер* - гонити, пень є *вѣтр*, сполучник *о*, друга часть именника *гон* вѣд дѣслова гонити: **вѣтр-о-гон**. Як пень є мягкий, сполучником є самозвук **е** (ѣ): *земл-е-трясепа, жит-ѣ-пис*.

Такѣ пнѣ (слова), котрѣ складаються з двох пнѣв (слѣв), называемо пнями (словами) зложенными.

§ 58. Способ складаня именникѣв може бути всѣлякий:

1. Именник + дѣслѣвный пень инодѣ з наростком: *вѣтрогѣдн, костогрѣз, житѣпѣс, коломазъ, мореплѣвецъ, книгонѣша, кразнѣвство*.

2. Прикметник (прислѣвник) + дѣслѣвный пень: *далековѣд, пѣшеход, новобранецъ, дармоѣд*.

3. Дѣслово способу приказового 2. особы однины + именник: *дури свѣтъ, завернѣголова, болѣголов, перекотѣполе*.

4. Прикметник + именник: *живоплѣт, частокѣл, чернозѣм, одностѣвецъ, одностѣжка, криворѣчка*.

5. Именник + именник: *кругосвѣтъ, лихолѣтя, верболѣз, дѣслово.*

6. Числѣвник + именник: *двокоронѣвка, одноднѣвка, тридѣски, пятизолѣтник, десятилѣтя, столѣтя.*

7. Приименник + именник: *безвѣдя, дорѣднѣсть, залѣся, нѣбережа, огѣда, пѣдстѣлка, приплѣда, прѣволока, рѣзгѣн, убѣча, ѣверть.*

Кромѣ сполучень при помочи сполучных самозвукѣв **о, е (ѣ)** маемо ще такѣ сполученя, де перше слово стоить в якѣмсь падежи. **Є** то сполука синтактична, бо перша часть **є** зависима вѣд другоѣ так, що мусить стояти в якѣмсь падежи: *Велѣкдень, добранѣч (1+1), карыгѣднѣсть (2+1), добрунѣч (4+4).*

Наконець згадаемо ще такѣ сполученя, де два слова поставленѣ побѣч себе як подѣбнѣ значѣнем: *щастя-дѣля, журба-гѣре, нѣч-тѣмрява, буря-гѣромы, дебр-долина*, або и без подѣбности значѣня: *невѣр-земля, сѣн-трава*. При таких сполученях межи обома словами даемо риску -.

Подѣбным способом можна складати и прикметники:

1. Прикметник + именник з наростком прикметниковым: *бѣловолѣсый, довгонѣгий, косѣкий, кривошый, синѣобкий.*

2. Именник або прикметник + дѣслѣвный пень з прикметниковым наростком **-ный**: *домородный, самородный, словѣлюбный, маломовный.*

3. Именник, заименник або числѣвник + именник або прикметник: *торѣчный, тогѣбчный, громѣхмѣрный, вѣтронѣгий, двѣбчный, шѣстистѣнный.*

4. Прикметник + прикметник: *бѣлѣсий, тѣмнѣзелѣный, молѣчнобѣлый.*

5. Приименник + прикметник або дѣсприкметник: *безѣпный, бездрѣтый, дослѣвный, межинарѣдный, прилягѣющий.*

Твореня и значѣня заименникѣв.

§ 59. Заименниковѣ пнѣ **є** дуже рѣзнароднѣ, бо не лише кождый рѣд мае окремый пень, але також часто один и той сам заименник може мати бѣльше пнѣв.

Заменники особовѣ: *Заменник першоѣ особы* має пнѣ: для 1. падежа я, для 2., 3., 4., 7. мен-, для 6. мн-. В множинѣ для 1. мы, для дальших падежѣв: нас, на-.

Заменник другоѣ особы для 1. пад. одн. ты, для дальших тоб-. (*тоб-ь, тоб-ою*). В множинѣ для 1. пад. вы для дальших: вас, ва- (*вам, ва-ми*).

Заменник третьоѣ особы перенятый вѣд *заменника указового вѣдн, он-а, он-о*. Дальшѣ падежѣ творяться вѣд пня *йе (йо): й-ого, (н)и-м, и-х*.

Заменники указовѣ. *Заменник той, та, то* мають пень: то-, та-. До тых пнѣв в 1. пад. одн. додаємо давный *заменник односный и, я, в: то-й, та-я=та, то-в=то* або подвоюємо пень: *то-т, то-та, то-то* множина *то-ты*. *Заменник сей, ся, се* має пень *се-*, до котрого в 1. пад. одн. додано *заменник указовый и, я, в: се-й, се-я=ся, се-в=се* або подвоєнем: *се-сь, се-ся, се-се*.

Заменники присвѣйнѣ: *мѣй, моя, моѣ* означає власнѣсть першоѣ особы однини, а *наш, -а, -е* 1. ос. множины, *твѣй, твоя, твоѣ* означає власнѣсть другоѣ особы однини а *наш, -а, -е* 2. ос. множины. *Заменником присвѣйным для третьоѣ особы є другий падеж заменникѣв особовых тоѣж особы: його, єь, их*. *Заменник свѣй, своя, своѣ, свои* може означати власнѣсть каждоѣ особы: *я маю свою книжку, ты маєш свою книжку* и т. д.

Заменник пытайный: *што (кто)* має пень *ко-*, *заменник що* має пень *чѣ-*

Заменники односпѣ мають такѣ пнѣ, як пытайнѣ.

Заменник означеный *весь* має той сам пень з старшого *всь*.

Заменники неозначенѣ творяться вѣд *заменникѣв пытайных рѣзными способами зложеня: кождый з ко+ждо-, всякий з всь+ак+ый, никто з ни+кто* и т. д.

Твореня числѣвникѣв.

§ 60. Числѣвники основнѣ мають свои пнѣ, котрѣ рѣвнѣ каждому з них. Межи ними є пнѣ *простѣ: один, два, три, чотыри, пять, шість, сѣм, вѣсьм, девять, десять, сорок, сто, тысяча;* и пнѣ *зложенѣ: одинадцать, дванадцать, тринадцать. . . девятнадцать*, що повстали з зложеня *один на десять, два на*

десять. . .; двадцать, тридцать, пятьдесят, девяносто, котрѣ постали в два+десять, три+десять, девять+десять.

Числѣвники порядковѣ вѣд третій высше творяться вѣд основных при помочи наростковѣ -ий, ый: третій, четвертый; пятый, шестой, девятый. . . сотый; — мый: семый, -ный: тысячный, -овый: миллионный. Числѣвники 1, 2, мають пнѣ иншого роду: перший, що є в дѣйности степенем высшим: перв+ший, — другий.

З основных творяться також многократнѣ: двоакый, троякий, двоистый, троистый; — зборнѣ: двое, трое, а вѣд порядковых зборнѣ: четверо, пятеро, . . десятеро.

З порядковых творяться також дрѣбнѣ або дроби: третина, четвертина.

Твореня пнѣв дѣслѣвных.

§ 61. При дѣсловах все мусимо мати на увазѣ два пнѣ: 1. дѣсименника, 2. часу теперѣшнього.

Пень дѣсименника одержуємо так, що вѣдкидасмо окѣнченя -ти; нес-ти, зна-ти, мерзну-ти, терпѣ-ти, ходи-ти, чита-ти, писа-ти, ночова-ти.

Пень часу теперѣшнього одержуємо по вѣдкиненю окѣнченѣ: -и, -ть, -мо, -те: нести час теперѣшній: несу, несе-и, несе, несе-мо, несе-те, несуть; — знати час тепер. знаю, знаеи, знае, знае-мо; знае-те, знаютъ; — мерзнути час тепер.: мерзну, мерзне-и, мерзне, мерзне-мо, мерзне-те, мерзнуть; видѣти час тепер. видѣжу, види-и, види-ть, види-мо, види-те, видятъ; бути час теп. есм, ес-и, ес-ть, ес-мо, ес-те, суть.

З сего видно, що пнѣ часу теперѣшнього не є однаковѣ. Однѣ мають перед окѣнченем: -и, -ть, -мо, -те самозвук е, и (перед е може ще стояти й або н и тогды будемо мати: е, не: знае, мерзне) а другѣ кѣнчатся на спѣвзвук. Сѣ дѣслова, котрѣ в часѣ теперѣшнѣм перед окѣнченем 2., 3. особы однины и 1., 2. особы множины мають самозвук, называються дѣсловами самозвуковыми, а котрѣ перед тыми окѣнченями мають спѣвзвук, называються спѣвзвукowymi. Самозвуки е, и, называємо звязковыми.

Спѣвзвукowych дѣслѣв є всего чотыри: есм(есѣм), тѣм, вѣм,

дам. Лиш у першом дѣсловѣ *всм* можна нынѣ выразно чути, що пень часу теперѣшнього кѣнчиться спѣвзвукѣм. При трѣох других чуємо в дѣйсности теперь лиш самозвук *да-*, *ль-*, *въ-* а лиш в третѣй особѣ множини чуємо д: *дадутъ*, *пѣдять*, *повпѣдять*. У тых дѣсловѣх був давнѣйше пень *ѣд-*, *дад-*, *вѣд-*, но д вѣдпало.

Веѣ прочѣ дѣслова належать до пнѣв самозвуковых.

Коли порѣвнаємо знов пнѣ дѣсеименникѣв з пнями часу теперѣшнього прим.: *писати* - *пишу* - *пишеш*, або *возити* - *вожу* - *возиш*, *терпѣти* - *терплю* - *терпиш*, то побачимо, що пень часу теперѣшнього був: *пише-*, *вози-*, *терпи-* а пень дѣсеименника. *писа-*, *вози-*, *терпѣ-*. Спѣльнѣ пнѣ для них будуть: *пис-*, *воз-*, *терп-*.

Такѣ пнѣ дѣсловнѣ, котрѣ є спѣльнѣ так для часу теперѣшнього, як и для дѣсеименника, называємо пнями **основными**.

До того спѣльного пня в часѣ теперѣшнѣм додаємо наросток *е* або *и* кромѣ вычисленых чотырьох дѣсловѣх: (*всм*, *льм*, *въм*, *дам*).

В дѣсеименнику окѣнченя *-ти* додаємо або прямо до основного пня: *нес-ти*, *вез-ти*, або до основных пнѣв, розширенных наростками: *ну* — *мерз-ну-ти*, *замк-ну-ти*; — *ѣ*: *терп-ль-ти*, *сид-ль-ти*; — *и*: *ход-и-ти*, *воз-и-ти*; — *а*: *пис-а-ти*, *клик-а-ти*; — *ова*: *куп-ов-а-ти*.

§ 62. На основѣ того, як творимо пень дѣсеименника, дѣлимо дѣслова на шѣсть кляс:

1. без наростка, то є окѣнченя *-ти* додаєся прямо до пня основного: *нес-ти*.

2. з наростком *-ну*: *мерз-ну-ти*,

3. з наростком *-ѣ*: *терп-ль-ти*,

4. з наростком *-и*: *ход-и-ти*,

5. з наростком *-а*: *пис-а-ти*,

6. з наростком *-ова*: *ноч-ова-ти*.

§ 63. Дѣсловнѣ пнѣ, подѣбно як именнѣ, можуть бути **простѣ**: *нес-*, *вез-*, *терп-*, *пис-* або **зложенѣ**: *при-нес-*, *за-вез-*, *за-пис-*, *на-куп-*.

§ 64. Односно походженя то простѣ пнѣ можуть бути: 1. *первельнѣ* пнѣ дѣсловнѣ, то є такѣ, котрѣ не постали анѣ з пнѣв имен-

ных анѣ з инших пнѣв дѣслѡвных: *нести, бити, крыти, брати*; 2. *походнѣ*, то е выведенѣ з пнѣв именных або инших дѣслѡвных: *ум-ль-ти, уч-и-ти, саджати, угоцати*.

§ 65. Зложенѣ пнѣ складаються з пнѣв простых и з приставок, котрыми е головно приименники або и иншѣ частицѣ, прим.: **на, роз**. Приставки вplyвають дуже на змѣну значѣня дѣслѡв: *ити, дѡйти, выйти, найти, перейти*.

§ 66. Для выраженя пестливости уживаеся пнѣв здробнѣлых а окѡнченя дѣвименника е звычайно **-ки**: *льстоньки, купатоньки*:

Твореня и значѣня частей мовы неодмѣнных. Прислѡвники.

§ 67. Прислѡвники дѣлимо на первѣснѣ и на походнѣ. Первѣснѣ творятся вѡд заименниковъ а походнѣ е падежами имен.

1. Заименниковѣ пнѣ, з котрых утворенѣ прислѡвники при помочи рѡзных наростковъ, с: **к-, т-, е-, ве-** (з давнѣйших: *кѣ, тѣ, сѣ, вѣсь*), **он-, ан-, ни-, нѣ-, я-**.

До тых пнѣв додаемо наростки а також приставки.

Наростками: **-уда -уды, -ды, -дѣ** утворенѣ прислѡвники на означеня мѣсця: *к-уда, к-уды, т-уда, т-уды, с-юда, с-юды, ве-юда, ве-юды*; — на означеня часу: *тогда* (з тѣ-кѣ-ды), *тог-дѣ, ино-г-ды, ино-г-дѣ, все-г-да, за-вѣсь-г-ды*. (Ту г походить з *кѣ*).

Наростком **-де** творимо прислѡвники мѣсця: *де, г-де* (з *кѣ-де*), *он-де, ан-де, ин-де, ось-де, нѣ-г-де*.

Наростками **-ли, -лѣ, -ля** утворенѣ прислѡвники часу и мѣсця: *ко-ли, нѣ-ко-ли, до-кѡль, доки* з (*до-ко-лѣ*), *до-кля* (з *до-ко-ля*), *до-сѣ* (з *до-се-лѣ*), *до-си* (з *до-се-ли*), *до-ти* (з *до-то-ли*), такимже способом утворенѣ прислѡвники: *вѡдкѡль, вѡдкѡля, вѡдсѣль, вѡдсѣля, вѡдтѣль, вѡдтѡля*.

Наростком **-м** (з *-мо*) утворенѣ прислѡвники мѣсця: *там, сям*.

Наростком **-ак, -к** утворенѣ прислѡвники способу: *так, сак, як*.

Для скрѣпленя значѣня додаються ще наростки: **й, а, ка, ки, т**: *туй, тут, тута, тутка, тутки*.

2. Падежами именникѡв, прикметникѡв, заименникѡв, инодѣ зложенѣ з приставками, є прислѡвники: *вчера, з-заду, згоры, бѣгцем, кругом, по руськи, лежма, мало, добре, потѡм, долъ* и т. д.

Приименники.

§ 68. Приименники є первѣснѣ и похѡднѣ.

Первѣсными є: *до, к, на, о, об, од, по, про, с, з, у, в, за, над, нѡд, ид, перед, без, через.*

Похѡдными є такѣ, що повстали з рѡзных падежѣв, подѡбно, як и прислѡвники: *мѣсто, межи, кромѣ, окрѣм, коло, довкола, около.*

Злучники.

§ 69. Злучники по бѡльшѡй частѣ походять вѡд прислѡвникѡв, котрѣ лучили одно реченя з другим.

Ними є: *а, и, чи, та, то, нѣ, бо, лии, але, анѣ, ачей, аж, нѣж, колиж, прото, дятого, яклии.*

Оклики.

§ 70. Оклики є: 1) первѣснѣ, котрѣ повстають з злуки хоть яких звукѡв або є чистыми простыми звуками для выраженя якогось чувства: *ох! ах! ой! ай! бу! бе! а! о! і!* и т. д.

2) або закрѡстѣлыми формами: *бѣда!, горе!, жаль!, ратуй!, болить!* и т. д.

Змѣны значѣня слѡв.

§ 71. Вѡд найдавніѣйших часѡв змагався чоловѣк давати назву всѣм окружающим предметам, взагалѣ всѣм своим вражѣням, то є всему тому, що видѣв, чув своими змыслами. Се чинив дятого, щоб мѡг легше порозумѣтися з спѡвжителями. З початку, як то вже було сказане, выстарчало назвати якийсь предмет найпростѣйшими звуками, що творили один склад. То найменше

число звукѡв, котрыми названо давно якийсь предмет, мы нынѣ называемо коренем слова. Но сѣ первѣснѣ слова не выстарчали на поименованя всего, бо и звукѡв та их сполучень не могло бути много. Длѣтого спюювали два такѣ коренѣ в одно в подобный способ, як то дѣся нынѣ, прим. *кливо-нос*, *жовто-груд* и т. д. Перед тым в коренях змѣнювали самозвуки, прим. в корени *мр-* могло межи *м а р* бути: *ь, е, о, а* отже: *мър-, мер-, мор-, мар-*. З того повстали через доданя наросткѡв або приставок слова: *мр-ець, с-мер-ть, мор-(ѣ), мар-а*.

§ 72. З попереднього а то з науки о наростках мы видѣли, що многѣ слова мають той сам наросток, прим. *-арь, -ик, -ець, -ва*. . . Тѣ наростки зединяли якесь число слѡв в одну групу, що ставала тотожною що до способу дѣйства або прикметы. Примѣром слова: *столярь, писарь, косарь*, мають такой самый наросток а вѡн означае людей, котрѣ щось дѣють. Но не всѣ дѣють однаково. На ту неоднаковѡсть дѣѣ указують тѣ частины слѡв, що стоять перед *-арь*, то е *стол-, пис-, кос-*, що творять нынѣ коренѣ слѡв. Так видимо, що наростки зеднують слова в громады, а коренѣ розеднують або рѡзничкують. А може ставатися и противно. Коли поставимо побѡч себе слова: *писарь, письмо, писаня, писанина, писанка*, то побачимо, що всѣ мають щось спѡльного з писанем, але наростки: *-арь, -мо, -аня, -анина, -анка* указують на рѡзницю межи ними у значѣню.

§ 73. Поименованя предметѡв дѣся звычайно по знаку, котрый чоловѣкови, що именуе, впадае набѡльше в очи. З того приповѣдка: »Прибери пня, буде му имя«. Примѣром, якийсь чоловѣк з околицѣ Мукачева видѣв, що бѣжить скоро якийсь вѡз без коней або волѡв. Интелигентный чоловѣк, що читав за такой вѡз, переняв для него чужу назву *автомобиль* а наш селянин на основѣ того, що той вѡз не потребовав коней нѣ волѡв а бѣг сам, назвав його по тѡм знаку *самобльжка*, а менший вѡз, що дуже тряс, назвав *трясучкою* мѣсто *мотоцикль*. Мараморщанин побачив желѣзный поѣзд, на передѣ котрого не були запряженѣ конѣ, але жарив огонь. Назвав по тѡм знаку поѣзд *огняником*.

Гомонимы.

§ 74. Но по подѣбным признакам назвав чоловѣк много предметѡв такими самыми именами. Прим. круглу и найважнѣйшу частину тѣла людскаго назвав *голова*. На основѣ признаку круглости названо так ще иншѣ предметы, прим. *голову* мае колесо, капуста звиваеся у *голову*, *голову* мае товариство а называеся так найпереднѣйший чоловѣк у тѡм товариствѣ, а так само родина мае своего *голову*, то е найстаршого и найважнѣйшого члена: *вѡця*, дѣда або прадѣда. *Око* у чоловѣка також округле, мале и видне. Тотѣ прикметы перенѣс чоловѣк на другѣ предметы и назвав *оком* масть на водѣ, що зѡбралася у маленький круг, озеро межи горами також *оком* а жѣнки называютъ при плетеню панчох дѣрочки маленькѣ також *оками*. *Короною* поименовано також кѡлька предметѡв а то мѣсце на пни дерева, звѡдки розходяться конарѣ, обруч з выступаючими зубками, звычайно з золота, який клали на голову королям або цѣсарям а також круглу срѣбну або золоту монету (грѡш), бо на нѣй була выбита корона. Слова: *нога*, *нѡжка*, *ручка*, *язычок*, *когутик* е також именами многих предметѡв.

Такѣ слова, котрѣ мають бѡльше значѣнь, называются **одноименными** або з грецька **гомонимами** (*гомѡс*=спѡльный, *ѡнома*=имя, назва).

Синонимы.

§ 75. Дѣеся и противно. Часто на один предмет або дѣю маемо бѡльше назв. Примѣром то, що ѣмо, мае кѡлька назв: *пѣда*, *пѣдло*, *страда*, *корм*; на чѡм спимо: — *лѡжка*, *постѣль*; на дѡм божий: — *церков*, *храм*; на бѡк кажемо ще: *сторона* и *рука*; на лице — *твар*, *облича*; на высказати — *вымовити*, *высловити*, *выречи*, *выговорити*; *льковати* — *гоити* и т. д.

Такѣ слова, котрѣ означаютъ один и той самый предмет, дѣю або прикмету, называемо **однозначными** або грецька **синонимами** (*син*=разом, одночасно, *ѡнома*=назва).

§ 76. При однозначных словах велику вагу мае и наше чув-

ство, яке сполучено з тими словами. *Храм* означає величнійшу церков (однозвучне з ним є празник церкви), *льдо* щось грубого, як *льда*.

В тѣм неоднаковѣм чувствѣ лежить причина, длячого значѣня слѣвъ змѣняся. Люде з тоншими, нѣжнѣйшими чувствами не будуть уживати слѣвъ, котрѣ им будуть нагадовати щось грубе, немиле, неприємне. Длятого вже в давнинѣ верства шляхотська не называла своих доньок *дѣвками*, але *донька*, *дочка*, *панночка* а хлопця: *панич*, то є сын пана. Слово *дѣвка* перестало бути загальною назвою доньок а набрало вузшого значѣня, стало назвою сѣльських дѣвчат, котрѣ звичайно роблять тяжшу и грубшу роботу.

Вузшого значѣня набрали прим. такѣ слова: *худоба*, *швець*, *кравець*. *Худоба* означало колись бѣдноту, нынѣ означає скот. *Швець* означало чоловічка, що шиє. Нынѣ лиш такого, що шиє чоботы. *Кравець* означало чоловічка, що краєв а нынѣ значить такого чоловічка, що шиє одежу.

Тѣ вузшѣ значѣня дѣстали згаданѣ слова через то, що обѣймають бѣльше признаков и змѣст збѣльшився. *Швець* вже не той, що шиє кожду рѣчь, а лиш той, котрый шиє чоботы; а *кравець* не той, що все краєв, а лиш той, що краєв и шиє одежу.

Звужованя значѣня слѣвъ є одночасно и змѣною значѣня слѣвъ.

§ 77. Можемо и розширити значѣня слова. Слово *мѣсяць* означало колись дванадцятую частину року або чотыри тыжнѣ. Нынѣ розширене його значѣня, бо тым словом означаємо також и тѣло небесне, котре свѣтитъ у ночи а обновлюся у своѣй формѣ що 29 днѣв. — *Кусок* означало то, що було одкушене, нынѣ означає взагалѣ малу часть. *Часть* знов значить не лиш кусок а також и то поле або маєток, котре дають замужем доньцѣ. *Заганяти* значить гнати перед собою худобу до кошары або стайнѣ. В часѣ панцины гнали людей на роботу, як худобу. Вѣд того часу розширилося у нас значѣня того слова и на людей а навѣтъ на иншѣ предмети. Нынѣ у нас звыкли казати: *зажену сына до школы*, або *зажену грошѣ на почту* мѣсто: *заилю сына до школы* або *заилю грошѣ на почту*.

Розширюваня значѣня слѳв є одночасно и змѣною значѣня слѳв.

§ 78. Розширюванєм значѣня слѳв причиняємося до зубожѣня словного богатства народа, як то указав нам примѣр з словом *заганяти*. Таким примѣром може нам служити и часто уживане у нас *онаджити*.

§ 79. Розширюванєм значѣня слѳв повстали слова пѳд оглядом значѣня **неповнѣ** або **убогѣ**, то є такѣ, котрѣ треба доповняти другими, прим. *кусок поля, край льса, продажа волѳв, мѣра полотна* и т. д.

§ 80. Змѣняємо значѣня слѳв **переношуванєм** назвы з одного предмету на другий через подобнѳсть або зовнѣшню зависимѳсть. Переношуваня назвы мы пѳзнали на примѣрах слѳв однозвучных а в поетицѣ має оно назву грецѣку: **метафора**. *Острый нѳж коле* и слова, котрыми колемо, называємо *острыми*.

Замѣна назвы через внутрѣшню звязь называєся в поетицѣ з грецѣка **метонимією**. На сѣй основѣ повстали назвы сѣл вѳд назвы людей: *Медведьовцѣ* коло Середнього, бо там жили люде основателя села *Медведя*, вѳд назвы мѣсяця: *Брѳд* коло Иршавы, бо лежить коло *броду*, *Ясьне*, над гор. Тисою, бо там росло много ясенѣв.

Повставаня новых слѳв.

§ 81. Новѣ слова повстають и нынѣ або способами вже обговореными: вѳдводжуванєм вѳд других слѳв наростками або зложуванєм. Крім того дѳстають деякѣ рѣчи назвы по походженю: бараболя з Америки - *американка*, з Бранденбургіѣ - *бандурки*, расы коров: *монтафоны*, *пинцѣавы* и т. д. творенєм новых коренѣв **наслѣдуванєм звукѳв природы**: *гопкати*, *пацкати* *фучати*, *бучати* и т. ин., **перениманєм замерлых слѳв** з давнины, особливо в повѣстях историчных: *закуп*, *копа*, *вѣче* и т. ин., их называємо **старинными** або з грецѣкого **архаичными**; перениманєм з нарѣч, рѳзных веретв суспѳльности або вѳд чужих народѳв.

С Л О В О З М Ъ Н А .

И м е н н и к и .

Падежѣ.

§ 82. *Косарь косить.* Кто косить? *Косарь.* — *Коса косаря.* Чия коса? *Косаря.* — *Несу ѣсти косареви.* Кому несу ѣсти? *Косареви.* — *Глядаю косаря.* Кого глядаю? *Косаря.* — *Кличмо на нього: Косарю!* — *За ким иду? За косарем.*

Одповѣдно до пытання: *кто? кого (чий)? кому? що? чого? чому?* и т. д. именники змѣняють свое окѣнченя.

Такѣ змѣнюваня окѣнчень называемо **одмѣною** або **склоненем**, а поодинокѣ одмѣны кождого слова — **падежами** або **одмѣнками**.

Таких падежѣв маемо сѣм. Они стоять на пытання:

	для одушевленных,	для неодушевленных.
1. <i>Назывный</i>	Хто?	що?
2. <i>Родовый</i>	Кого, чий?	чого?
3. <i>Давальный</i>	Кому?	чому?
4. <i>Знаходный</i>	Кого?	що?
5. <i>Кличный</i>	Закличемо: о!	о!
6. <i>Орудный</i>	Ким?	чим?
7. <i>Мѣсцевый</i>	В кѣм?	в чѣм?

Числа.

§ 83. Окрѣм падежѣв розрѣзняемо ще два числа: **однину**— коли означаемо один предмет, на прим.: *дѣм, брат, село*; **множину** — для означеня бѣльшого числа предметѣв: *домы, браты, села*.

Лиш в деяких случаях задержалося у нас двѣине число на прим.: *очи, уши, плечи, дѣть сестръ, дѣть рыбѣ, дѣть руцѣ, дѣть ногѣ.*

Є много именникѣв, котрѣ мають лиш **множину**: *ногавицѣ, холошицѣ, вилы, ворота, граблѣ, ношѣ, клѣцѣ, ножицѣ, уродины, имянины, поминки, мясницѣ, вѣть, помылѣ, крижѣ, двери, люде, дѣти, ласоци, пестоци, трудноци, хитроци, святоци.*

Рѣд именникѣвъ.

§ 84. *Сесь стѣл, ся книжка, се перо.*

По тых примѣрах видимо, що именники не суть одного и того самого роду. Коли указуемо на *стѣл*, то говоримо: *сесь* або *вѣн*, коли знов укажемо на *книжку*, то говоримо: *ся* або *она*, коли укажемо на *перо*, то говоримо *се* або *оно*.

Одповѣдно до того, як на якийсь предмет або якусь рѣчь можемо сказати: *вѣн* або *сей*, *она* або *ся*, *оно* або *се*, дѣлимо именники на три роды: *рѣд мужеський, женський и середній*.

Окѣнченя именникѣвъ.

§ 85. а) Именники роду *мужеського* кѣнчатся:

1. на твердый спѣвзвук: *судѣ, чоловѣкъ, дѣм*;
2. на мягкий спѣвзвук: *учитель кѣнь, медвѣдь, король, косарѣ*;
3. на *й*: *май, гай, край*,
4. на самозвук *о, ъо, а, я*, на прим.: *Михайло, Иванко, няньо*;
— *слуга, владыка*; — *судія*.

б) Именники роду *женського* кѣнчатся:

1. на *а*: *сила, баба, душа*;
2. на *я*: *газдыня, надѣя*;
3. на спѣвзвук мягкий: *часть, милѣсть, новѣсть* (диви § 95);
4. на твердый спѣвзвук, котрый колись був змягченый: *рѣчь, печ, кров, церков, мыш, молодѣж, твар*;

б) Именники роду *среднього* кѣнчатся:

1. на самозвук *о*: *тѣло, зерно, чоло, вѣкъо*,
2. на самозвук *е*: *серце, поле, море, горе*;
3. самозвук *я*: *читаня, писаня, зѣля*;
4. на *мя*: *сѣмя сѣмени, знамя знамени, тѣмя тѣмени, стремя стремя*;
5. на *я*: (по шипячих *а*), коли означают имена малых еств: *ягня -ягнати, теля -теляти, порося -поросяти, лоша -лошати*.

А) ИМЕННИКИ МУЖЕСЬКОГО РОДУ.

Тверда одмѣна.

§ 86.

Взорець 1.

О д н и н а.

1. Кто, що?	сусѣд	вóвк	орѣх
2. Кого, чого (чий)	сусѣда	вóвка	орѣха
3. Кому, чому?	сусѣд-ови(у)	вóвк-ови(у)	орѣх-ови(у)
4. Кого, що	сусѣда	вóвка	орѣх
5. Кличемо о!	сусѣде!	вóвче!	орѣше!
6. Ким, чим?	сусѣдом	вóвком	орѣхом
7. О кóм, о чóм?	сусѣдъ	вóвць	орѣсп

М н о ж и н а.

1. Кто, що?	сусѣды	вовкí	орѣхи
2. Кого, чого (чий)?	сусѣдóв	вовкóв	орѣхóв
3. Кому, чому?	сусѣдам	вовкáм	орѣхам
4. Кого, що?	сусѣдóв	вовкí	орѣхи
5. Кличемо о!	сусѣды!	вовкí!	орѣхи!
6. Ким, чим?	сусѣдами	вовкáми	орѣхами
7. О кóм, о чóм?	сусѣдах	вовкáх	орѣхах

Так як: *сусѣд* (*вовк*, *орѣх*) одмѣняются (склоняются) всѣ именники роду мужеського, окóнченѣ на твердый спóвзвук, на пр.: *вóл*, *дóм*, *дѣд*, *чоловѣк*, *гóлуб*, а ткож именники роду мужеського, окóненѣ на *о*, на прим.: *Петрó*, *Павлó*, *Михáйло*.

Взорець 2.

	О д н и н а	М н о ж и н а
Кто?	селянін	селя́не
Кого (чий)?	селяні́на	селя́н
Кому?	селяні́нови	селя́нам
Кого?	селяні́на	селя́н
Кличемо о!	селяні́не!	селя́не!
Ким?	селяні́ном	селя́нами
О кóм?	о селяні́нѣ	о селя́нах

Так як *селянин* одмѣняются именники, котрѣ означаютъ назвы особъ або народа и суть окѣнченѣ на *-ин*. На прим.: *циганѣн, христѣянѣн, израилѣтянѣн, римлянѣн, англѣчанѣн, татарѣн* и т. д.

В множинѣ окѣнченя *-ин* одпадає.

Мягка одмѣна.

О д н и н а.

1. Кто, що?	учитель	край	нож
2. Кого, чого (чий)?	учителя	краю	ножа
3. Кому, чому?	учителю	краю	ножи
4. Кого, що?	учителя	край	нож
5. Кличемо о!	учителю!	краю!	ножи!
6. Ким, чим?	учителем	краем	ножом
7. О ком, о чѣм?	учителем	краю	ножи

М н о ж и н а.

1. Кто, що?	учитель	край	ножи
2. Кого, чого (чий)?	учителей	края	ножи
3. Кому, чому?	учителям	краям	ножам
4. Кого, що?	учителей	край	ножи
5. Кличемо о!	учителям!	края!	ножи!
6. Ким, чим?	учителями	краями	ножами
7. О ком, о чѣм?	учителях	краях	ножах

Так як *учитель* одмѣняются (склоняются):

а) именники роду мужеского, окѣнченѣ на мягкий спѣвзвук (по котромъ стоитъ мягкий знак ъ), на прим.: *ольнь, король, князь, косарь, отець, хлопецъ*;

б) именники роду мужеского, окѣнченѣ на: *-о*, на прим.: *няньо, Федьо*.

Так як *край* одмѣняются: именники, окѣнченѣ на *й*, на прим.: *рай, чай, обчай, соловьи*.

Так аж *нож* одмѣняются: именники, окѣнченѣ на шишчѣ (*ж, ч, ш, щ*), на прим.: *муж, нож, обруч, родич, товариш, дѣц*.

Примѣтки до поодиноких падежѣв.

а) О д н и н а.

§ 88. 1. В 2. падежи принимаютъ декотрѣ именники окѣнченя — *у, ю* мѣсто — *а, я*. Тото окѣнченя приходить лише при именах рѣчей, явищ природы и понять уявних (именникѣв подуманых): *бѣб-у, вѣск-у, дѣл-у, дѣм-у, квѣс-у, мѣк-у, пѣрох-у, пльск-ѹ, вѣтр-у, горѣх-у, дѣм-у, бѣк-у, рѣк-у, сад-ѹ, час-ѹ, хрест-ѹ, сн-ѹ, страх-ѹ, га-ю, бѣ-ю*.

Не всѣ именники, котрѣ кѣнчатся на *-й*, мають в 2. падежи окѣнченя *-ю*. Именники животнѣ мають окѣнченя *-я*: на прим.: *соловій - соловія, злѣдѣй - злѣдѣя* а також назва пятого мѣсяця: *мѣй - мѣя*.

2. Деякѣ именники, котрѣ в першѣм падежи перед окѣнченем мають самозвуки *о, е*, опускають сѣ самозвуки, почавши вѣд 2. падежа. На примѣр: *ѹголь - ѹгля, пльскѣ - пльскѹ, замѣк - замѣку, вѣторѣк - вѣторѣка, дѣнь - дѣня, тѣждѣнь - тѣждѣня, муравѣль - муравля, корабѣль - корабля, кѣшель - кѣшля, дѣшель - дѣшля*. Сюды належать також именники, окѣнченѣ на *-ецъ*: *хлѣпецъ - хлѣпця, отѣць - вѣтця, кравѣць - кравця, чернѣць - чер(н)ця, танѣць - танцю, нѣмецъ - нѣмця*. (Гляди § 12).

Именники, у котрых перед кѣнцевым *е* стоить спѣвзвук *л*, по выпадѣ *е* мягчатъ тото *л*: *лѣв - лѣва, лен - лѣну, пѣлецъ - пѣляця, стрѣлецъ - стрѣляця*.

Примѣтка: Се *о* и *е*, котре появляеся лиш в 1-м падежи, а в дальших падежах опускаеся, называемо *рухомым о, е*.

В 3. падежи маємо часом окѣнченя *у*. Уживаеся його рѣдко а то лиш тогда, коли зѣйдуться два именники роду мужеського в тѣм падежи. Тогда перший именник одержуе окѣнченя *-у* мѣсто *-ови*, на прим.: *Пану Иванови*.

4. В 4. падежи именники животнѣ мають таке саме окѣнченя як 2. падеж, неживотнѣ як 1. падеж. На прим.: *беру нѣж, виджу волѣ, жѣну пѣа*.

Примѣтка: Деколи именики, котрѣ означаютъ назвы рѣстин або дерев, принимаютъ в 4. падежи окѣнченя 2. падежа. На прим.: *ствя дѣба, найшов граба*. Их понимаеся тут як одушевленѣ предметы.

5. В 5. падежи спóвзвук: *к, г, х, цъ, зъ* и перед окóнченем е переходять на *ч, ж, ш*: *чоловѣк - чоловѣче, Бóg - Бóже, дýх - дýше, отѣць - отче, князь - княже*. (Гляди § 17, 18).

Много именникóв окóнченых на *к, х* мають в 5. падежи *-у*: *гусаку, садочку, горбочку, небораку, льваку, сплюху, бълыху* и т. д.

Именники мягкоѣ одмѣны мають замѣсть *е* окóнченя *у, ю*: *товаришу, коню, гаю, краю*.

В 6. падежи в народных говорах у именникóв, окóнченых на мягкий спóвзвук и на *й*, а також у именникóв, окóнченых на шипячѣ, чуємо окóнчене — *ом*; *корольом, коньом, крайом, ножом, товаришом*. В письменнóм языцѣ тых форм не треба уживати, а писати всегда: *королем, конем, ножем*, и т. д.

6. В 7. падежи декотрѣ именники, закóнченѣ на *-ик, -ок, к, г, х*, и на *й*, принимаютъ окончене *-у, ю* мѣсто *ь*. На прим.: *хлопчик* в *хлопчик-у, ученик-у, робóтник-у, мужик-у, ряд-кú, шóвк-у, замк-у, рахúнк-у, лѣк-у, мóх-у*; *край* в *кра-ю, га-ю*.

Деякѣ именники, оконченѣ на мягкий спóвзвук и також на шипячѣ, мають в 7. падежи *и*: *день* в *дни*, в *камен-и*, в *нож-и*.

7. Перед окóнченем *-ь* переходять спóвзвук *к* в *ц, г* в *з*, *х* в *с*: *чоловѣк* в *чоловѣц-ь, рóг* в *роз-ь, грѣх* в *грѣсь*.

б) М н о ж и н а.

§ 89. 1. В 1. падежи пишемо по спóвзвукáх: *к, г, х*, мѣсто *ы*, самозвук *и*: *бúки, ворогú, дýхи*.

Примѣтка: В наших говорах, особливо в народнóй поези, уживався часом окóнченя — *ове*: *панóве, вѣтрóве*.

2. Именники, окóнченѣ на *-ин*, в множинѣ выкидають наросток *ин* и прибирають окóнченя *е*. На прим.: *селянín, селянiна, селянiнови, селянiна, селянiном, о селянiнъ*; але множ. *селя́не, селя́н, селя́нам* и т. д. *горожанín - горожанé, римлянín - римля́не* и т. д.

3. Слово *чоловѣк* має в значѣню збóрнóм в множинѣ: *лю́де, людéй, лю́дям, лю́дéй, лю́де, лю́дми, в лю́дях*.

4. В 2. падежи именники: *кóнь, гóсть, грóш* кóнчатся на *ей*: *кóней, гóстей, грóшей*.

5. Часом уживався у нас давный 2. падеж без окóнченя т. е. як перший падеж одинны, *пять день, пять раз, мѣсто пять днѣв, пять разѣв, много разѣв.*

6. В 4. падежи множины окóнченя є таке саме як у 2. падежи лиш у имен osobowych, у прочих, як у 1. падежи. На прим.: *видѣшу братѣв, сусѣдѣв але жесну волы, конь.*

7. Деякѣ именники мають в 6. падежи мѣсто окóнченя -ами, -ями, окóнченє -ьми: *кóньми, чобóтьми.*

В 7. падежи в пóдкарпатсько-руських говорах чуємо старє окóнченє — *оу, пх:* в *лѣсоу, крайоу, в сусѣдѣх, в постолѣх.* Их в литературнóм языцѣ не уживався.

8. 1. Именник *брат* має в множинѣ: *браты, -ѣв, -ам, -ами, -ах* и збóрне: *брáтя, братѣв, -тям, -тьми, -ях.*

9. Именник *день* в множинѣ може одмѣнятися двояко:
а) по мягкому взорови: *днѣ, днѣв, дням, днѣ, днями, в днях.*
б) або мѣшанó: *дни, дней, дням, дни, днями, в днях.*

Наголос именникóв мужеського роду.

§ 90. Именники роду мужеського, при одмѣнѣ не все задержують наголос на тóм самóм мѣсци. Наголос именникóв роду мужеського має пять типóв:

1. остає на тóм самóм мѣсци в одинѣ и множинѣ: *товáриши, товáриша, товáришеви, товáришь, товáришьѣ; морóз, морóза, морóзови, морóзы, морóзѣв* и т. д.

2. Переходить из пня на окóнченя, почавши од 2-го падежа одинны: *барáн, баранá, баранóви, бараны, баранáм; спѣвак, спѣвакá, спѣвакóви, спѣваки;*

3. переходить на окóнченя, почавши од 1-го падежа множины: *дѣм, дѣма, дѣмови...*, але *домы, домáм, домáми, о домáх; брат, брáта, брáтови...* — *браты, братáм; лист, листа...* — *листы, листѣв, листáм; вóвк, вóвка...* — *вовки; вѣз, вѣза...* — *возы;*

4. переходить на окóнченя, почавши од 2. падежа множины: *зуб, зúба - зúбы, зубѣв; гóсть, гóстя - гóсть але гостѣй, -ям;*

5. переходить в 2. падежи одинны из пня на окóнченя а в 1. падежи множины вертає опятѣ на пень: *кóнь, коня, але кóнѣ, кóней; грби, грóшá, -грóшь, грóшей . . .*

Б) И М Е Н Н И К И Ж Е Н С Ъ К О Г О Р О Д У.

Тверда одмѣна.

§ 91.

О д н и н а.

1. Кто, що?	сѣла	рука́
2. Кого, чого (чий)?	сѣлы	руки́
3. Кому, чому?	сѣль	руцѣ́
4. Кого, що?	сѣлу	ру́ку
5. Закличемо о!	сѣло!	ру́ко!
6. Ким, чим?	сѣлою	руко́ю
7. О кѣм, о чѣм?	сѣль	руцѣ́

М н о ж и н а.

1. Кто, що?	сѣлы	ру́ки
2. Кого, чого (чий)?	сѣл	ру́к
3. Кому, чому?	сѣлам	ру́кам
4. Кого, що?	сѣлы	ру́ки
5. Закличемо о!	сѣлы!	ру́ки!
6. Ким, чим?	сѣлами	рука́ми
7. О кѣм, о чѣм?	сѣлах	рука́х

Так як *сила*, *рука* одмѣняются: а) именники роду женського, окѣнченѣ на *а*. На прим.: *ры́ба*, *па́ра*, *вода́*, *сестра́*, *ни́тка*; б) именники роду мужеського на *а*: *влады́ка*, *каля́ка*, *нерба́*, *слуга́*, *воево́да* и т. д.

Мягка одмѣна.

§ 92.

О д н и н а.

1. Кто, що?	дѣнья	душа́	бѣблѣя
2. Кого, чого (чий)?	дѣньл	душѣ́	бѣблѣѣ́
3. Кому, чому?	дѣньи	душѣ́(ѣ)	бѣблѣи(ѣ)
4. Кого, що?	дѣнью	ду́шу	бѣблѣю
5. Закличемо о!	дѣне!	душѣ́!	бѣблѣе!
6. Ким, чим?	дѣнею	душѣ́ю	бѣблѣею
7. О кѣм, о чѣм?	дѣньи	душѣ́(ѣ)	бѣблѣи(ѣ)

Множина.

1. Хто, що?	дѣньль	дѣшьль	бѣблѣль
2. Кого, чого (чий)?	дѣньь	дѣшь	бѣблѣйь
3. Кому, чому?	дѣньям	дѣшьам	бѣблѣям
4. Кого, що?	дѣньль	дѣшьль	бѣблѣль
5. Закличемо о!	дѣньль!	дѣшьль!	бѣблѣль!
6. Ким, чим?	дѣньями	дѣшьами	бѣблѣями
7. О кѣм, о чѣм?	дѣньях	дѣшьах	бѣблѣях

Так як *дѣнья* одмѣняються именники роду женського, окѣнченѣ на *я*. На прим.: *землѣя, пѣнья, бурѣя*. Так як *дѣшья* одмѣняються именники роду женського, окѣнченѣ на *а* з попередним шипячим спѣвзвукотом: *жа, ча, ша, ща*: на прим.: *хѣйжа, задѣча, сѣшьа, тѣща*. Так як *бѣблѣя* одмѣняються именники роду женського, окѣнченѣ на *я* (*ья*); на прим.: *ѣрмѣя, змѣя, надѣя*.

Примѣтки до поодиноких падежѣвъ.

а) О д н и н а.

§ 93. 1. В 3. и 7. падежах спѣвзвуки *к, г, х* перед *ь* переходять в *ц, з, с*:

<i>к</i> — <i>ц</i>	<i>мукѣ</i> — <i>муць</i>
<i>г</i> — <i>з</i>	<i>ногѣ</i> — <i>нозь</i>
<i>х</i> — <i>с</i>	<i>мѣха</i> — <i>мѣсь</i>

Примѣтка: а) В пѣдкарпатських говорах в 6. падежи стрѣчаемо найчастѣйше замѣсть — *ою, ею* с к о р о ч е н е окѣнченя — *ов: силов, диньов*. Тых форм не уживається в письменнѣм языкѣ.

б) Мужеськѣ имена: *владька, слуга* и т. д. прибирають в дѣяких падежах в говорах пѣдкарпатсько-руських окѣнченя мужеського склоненя. Кажуть на прим.: *владькови, владьком* — мѣсто правильного: *владьць, владькою*. Сих форм не належить уживати.

б) М н о ж и н а.

§ 94. 1. В 2. падежи богато именникѣвъ вставляє самозвук *о* або *е*, коли на кѣнци слова зѣйдуться два або три спѣвзвуки: *ложька - ложьок, сестра - сестѣр* и т. д.

Именники, окѣнченѣ на *-ка*, приймають окѣнченя *-ок*: *жѣнька -*

жсьно́к, ка́зка - казо́к, га́лка - гало́к, бо́чка - бочо́к, гу́ска - гусо́к, ду́мка - думо́к, со́рочка - сорочо́к, сли́вка - сливо́к и т. д.

Другі́ именники як: *земля́, ви́шня, сестра́, мьтля́, вѡвця́* вставляють перед ко́нцевым спѡвзвуком — самозвук *-е*: *земель́, вишенё́, сестёр́, мьтёл́, овѡць...*

2. Именники, окѡнчені́ на *-ія* (*ья*), мають в 2. падежи множины *-ій*: *змі́й, наді́й*.

3. Слово *свиня́* має в 2. падежи окрѣм фѡрмы *свинь* також *свиней́*.

Примѣтка: а) З тым словом не треба мѣшати слово *сві́ня*, яке рѡзниться од слова *свиня́* не лиш наголосом але и значѣнем. *Сві́ня* єсть то саме що порося и єсть роду середнього. Оно буде одмѣнятися по склоненю именникѡв роду середнього а то по зворови: *теля́*.

б) Денеде задержалися ще фѡрмы двѡйного числа: *двѣ но́зѣ, двѣ ру́цѣ, двѣ голо́вѣ, двѣ коро́вѣ*.

Одмѣна спѡвзвукѡва.

§ 95. Часть.

	<i>Однина.</i>	<i>Множина.</i>
1. Кто, що?	<i>ча́сть</i>	<i>ча́сти</i>
2. Кого, чого (чий?)	<i>ча́сти</i>	<i>ча́стей</i>
3. Кому, чому?	<i>ча́сти</i>	<i>ча́стям</i>
4. Кого, що?	<i>ча́сть</i>	<i>ча́сти</i>
5. Закличемо о!	<i>ча́сте!</i>	<i>ча́сти!</i>
6. Ким, чим?	<i>ча́стею (ча́стю)</i>	<i>ча́стями</i>
7. О кѡм, о чѡм?	<i>ча́сти</i>	<i>ча́стях</i>

Так як *часть* одмѣняются именники роду женського, окѡнчені́:

1. на мягкий спѡвзвук (по которѡм пишемо ъ): *вѡдповѣдь, мѣдь, сѡль, на́пись, користь, вѣдомѡсть, вла́сть, Русь;*

2. на твердый спѡвзвук, (котрый колись був мягкий): *но́ч, печ, мыш, мо́лодѣж, кров, твар, це́рков; ласоци, пестоци, трудоци, хитроци, святоци.*

Примѣтки до поодиноких падежѣв.

§ 96. 1. В 6. падежи однины *церков* має *церковю*, *кров* — *кровю*.

В підкарпатсько-руських говорах маємо також мѣсто — *ею* окончєня — *юв*: *кѣстьов*, *сѣльов*, но в письменнѣм языкѣ их не *уживався*.

2. В 6. падежи множини маємо окончєня *-ьми* окрѣм окончєня *-ами*: *кѣстьми*, *грудьми*.

3. Деякѣ слова як: *нѣжиць*, *граблѣ*, *худлѣ*, *двѣри*, *сѣни*, *пестощи*, *ласощи*, *труднощи* *уживаються* лиш в множинѣ.

4. Окремо зазначити тут треба слово *мати*. Оно одмѣняєся: Однина: 1. *мати*, 2. *матери*, 3. *матери*, 4. *матѣрь* (*мати*), 5. о *мати*! 6. *матерю*. 7. *матери*. Множина: 1. *матери*, 2. *матерей*, 3. *матерям*, 4. *матери*, 5. *матери*! 6. *матерями*, 7. *матерях*.

Наголос именникѣв женського роду.

§ 97. 1. Бѣльша часть именникѣв роду женського на *а*, *я* має наголос сталый на пни: *дорѣга*, *бѣря*, *рѣба*, *мѣха*, *громѣда*, *корѣва*, *газѣня* и т. д.

2. Декотрѣ именники, у котрых наголос в одинѣ есть на кѣнци, переносять його в 4. пад. одн. на пень: *водѣ* - *воду*, *рукѣ* - *руку*, *ногѣ* - *ногу*, *землѣ* - *землю*, *сторонѣ* - *сторону*, *бородѣ* - *бороду*, *головѣ* - *голову*.

3. Деякѣ двоскладовѣ слова, котрых наголос спочиває на пни, переносять його в множинѣ на окончєня: *бѣба*, *бѣбы*, множина: *бѣбы*, *бѣб*, *бѣбѣм*, *хѣта*, *хѣты*, — *хѣты*, *хѣт*, *хѣтам*; *кнѣжка*, *кнѣжки* — *кнѣжкѣ*, *кнѣжкѣм*; *жѣнка*, *жѣнки* — *жѣнкѣ*, *жѣнок*, *жѣнкѣм*; *свѣчка*, *свѣчки* — *свѣчкѣ*, *свѣчкѣм*; *дошка*, *дошки* — *дошкѣ*, *дошкѣм*.

4. Деякѣ знов двоскладовѣ слова, котрѣ в одинѣ мають наголос на кѣнци, переносять його в множинѣ на пень: *водѣ*, *водѣ*, в множинѣ *водѣ*, *вѣд*, *вѣдам*; *горѣ*, *горѣ* — *горѣ*, *гѣр*, *гѣрам*; *козѣ*, *козѣ* — *козѣ*, *кѣз*, *кѣзам* и т. д.

Примѣтка: Из них — як подано було пѣд 2) — переносять наголос на пень також в 4. падежи однины слова: *землѣ*, *рукѣ*, *бородѣ*, *сторонѣ*, *головѣ*. Деякѣ з них переносять в множинѣ з *выимкою* 2. падежа наголос на пень: *землѣ*, *землѣ* — *множ.*

зѣмль, земѣль, зѣмлям; дочка́, дочкі-дѣчки, дочѣк, дѣчкам; сестра́, сестры-сѣстры, сестѣр, сѣстрам; сторона́, сторонѣй-сторонѣи, сторѣн, сторѣнам; голова́, головѣй-гѣловѣи, голѣв, гѣловам.

5. У именникѣвъ, котрѣ кончатся на спѣвзвук, наголос звѣчайно лежить на пни: прѣязнь, прѣязни, прѣязням; мѣлѣсть, мѣлѣсти, мѣлѣстям; старѣсть, старѣсти, старѣстям.

Лиш декотрѣ переносять наголос з пня на окѣнченя, а в дальших падежах його лишаютъ або берутъ на пень. На прим.: двѣри - двѣрѣй, двѣрям, двѣрмѣ, двѣрях; сѣни - сѣнѣй, сѣням, сѣньмѣ, сѣням; грудѣ - грудѣи, грудѣй, грудѣям, грудѣмѣ, грудѣях; гусѣ - гусѣи, гусѣй, гусѣям, гусѣмѣ, гусѣях; рѣч - рѣчи, рѣчѣй, рѣчам, рѣчами, рѣчах; нѣч - нѣчи, нѣчѣй; нѣчам, нѣчами, нѣчах.

В) ИМЕННИКИ СЕРЕДНЬОГО РОДУ.

Тверда одмѣна.

§ 98. Селѣ.	Однина.	Множина.
1. Кто, що?	селѣ	сѣла
2. Кого, чого? (чий)?	селѣ	сел
3. Кому, чому?	селѣ (-ови)	сѣлам
4. Кого, що	селѣ	сѣла
5. Закличемо о!	селѣ	сѣла!
6. Ким, чим?	селѣм	сѣлами
7. О кѣм, о чѣм?	селѣ	сѣлах

Так як селѣ одмѣняются именники роду середнього, окѣнченѣ на -о, на прим.: чолѣ, дѣлѣ, мѣсо, мѣсло м т. д.

Мягка одмѣна.

§ 99. Полѣ.	В з о р е ц ь 1.	Однина.	Множина.
1. Кто, що?		полѣ	полѣ
2. Кого, чого (чий)?		полѣ	полѣ
3. Кому, чому?		полѣю	полѣям
4. Кого, що?		полѣ	полѣ
5. Закличемо о!		полѣ!	полѣ!
6. Ким, чим?		полѣем	полѣями
7. О кѣм, о чѣм?		полѣи (ю)	полѣях

Так як *пóле* одмѣняються именники роду середнього, окóнченѣ на *-е*: *гóре, мóре, сѣрце, сóнце* и т. д.

В з о р е ц ь 2.

§ 100. *Насѣня.*

	Однина.	Множина.
1. Хто, що?	насѣня	насѣня
2. Кого, чого (чий)?	насѣня	насѣнь
3. Кому, чому?	насѣню	насѣням
4. Кого, що?	насѣня	насѣня
5. Закличемо о!	насѣня!	насѣня!
6. Ким, чим?	насѣнем	насѣнями
7. О кóм, о чóм?	насѣню	насѣням

Так як *насѣня* одмѣняються именники роду середнього, окóнченѣ на *-я*; на прим.: *здоровля, весѣля, життя, щастя, лїстя, зѣля, учѣня, хóдженя, образованя*.

Примѣтки до поодиноких падежѣв.

а) О д н и н а .

§ 101. 1. Лиш декотрѣ именники задержують окóнченя церковнославянське на *-іє*, на прим.: *Євангеліє, милосѣрдіє*, инщѣ правильно на *-я*: *ученя, образованя, занятя, проклятя* и т. д.

В 3. падежи маємо пòд впливом склоненя мужеських имен мѣсто *-у* окóнченя *-ови*, а мѣсто *-ю* — *-яви*, на примѣр: *мѣстови, серцеви*. Но форм: *мóрйови, сóнцьови, життяови* в письменнóм язвцѣ не уживаєся.

2. Падежѣ 1., 4. и 5. так в однинѣ як и в множинѣ суть рóвнѣ першому при всѣх именниках роду середнього.

В 6. падежи стрѣчаємо в народних говорах у именникòв на *-я* окóнченє *-ом*, так як се правильно буває у именникòв на *-о*: *польом, морьом, серцьом*. Тых форм в письменнóм язвцѣ не уживаєся.

В 7. падежи у именникòв на *-я* в народних говорах стрѣчаємо окрѣм окóнченя *-и, -ю* також окóнченє *-ови*: в *мори, в поли*, або в *морьови, в польови*. Окóнченє тых не уживаєся в письменнóм язвцѣ.

3. Деякѣ именники першого взору, окѣнченѣ на *-ко*, мають в 7. паде. мѣсто *-ль* окѣнчене *-у*: *вѣйско* — в *вѣйску*, *лѣчко* — в *лѣчку*, *сердѣнько* — в *сердѣньку*, *яблочко* — в *яблочку*. Тых форм уживася правильно.

б) Множина.

§ 102. 1. В 2. падежи для легшого выговору вставляемо там, де сходятся два спѣвзвуки *-о* або *-е*: *вѣкно* - *вѣкон*, *стегно* - *стегон*, *весло* - *весел*, *полотно* - *полотен*, *полотенце* - *полотенець*, *яйце* - *яець*, *серце* - *сердѣць*.

2. Именники, окѣнченѣ на *-я*, мають в 2. падежи все окѣнченя *-ь*: *нарѣкканя* - *нарѣккань*, *писаня* - *писань*. Лиш тѣ, котрѣ кѣнчатся на *-ив*: *евангелѣв*, *милосердѣв* мають в 2. падежи множины *-ий*: *евангелѣй*, *милосердѣй*. Четвертый и пятый падеж, як було вже сказано, естѣ рѣвный першому.

3. В 6. падежи появляеся також окѣнченя *-ьми*: *ворота* — *ворѣтьми*, *поле* — *пѣльми*.

В 7. падежи маемо в народных говорах окѣнчене *-ьох*: в *воротьох*, в *мѣсьцях*, но тых форм в письменномъ языкѣ цѣлком не уживася.

Неправильна одмѣна.

§ 103. Именники *ухо*, *око* в 7. падежи одины кѣнчатся на *-ль*. Перед сим *ль* *х* переходить на *с* а *к* на *ц*.

Именники *ухо*, *око*, *плече* одмѣняются в множинѣ не зовѣм по правилам одмѣны роду середнього. *Ухо* в значѣню части тѣла в множинѣ одмѣняеся ось як: *уши*, *ушей*, *ушам*, *ушима*, *ушах*; в значѣню *уха* у коновки склоняеся у множинѣ правильно: *уха*, *ух*. . . Но ся послѣдня форма уживаеся теперь и в значѣню части тѣла.

Так само и *око*, *плече* мае в множинѣ: *очи*, *очей*, *очам*, *очима*, *очах*; *плечи*, *плечей*, *плечам*, *плечима*, *плечах*. *Око* на водѣ — множина: *ока*.

§ 104. Именники *чудо*, *небо* мають в множинѣ окрѣм формы: *чуда*, *чуд*, *чудам*; *неба*, *неб*, *небам* — також формы: *чудеса*, *небеса*; *чудес*, *небес* и т. д.

Примѣтка: Двѣице число остало в родѣ середнемъ в формах: *очи*, *плечи*, *уши* — *очима*, *плечима*, *ушима*.

§ 105. **Одмѣна именникѣвъ роду середнього**

оконченых на *-я*, *ати* (по *ч*, *ж*, *ш*, *щ* на *-а*), котрѣ означаютъ назвы малыхъ еств, а такожъ именникѣвъ, оконченых на *-мя*.

О д н и н а.

1. Кто, що?	теля́	я́мя
2. Кого, чого (чий)?	теля́ти	я́мени
3. Кому, чому?	теля́ти	я́мени
4. Кого, що?	теля́	я́мя
5. Закличемо о!	теля́!	я́мя!
6. Ким, чим?	теля́тем	я́менем
7. О кѣм, о чѣм?	теля́ти	я́мени

М н о ж и н а.

1. Кто, що?	теля́та	я́менá
2. Кого, чого (чий)?	теля́т	я́мен
3. Кому, чому?	теля́там	я́менáм
4. Кого, що?	теля́та	я́менá
5. Закличемо о!	теля́та!	я́менá!
6. Ким, чим?	теля́тами	я́менáми
7. О кѣм, о чѣм?	теля́тах	я́менáх

Такъ якъ *теля́* одмѣняются именники роду середнього, котрѣ означаютъ молоде ство, або дрѣбну рѣчь: *ягнѣя*, *гусѣя*, *дитѣя*, *дѣвчá*, *котѣя*, *лошá*, *пѣтя*, *поросѣя*, *вовчá*, *медведѣя*, *горнѣя* и т. д.

Такъ якъ *я́мя* одмѣняются именники роду середнього, оконченѣ на *-мя*: *плѣмя*, *стрѣмя*, *сѣмя*, *тѣмя*, *вѣмя*, *знамя*.

Примѣтки до поодинокихъ падежѣвъ.

§ 106. Изъ именникѣвъ, оконченых на *-мя* остало в чистыхъ формахъ дуже мало. Старе слово *плáмя* — заступлене стало словомъ: *пѣломльнѣ*, котре одмѣняется по взору *часть*, або словомъ *пѣлумя*, котре одмѣняется по взору *я́мя*, але в обохъ случаяхъ лишъ в одиннѣ.

Стремя — має другѣ формы: *стремѣнѣ*, *стрѣмена* роду середнього, мн. *стремѣнá*, або роду мужеського: *стрѣмльнѣ*, *стрѣменя*.

В народных говорах именники на *-мя* одмѣняются так как *насьня*: 1. *тѣмя* (або *тѣмня*), 2. *тѣмня*, 3. *тѣмню* и т. д.

Именник *дитя* в множинѣ склоняется так: *дѣти*, *дѣтѣй*, *дѣтям*, *дѣти*, *дѣти*, *дѣтьмѣ*, *в дѣтях*.

Наголос именникѣвъ середняго роду.

§ 107. Именники роду середняго выказуютъ чотыри типы наголосу.

1. Наголос остае сталый на пни однины и множины. Сюды належатъ головно именники бѣльшескладовѣ, окѣнченѣ на *-я*: *здоровля*, *насьня*, *колѣся*, *зѣля*, *хѣдженя*, *бѣганя*, *сѣдженя*, — *ягнѣ*, *телѣ*, *пѣтя*, и т. д.

2. Двоскладовѣ з наголосом в одинѣ на пни переносятъ його в множинѣ на окѣнченя: *пѣле* - *полѣ*, *сѣлово* - *сѣлова*, *сѣрце* - *сѣрцѣ*.

3. Двоскладовѣ з наголосом в одинѣ на окѣнченю переносятъ його в множинѣ на пень: *вѣкнѣ* - *вѣкна*, *винѣ* - *вина*, *селѣ* - *сѣла*, *ведрѣ* - *вѣдра*.

4. Бѣльшескладовѣ слова переносятъ наголос в множинѣ о один або два склады на перед: *ѣзеро*, *ѣзера* - *ѣзера*, *ѣзерѣ*; *кѣлесо*, *кѣлеса* - *колѣса*, *колѣсѣ*; *решетѣ*, *решетѣ* - *решѣта*, *решѣтѣ*; *имѣя*, *имѣни* - *имѣнѣ*, *имѣнѣ*, *имѣнамѣ*; *знѣмя*, *знѣмени* - *знаменѣ*, *знаменѣ*; *стрѣмя*, *стрѣмени* - *стрѣменѣ*, *стрѣменѣ*; *сѣмя*, *сѣмени* - *сѣменѣ*, *сѣменѣ*.

П Р И К М Е Т Н И К И .

§ 108. *Добрыи* отецъ любить свои дѣти. *Горяча* вода попарить. *Тепле* лѣто приносить урожай. *Вчерашнѣй* день не вернется. *Дубове* дерево не псуется скоро. *Мараморошска* жупа дуже гориста. *Дѣдѣв* унук учиться добре. *Сестрин* сын уже великий.

Слова: *добрыи*, *горяча*, *тепле*, *вчерашнѣй*, *дубове*, *гориста*, *великий* були доданѣ до именникѣвъ на означеня, *якѣ* они сѣуть. Слова: *дѣдѣв*, *сестрин* були доданѣ до именникѣвъ на означеня их походженя т. е. *чь* они сѣуть. Першѣ означали прикметы, а другѣ принадлежнѣсть.

Такъ слова, котрѣ означаютъ *прикметы*, або *приналежнѣсть* (*посѣдана*) предмета и одповѣдають на пытаня **який**, або **чий** называются *прикметниками*. Они относятся все до якогось именника и годятся з ним в родѣ, числѣ и падежи.

Про способъ твореня прикметникѣвъ гряди §§ 53—55.

Окѣнченя прикметникѣвъ.

§ 109. *Який братъ? — добрый. Яка мати? — добра. Яке дитя? — доброе(ое). Який чоловікъ? — чужий. Яка жона? — чужа. Яке письмо? — чужее(ое). Який день? — вчерашний. Яка сметана? — вчерашняя. Яке молоко? — вчерашнее(ое).* Изъ тыхъ примѣровъ видно, що прикметники одповѣдно до родѣвъ именникѣвъ кѣнчатся рѣзно. На рѣдъ мужескый кѣнчилися на: **-ый, ий, иѣ** (*добрый, чужий, вчерашний*). На рѣдъ женскый кѣнчилися на: **-а, -я** (*добра, чужа, вчерашняя*). На рѣдъ середній кѣнчилися на: **-е (ое), -е (ѣое)**: (*добрее(ое), вчерашнее(ое)*). Окѣнченя: **-ый, ий, -а, -е (ое)**, то твердѣ, а окѣнченя: **-иѣ, -я, -е (ѣое)**, то мягкѣ.

Увага! По спѣвзвухахъ *к, г, х, ж, ч, ш, щ* передъ *й* в першѣмъ падежи роду мужеского однины не пишемо **-ый** а лиш **-ий**. Гряди § 26., прим. 1. и 2.!

Каждый прикметникъ змѣняе свои окѣнченя в дальшихъ падежахъ одповѣдно до роду, якъ то увидимо изъ одмѣны прикметникѣвъ.

Одмѣна прикметникѣвъ.

Тверда одмѣна.

§ 110.

	Рѣдъ муж.	Однина женс.	середн.	Множина
1. Кто, що?	дѣбрый	дѣбра	дѣбре(ое)	дѣбрь
2. Кого, чо(ий)?	дѣброго	дѣбрь	дѣброго	дѣбрьх
3. Кому, чо(у)?	дѣброму	дѣбрьѣ	дѣброму	дѣбрьм
4. Кого, що?	{ дѣбрый дѣброго	дѣбру	дѣбре(ое)	{ дѣбрь дѣбрьх
5. Закличемо о!	дѣбрь!	дѣбра!	дѣбре(ое)!	дѣбрь!
6. Ким, чим?	дѣбрьм	дѣброю	дѣбрьм	дѣбрьми
7. О кѣм, о чѣм?	дѣбрьм	дѣбрьѣ	дѣбрьм	дѣбрьх

Як *добрий* одмѣняються прикметники, оконченѣ на **-ый**, **а, е (оѣ)** (по *к, г, х, ч, ж, ш, щ* на *ий, а, е (оѣ)*), добрый *а; -е (оѣ)*, нѣмый, *-а, -е (оѣ)*, здоровый, *-а, -е (оѣ)*, солодкий, *-а, -е (оѣ)*, глухий, *-а, -е (оѣ)*.

Прикметники, котрѣ означаютъ посѣданя, суть оконченѣ на *-ѡв, -ова, -ово; -ѣв, -ѣва, -ѣво; -ин, -ина, -ино*. На прим.: *Павлов, -ѡва, -ѡво; Матѣев, -ѣва, -ѣво; сестрин, -ина, -ино* и т. д.

Увага! Имена власнѣ, утворенѣ од прикметникѡв присвоѣных, одмѣняються як именники: *Килѣв, до Килѣва, ид Килѣву, за Килѣвом, в Килѣвъ, Львѡв, из Львова, Княгинин, до Княгинина, Нелѣпино - Нѣлепина, Рахово - Рахова* и т. д.

Примѣтки до поодиноких падежѣв.

§ 111. 1. В 1. падежи одины роду мужеского стрѣчаемо рѣдко мѣсто оконченя **-ый** коротке оконченя: *гѡден, голѡден, дѣвен, готѡв, здорѡв, повѣнен, рад*. Є то старѣ формы прикметникѡв за одмѣною именникѡв.

2. В 1. падежи роду женского в народнѡй поѣзии стрѣчаемо також оконченя **-ая**: *добрая*. Так само и в 4. падежи **-ую** мѣсто **-у**: *добрю*. Сѣ давнѣ формы уживаються лиш там, де того потребує ритмика.

В 6. падежи роду женского в народных говорах стрѣчаемо окончене **-ов**: *добрѡв* мѣсто *добрю*, але их в литературнѡм языкѣ не уживася.

3. В множиннѣ маємо лиш одно оконченя для всѣх родѡв. В народнѡй поѣзии находимо часто у прикметникѡв на питаня: *який?* окончене **-ий**: *добрѣй люде, высокѣй горы. Сѣь формы, подобно як довгих оконченѣ женского роду, уживаємо лиш в народнѡй поѣзии задля ритму.*

Мягка одмѣна.

§ 112.	Однина.			Множина.
	Род. муж.	женск.	середн.	
1. Кто, що?	сѣний	сѣня	сѣнѣ(ѡѣ)	сѣнь
2. Кого, чого (чий)?	сѣнього	сѣньоѡ	сѣнього	сѣних

3. Кому, чому?	сѣньому	сѣнльѣ	сѣньому	сѣним
4. Кого, що?	{ сѣнїй сѣнього	сѣню	сѣнс(оє)	{ сѣнль сѣних
5. Закличемо о!	сѣнїй	сѣня	сѣнс(оє)	сѣнль
6. Ким, чим?	сѣним	сѣньою	сѣним	сѣними
7. О кѣм, о чѣм?	сѣнльм	сѣнльѣ	сѣнльм	сѣних

По тому взорови склоняються прикметники з м'яким окѣнченем: **-їй, -я, -є(ьоє)**, на прим.: *вѣрашнїй, -я, -є(ьоє), домашнїй, -я, -є(ьоє)*.

М'якими прикметниками є: тѣ, котрѣ утворенѣ з прислѣвникѣв: *нынїшнїй, вѣрашнїй, заврашнїй, долъшнїй, горъшнїй, вышнїй, нижнїй*. Прикметники, утворенѣ вѣд имен звѣрят: *козїй, пєсїй, орлїй, гусїй*. Кромѣ того: *безкраїй, довгошїлїй, довговьїлїй, братнїй, великоднїй, матернїй, господнїй, заднїй, переднїй, крайнїй, льтошнїй, останнїй, послѣднїй, раннїй, середнїй, спѣднїй, суботнїй, хатнїй*.

Примѣтки до поодиноких падежѣв.

§ 113. В 1. пад. роду середн. уживаються у нас в живѣй бесѣдѣ звичайно довгѣ окѣнченя **-оє, ѡє**. В родѣ женськѣм окѣнченя **-яя (синяя)** приходить лиш рѣдко в народнѣй поезїи для ритму, а так само окѣнченя в 4. падежи однини **-юю**, на прим.: *синюю*.

В 6. падежи роду женського однини в народных говорах находимо окѣнченя **-синьов**, мѣсто **-синьою** подѣбно, як *доброє* мѣсто *доброю*.

2. Деякѣ в прикметникѣв м'яких мають тверде и м'яке окѣнченя: *вѣрхнїй и вѣрхнїй, горъшнїй и горъшнїй*.

Степенѣ порѣвнаня.

§ 114. Прикметники, котрѣ выражають *якѣсть* предметѣв, вмѣняються, коли хочемо выразити бѣльшїй степенѣ прикметы одного предмета од другого, на примѣр: *Вода з д о р о в ш а вѣд вина. В зимѣ день к о р о т ш и й, як в лѣтѣ. Н а й д о в ш ь днѣ бувають в лѣтѣ. Н а й в ы с ш ь горы находятся в Азїи.*

Маємо прото три степенѣ порѣвнаня:

1. степенъ першій або рѣвный: *молодѣй, сѣльный, здоровѣй;*
2. степенъ другій або высшій: *молодѣшій, сѣльнѣйшій, здоровѣшій;*
3. степенъ третій або найвысшій: *наймолодѣшій, найсѣльнѣйшій, найздоровѣшій.*

Не степенуються прикметники, котрѣ означають **приналежность**, на прим.: *руській, нѣмецкій, карпатскій, Петров, сестрин; материн*; на прим.: *деревляный, дубовый, желѣзный.*

Твореня степеня высшого.

§ 115. Степень высшій твориться в той способѣ, що мѣсто окѣнченя: *-ый, -а, -е*, додаємо: *ѣйшій, -а, -е(ое)* або *-шій, -а, -е(ое)*.

Окѣнченя **-ѣйшій** додаємо звичайно, коли перед окѣнченем *-ый* стоять два спѣвзвуки: *ясн-ый, ясн-ѣйшій; густ-ый, густ-ѣйшій; свѣтл-ый, свѣтл-ѣйшій; остр-ый, остр-ѣйшій.*

Окѣнченя **-шій**, приймають тѣ прикметники, котрѣ перед окѣнченем *-ый* мають один спѣвзвук: *груб-ый, груб-шій; дѣк-ий, дѣк-шій; лих-ий, лих-шій; тѣх-ий, тѣх-шій; молод-ый, молод-шій; богѣт-ый, богѣт-шій.*

Сюды належать також прикметники, окѣнченѣ на *-кий, -гий* из попередним спѣвзвуком: *лѣгкій, лѣгкшій; мягкій, мягкшій; нѣзкій, нѣзкшій; дѣвгий, дѣвшій; узкій, узкшій, великій — бѣльшій.*

Но суть прикметники з одним спѣвзвуком перед окѣнченем: *-ый*, якѣ приймають в степени высшѣм окѣнченя: *-ѣйшій*. Суть то прикметники, котрѣ перед окѣнченем *-ый* мають спѣвзвуки губнѣ, гортаннѣ, або *-л*: на примѣр: *туп-ый, туп-ѣйшій; туг-ий, туг-ѣйшій; смѣл-ый, смѣл-ѣйшій; мѣл-ый, мѣл-ѣйшій*; окрѣм того прикметники: *студѣн-ый, студен-ѣйшій; свят-ый, свят-ѣйшій.*

Деякѣ прикметники приймають в степени высшѣм оба окѣнченя *-шій* и *-ѣйшій*, на прим.: *крѣсн-ый, крѣсшій, красн-ѣйшій; мѣл-ый, мѣль-шій, мил-ѣйшій; нов-ый, нов-шій, нов-ѣйшій.*

Неправильне степенюваня.

§ 116. Неправильно степенуються прикметники:

<i>высо́кий—вы́сший</i>	<i>злы́й—зѣршій</i>
<i>широ́кий—ши́рший</i>	<i>малы́й—ме́ньший</i>
<i>дале́кий—да́льший</i>	<i>вели́кий—бо́льший</i>
<i>до́брый—лу́чший (льпший)</i>	

Твореня степеня найвышого.

§ 117. Степень найвысший творимо через доданя до степеня вышого приростка **най**: *найясньйший, найлучший, найвысший* . . .

Примѣтка: Слова »май« из степенем першим: *май добрый* не треба уживати, бо то есть волоський (румунський) вплив.

О Д М Ъ Н Ю В А Н Я П Р О З В И Щ.

§ 118.

Взорець 1.

О д н и н а.

Хто?	Иван Чолак
Кого, чий?	Ивана Чолака
Кому?	Иванови (-у) Чолакови
Кого?	Ивана Чолака
О!	Иване Чолаче! (-ку)!
Ким?	Иваном Чолаком
О ком?	о Иванѣ Чолацѣ (-кови)
Хто?	Федор Бонь
Кого, чий?	Федора Боня
Кому?	Федорови (-у) Боневи (-ю)
Кого?	Федора Боня
О!	Федоре Боню!
Ким?	Федором Бонем
О ком?	о Федорѣ Боню (Боневи)

Множина.

Хто?	Иваны Чолаки	Федоры Бонѣ
Кого, чий?	ИванѠв ЧолакѠв	ФедорѠв Бонѣв
Кому?	Иванам Чолакам	Федорам Боням
Кого?	ИванѠв ЧолакѠв	ФедорѠв Бонѣв
О!	Иваны Чолаки!	Федоры Бонѣ!
Ким?	Иванами Чолаками	Федорами Бонями
О кѠм?	о Иванах Чолаках	о Федорах Бонях.

Взорець 2.

О д н и н а.

Хто?	Марія Чолакова
Кого, чий?	Маріѣ Чолаковоѣ
Кому?	Маріи ЧолаковѠй
Кого?	Марію Чолакову
О!	Марія Чолакова!
Ким?	Марією Чолаковою
О кѠм?	Маріи ЧолаковѠй

Множина.

Хто?	Маріѣ Чолаковѣ
Кого, чий?	Марій Чолаковых
Кому?	Маріям Чолаковым
Кого?	Маріѣ Чолаковѣ
О!	Маріѣ Чолаковѣ!
Ким?	Маріями Чолаковыми
О кѠм?	Маріях Чолаковых

Примѣтка: Коли прозвище роду мужеського придається до имени женського, то оно не склоняється; прим.: Марія Чолак, Маріѣ Чолак.

Взорець 3.

О д н и н а.

Хто?	Василь Меґела
Кого, чий?	Василя Меґелы
Кому?	Василеви Меґелѣ
Кого?	Василя Меґелу
О!	Василю Меґело!
Ким?	Василем Меґелою
О кѠм?	о Василеви Меґелѣ

Множина.

Хто?	Василѣ Ме҃гелы
Кого, чий?	Василѣв Ме҃гел (-ѡв)
Кому?	Василям Ме҃гелам
Кого?	Василѣв Ме҃гел (-ѡв)
О!	Василѣ Ме҃гелы!
Ким?	Василям Ме҃гелам
О кѡм?	о Василях Ме҃гелах

Взорець 4.

Однина.

Хто?	Ирина Ме҃гела	або	Ме҃гелова
Кого, чий?	Ирины Ме҃гелы	,,	Ме҃геловоѣ
Кому?	Иринѣ Ме҃гелѣ	,,	Ме҃геловѡй
Кого?	Ирину Ме҃гелу	,,	Ме҃гелову
О!	Ирино Ме҃гело!	,,	Ме҃гелова!
Ким?	Ириною Ме҃гелою	,,	Ме҃геловою
О кѡм?	о Иринѣ Ме҃гелѣ	,,	Ме҃геловѡй

Множина.

Хто?	Ирины Ме҃гелы	або	Ме҃геловѣ
Кого, чий?	Ирин Ме҃гел (-ѡв)	,,	Ме҃геловых
Кому?	Иринам Ме҃гелам	,,	Ме҃геловым
Кого?	Ирины Ме҃гелы	,,	Ме҃геловѣ
О!	Ирины Ме҃гелы!	,,	Ме҃геловѣ!
Ким?	Иринами Ме҃гелами	,,	Ме҃геловыми
О кѡм?	о Иринах Ме҃гелах	,,	Ме҃геловых

Взорець 5.

Однина.

Хто?	Петро Михайлѡв	Гриць Запотоцкій
Кого, чий?	Петра Михайлового	Гриць Запотоцкого
Кому?	Петрови(-у) Михайловому	Грицеви Запотоцкому
Кого?	Петра Михайлового	Гриць Запотоцкого
О!	Петре Михайлѡв!	Гриць Запотоцкій!
Ким?	Петром Михайловым	Грицем Запотоцким
О кѡм	о Петрѣ Михайловѡм	о Гриць(-еви)Запотоцкѡм

Множина.

Хто?	Петры Михайловѣ	Гриць Заптоцкѣ
Кого, чий?	Петрѡв Михайловых	Грицьв Заптоцких
Кому?	Петрам Михайловым	Грицям Заптоцким
Кого?	Петрѡв Михайловых	Грицьв Заптоцких
О!	Петры Михайловѣ!	Гриць Заптоцкѣ!
Ким?	Петрами Михайловыми	Грицями Заптоцкими
О кѡм?	о Петрах Михайловых	о Грицях Заптоцких

Взорець 6.

Однина.

Хто?	Елисавета Михайлова	Марта Заптоцка
Кого, чий?	Елисаветы Михайловоѣ	Марты Заптоцкоѣ
Кому?	Елисаветѣ Михайловѡй	Мартѣ Заптоцкѡй
Кого?	Елисавету Михайлову	Марту Заптоцку
О!	Елисавето Михайлова!	Марто Заптоцка!
Ким?	Елисаветою Михайловою	Мартою Заптоцкою
О кѡм?	о Елисаветѣ Михайловѡй	о Мартѣ Заптоцкѡй

Множина.

Хто?	Елисаветы Михайловѣ	Марты Заптоцкѣ
Кого, чий?	Елисавет Михайловых	Март Заптоцких
Кому?	Елисаветам Михайловым	Мартам Заптоцким
Кого?	Елисаветы Михайловѣ	Марты Заптоцкѣ
О!	Елисаветы Михайловѣ!	Марты Заптоцкѣ!
Ким?	Елисаветами Михайловыми	Мартами Заптоцкими
О кѡм?	о Елисаветах Михайловых	о Мартах Заптоцких

§ 149. Прозвища в руськѡм языкѣ *одмѣняются*. Их одмѣна зависит в першѡй мѣрѣ вѡд того, як они кѡнчатся, а в другѡй мѣрѣ, чи они сполученѣ з именем мужеським (*Иван, Гриць*), чи женеським (*Марія, Марта*). Одповѣдно до того маємо окремѣ взѡрцѣ для одмѣны прозвищ.

1. По першому взорцеви: (*Иван Чолак, Федѡр Бонь*) будутъ одмѣнюватися тѣ прозвища, котрѣ суть роду мужеського и сполучаются з именами мужеськими (*Иван, Федор*). Если тѣ прозвища кѡнчатся на твердый спѡвзвук або на -о (*Чолак, Волошин*,

Брацайко), то будуть одмѣнятися як именники твердою одмѣны. Если они кѣнчатся на мягкий спѣвзвук, *ч, ж, ш, щ* або на *-й* (*ай, ей, уй, ъй*) (*Бонь, Брадач, Добей, Крутльй*), то будуть одмѣнюватися як именники мягкою одмѣны.

Сюды причислити треба також и тѣ имена мадярського походження, котрѣ кѣнчатся на *-ій* або *-ѣ* (*Григашій, Уйгелъ*). Их треба склоняти як мягкѣ именники роду мужеського. На прим.: О д н и н а : 1. *Григашій*, 2. *Григашія*, 3. *Григашію*, 4. *Григашія*, 5. о *Григашій!* 6. *Григашієм*, 7. о *Григашію*. — М н о ж и н а : 1. *Григашіь*, 2. *Григашіьв*, 3. *Григашіям*, 4. *Григашіьв*, 5. о *Григашіь!* 6. *Григашіями*, 7. о *Григашіях*.

2. По другому взорцеви будуть одмѣнятися прозвища роду мужеського, но сполученѣ з именем женським: *Марія Чолак* або *Марія Чолакова*. Если прозвище в родѣ мужеськом хочемо одмѣняти в сполученю з женським именем, тогды той именник (прозвище) або перемѣнюємо на форму прикметника присвѣйного роду женського *Чолакова*, або його не одмѣнюємо зовѣм.

3. Часто для дѣвчат уживаємо прозвищ прикметниковых, окѣнченых на *-вна, -львна*, котрѣ означают родове походження. На прим.: *Брацайкѣвна, Желтваьвна*, то значить з роду *Брацайкѣв*, *Желтваьв*.

4. По взорови третьому и четвертому *Василь Метела, Ирена Метела* будуть одмѣнюватися тѣ прозвища, котрѣ кѣнчатся на *-а* однаково, чи сполучаються з именем мужеським, чи женським. Для женського имени може прозвище, окѣнчене на *-а*, принимати також форму прикметникову на *-ова*. На прим.: *Марія Метела* або *Метелова*, *Маріь Метелы* або *Метеловь*, *Маріи Метель* або *Метеловй*, *Марію Метелу* або *Метелову* и т. д.

5. По взорови пятому и шестому будуть одмѣнюватися прозвища, котрѣ мають форму прикметникову *-в, -ова, -льв, -льва, -ский, -ска, -ый, -а, -ий*. На примѣр: *Николай Петрѣв, Анна Петрова, Августин Щирецький, Марта Щирецка, Иван Рудый, Елисавета Руда, Петро Гладкий, Катерина Гладка*.

Выимок творять тѣ прозвища на: *-ѣв, -льв*, котрѣ вже стали именниками и не зачисляються до прикметникѣв, на прим.: *Костомарѣв, Зайцьѣв* а дальше и тѣ прозвища на *-ѣв*, котрѣ повстали

из малярского довгого -*о*: *Сабов*. Они одмѣняются якъ звичайнѣ именники по твердой одмѣнѣ. На прим.: *Иван Горзов, Ивана Горзова* и т. д.

Увага! Часто у насъ ошибочно сполучають прикметниковѣ прозвища роду мужьского з именемъ женскимъ и пишуть: *Маргарета Стрипський* мѣсто правильного *Маргарета Стрипська*.

ЗАИМЕННИКИ.

§ 120.

Прийшов Иван до домочку, мамка *го* звѣдає,
 А що *тобъ* мой сынику краса пропадає,
 Ци *ты*, Иванку, з коня упав, ци *ты*, Иванку, вбился?
 Ци *ты*, Иванку, вѣд Маріѣ чарѣв дохопився?
 Та *я*, мамко, з коня не упав, *я*, мамко, не вбился,
 Лем ся, мамко, од Марійки паленки напився.
 Та дайте *ми*, моя мамко, бѣленькое платя,
 Та идѣть *ми* та приведѣть *мои* рѣднѣ брата.
 Ой прийшли брата, прийшли, за порогом стали,
 Ой чому *вы*, рѣднѣ брата, ближе не ласкавѣ?
 Ближе, ближе, рѣднѣ брата, буду *вам* казати,
Котрый має дѣвчинойку, не идѣть *пѣ* до хаты,
 Та не идѣть *пѣ* до хаты из *нев* говорити.
 Бо *она* дѣвка молоденька, хоче очарити.

Нар. пѣсня, Воловецъ.

Слова подчеркненѣ в сѣй пѣснѣ а то: *я, ты, она, тобъ, пѣ, нев* = *нею, ми, го, вы, вам* заступають намъ именники. Слово *я* стоить замѣсть *Иванку*, а такъ само и слова: *ты, тобъ, го*. Слова: *она, пѣ, нев* = *нею* стоятъ замѣсть *дѣвчинойка* або *дѣвка*. Слова: *вы, вам* стоятъ замѣсть *браты*.

Такъ само слова: *котрый, мои* вказують ясно на особу, хотъ мають форму прикметникову. Можна ще навести такѣ слова, котрѣ не суть числѣвниками а стоятъ замѣсть именника, на прим.: *пльодин*.

Такѣ слова, котрѣ заступають именники, прикметники и числѣвники называемо *заименниками*.

Примѣтка: Именники, прикметники и числѣвники называли

давнѣйше в граматах просто *именами* и вѣдти походить наша назва: займа або заименник, латинське *pronomen*.

Такими заименниками можуть вще бути: *сей, ся, се; сесь, сеся, сесе; той, та, то; тот, тота, тото; хто, що; сам, сама, само; весь, кожрый* и т. д.

Подѣл заименникѡв.

§ 121. Заименники дѣлимо на:

1. **особовѣ** або *личнь*: *я, ты, вѡн, она, оно, мы, вы, они.*

2. **Зворотнѣ** (возвратныя): *ся.* Той заименник звертаєся до тоѣ особы, котра щось робить, на прим.: *Беру с о б ѣ яблоко. Виджу с е б е.*

3. **Указовѣ** (указательныя): *той, (тот), та, то; сей, ся, се; сесь, сесья, сесє,* бо ними указуємо на особы, або рѣчи. На прим.: *Я видѣв вчера т о г о чоловікка. Бери с ю книжку! С е й взяв менѣ перо.*

4. **Пытайнѣ** або звѣдуючѣ (вопрительныя): *хто, що, котрый, котра, котре; який, яка, яке: чий, чия, чие.* На прим.: *Х т о то учинив? Я к ѣ звѣрь живуть в наших льсах? Ч и я то книжка?*

5. **Односнѣ** (относительныя): *котрый, -а, -е, який, -а, -е, що,* бо они односяться до когось, або чогось попереду названого. *Чоловкк, к о т р о г о мы вчера видѣли, добре менѣ познавмый. Грибы, я к и м и можно отравитися, называємо отравными.*

6. **Присвѣйнѣ** (притяжательныя): *мѡй, твоѣй, наш, ваи, свѡй, його, єѣ, их,* бо они означають чиесь посѣданя. *Книжка м о я. Перо т в о в. Рѣчи й о г о.*

7. **Означенѣ** (опредѣленныя): *весь, вся, все, всѣ, сам, кожрый.*

8. **Неозначенѣ** (неопредѣленныя): *нидин, нькотрый, дакотрый, дакто, дехто, дацо, децо, всякий* и т. д.

Одмѣна заименникѡв.

§ 122. 1. *З а и м е н н и к и о с о б о в ѣ (л и ч н ѣ): я, ты, вѡн, она, оно, мы, вы, они.*

О д н и н а .

1. особа. 2. особа. 3. особа.

		Рѣд. муж. жен. средн.			
1. Кто?	я	ты	вѣн	онá	онó
2. Кого, чий?	менé	тебé	його(его)	еѣ	його(го)
3. Кому?	менѣ, ми	тобѣ, ти	йому(ему), му	ѣй	йому(ему), му
4. Кого?	менé, мя	тебé, ты	його(его), го	еѣ, ю	його(его), го
5. Кличемо о!	я!	ты!	—	—	—
6. Ким?	мно́ю	тобо́ю	ним	не́ю	ни́м
7. О кѣм?	менѣ	тобѣ &	нѣм	нѣй	нѣм

М н о ж и н а .

1. особа. 2. особа 3. особа

1. Кто?	мы	вы	они́
2. Кого, чий?	нас	вас	их
3. Кому?	нам	вам	им
4. Кого?	нас	вас	их
5. Закличемо о!	мы!	вы!	—
6. Ким?	на́ми	ва́ми	ни́ми
7. О кѣм?	в нас	в вас	в них

2. За и м е н н и к з в о р о т н ы й :

1. —
2. себé
3. собѣ
4. себé, ся
5. —
6. собо́ю
7. в собѣ

Примѣтки до поодиноких падежѣвъ заименникѣвъ особовых и зворотного.

§ 123. 1. В народных говорах в 3. а 4. падежи уживаются формы: *ми, ти, му, мя, ня, тя, го*. На прим.: *Дай ми хлѣба*. В письменномъ языкѣ уживается их рѣдше. Допустити их мож в поезіи, де того вымагае ритм.

В 6. падежи уживаются в народных говорах формы: 6. пад. роду жен. одн.: *мног, тобов, нев, собов*, но в письменномъ языкѣ их не треба уживати.

2. Односно заименника особового 3. особы належить замѣтити, що формы: *його, йому*, то формы народнѣ, яких теперъ уживаеся в литературѣ.

3. Если перед заименником особовым 3. особы стоить приименник, то почавши од 2. падежа приставляеся до него спѣвзвук -н: *у нього (него), ид ньому (нему), на нього (него), з ним, о ньм.*

4. Множина 3. особы заименника особного звучить: *они, их, им . . .*, але коли перед ним стоить приименник, то додаеся перед тым еще спѣвзвук -н: *од них, ид ним, з ними, о них.*

Тото -н одпадае в одинѣ и множинѣ, коли тотѣ заименники (*його, еь, их*) суть ужитѣ в значѣню заименникѣв присвѣйных: *Я взяв книжку вѣд й о г о брата. Я ишов з и х сестрою.*

Заименники указовѣ.

§ 124. а) *той, та, то.*

	Рѣд муж.	Однина		Множина
		жен.	серед.	
1. Кто, що?	той	та	то	тѣ
2. Кого, чого (чий)?	того	тоѣ	того	тых
3. Кому, чому?	тому	тѣй	тому	тым
4. Кого, що?	{ той того	ту	то	{ тѣ тых
5. Закличемо о!	—	—	—	—
6. Ким, чим?	тым	тою	тым	тыми
7. О ком, о чѣм?	тѣм	тѣй	тѣм	тых

Так як *той* склоняеся: *тот, та, то; тамтой, тамта, тамто*. Множина *тотъ* або *тоты* уживаеся звичайно лиш в 1. и 4. падежи.

Четвертый падеж роду мужьского однины е рѣвнѣй першому або другому, зависимо вѣд того, в яким именником лучитьея, животным або неживотным. Прим.: *я видѣв того чоловітка; я перейшов той лѣс.*

§ 125. б) *сей, ся, се.*

	Однина			Множина
	Рѣд муж.	жен.	середн.	
1. Кто, що?	сей, сесь	ся, сеся	се, сесе	сѣ, сесѣ
2. Кого, чого (чий)?	сѣго (сього)	сѣѣ	сѣго (сього)	сих
3. Кому, чому?	сѣму (сьому)	сѣѣй	сѣму (сьому)	сим
4. Кого, що?	сей, сего (сього)	сю	се, сесе	сѣ, сих
5. Закличемо о!	—	—	—	—
6. Ким, чим?	сим	сею	сим	сими
7. О кѣм, о чѣм?	сѣм	сѣѣй	сѣм	сих

В литературѣ уживаеся також форма в родѣ мужескѣм однины *сього, сьому*. Здвосных форм *сесь, сеся, сесе, сесь* уживаеся звычайно лиш в 1. падежи однины и множины, а також в 3., 4. и 7. падежи женскаго роду: *сесѣй, сесю, сесѣй*, та в 4. падежи серед. роду: *сесѣ*.

Заименники присвѣйнѣ.

§ 126. *мѣй, моя, мое; твѣй, твоя, твоѣ; його, еъ; наш, наша, наше; ваш, ваше; их; свѣй, своя, свое.*

а) *мѣй, моя, мое.*

	Однина.			Множина.
	Рѣд муж.	жен.	середн.	
1. Кто, що?	мѣй	моя	мое	мои
2. Кого, чого?	моего (мѣго)	моѣѣ	моего (мѣго)	моих
3. Кому, чому?	моему (мѣму)	моѣѣй	моему (мѣму)	моим
4. Кого, що?	мѣй, моего	мою	мое	мои, моих
5. Закличемо о!	мѣй!	моя!	мое!	мои!
6. Ким, чим?	моим	моею	моим	моими
7. О кѣм, о чѣм?	моѣм	моѣѣй	моѣм	моих

Так само одмѣняются *твѣй, свѣй*.

Примѣтка: В 2. падежи рода муж. однины уживаемо також формы — *мойого* в 3. падежи — *мойому*.

В 7. падежи роду жен. одн. народнѣ формы — *мойов, твойов, свѣйов*, не уживаются в письменномъ языкѣ.

§ 127. б) *наш, наша, наше.*

	Однина.			Множина.
	Род муж.	жен.	середн.	
1. Кто, що?	наш	наша	наше	нашѣ
2. Кого, чего?	нашого	нашоѣ	нашого	наших
3. Кому, чому?	нашому	нашоѣ	нашому	нашим
4. Кого, чего?	наш (-ого)	нашу	наше	нашѣ (наших)
5. Закличемо о!	наш!	наша!	наше!	нашѣ!
6. Ким, чим?	нашим	нашою	нашим	нашими
7. О ком, о чом?	нашом	нашоѣ	нашом	наших

Так як *наш* одмѣняея *ваш*.

В 6. падежи однины роду женського народных форм — *нашов, вашов* подобно як *мойов, твойов*, не уживаються.

Заименник присвійный 3. особы звучить: *його, еь, його, их* и е для всѣх падежѣв одинаковый. По приименнику не приймае приставки *н*, чим рѣзниться вѣд заименника особового.

Заименники пытайнѣ.

§ 128. *Хто? що? чий? чия? чие? котрый? який?*а) *Хто? що?*

О д н и н а.	
1. Кто, що.	5. — —
2. Когó, чогó.	6. Ким, чим.
3. Кому́, чому́.	7. О ком, о чом.
4. Когó, що.	

§ 129 б) *Чий, чия, чие.*

	Однина.			Множина.
	Род муж.	середн.	жен.	
1. чий	чие	чия	чиѣ	
2. чиего(-його)		чиеѣ	чиих	
3. чиему(-його)		чиѣй	чиим	
4. чи-й, -его (-його)	чие	чию	чи-ѣ, -их	
5. —		—	—	
6. чийм		чиею	чиими	
7. чиѣм		чиѣй	чиих	

Заименники: *котрый, який* одмѣняются так, як прикетники.

Заименник *кто* уживаный у нас в 1. пад. головно у формѣ *кто*, бо *к* перед *т* тяжко вымовляти. Длѣтого долѣшнѣ говоры переставили сѣ спѣвзвукы и там кажуть: *тко* або *ко*.

Заименники односнѣ.

§ 130. Заименники односнѣ *котрый, -а, -е; який, -а, -е* одмѣняются як прикетники.

Заименник означеный: *весь, вся, все*.

§ 131.	Однина.		Множина.
Рѣд муж.	жѣн.	средн.	
1. весь	вся	всѣ	всѣ
2. всего	всѣ	всѣго	всѣх
3. всему	всѣй	всѣму	всѣм
4. весь	всю	все	всѣ, всѣх
5. весь!	вся!	все!	всѣ!
6. всѣм	всѣю	всѣм	всѣми
7. всѣм	всѣй	всѣм	всѣх

В 2. и 3. падежи уживанѣ суть в народных говорах формы *всього, всьому*.

Прочѣ заименники означенѣ як: *сам* або *самый, кождый, всякий* одмѣняются як прикетники.

В 4. падежи множины *всѣ* уживаеся при именниках *неособовых*, а *всѣх* при *особовых*.

Заименники неозначенѣ.

§ 132. Заименники неозначенѣ: *хтось, щось, дѣкто, дѣцо, дакто, дацо, нѣхтѣ, нѣщѣ, хтѣбудѣ, щѣбудѣ* одмѣняются як *кто, що*, а именно одмѣняеся частина: *кто, що*, а другѣ частины остаються незмѣнными. На прим.: *хтѣ-сь, когѣ-сь, комѣ-сь . . . , да-кто, да-кого . . .*

В сполученю з приименниками могут тотѣ несклоняемѣ

части роздѣлюватися на прим.: *нль за що мѣсто за нльцо, нль з кѣм мѣсто з нлькѣм, да з чим мѣсто з дачим.*

Заименники: *котрыйсь, котрыйбудь, дѣкотрый, дѣякий, другий* одмѣняются як *той*, заименники *чийсь, нчьчий* одмѣняются як *чий*.

В 7. падежи однины муж. и середн. роду у заименникѡв: *хтось, якийсь, котрыйсь, чийсь* перед *сь* вставляється часто *о*, на прим.: в *котрѡмось сель*, в *якѡмось мьсть*.

Так саме *о* вставляється в множинѣ в 2. и 7. падежах: *у якихось людей, у чиихось руках.*

Наголок заименникѡв.

§ 133. Коли формы заименникѡв *мене, тебе, себе, його, йому, когѡ, чогѡ, чому*, стоять по приименниках, то наголос тых форм заименникѡв пересувався о один склад взад, на прим.: *без мене, на тебе, до нього, (него), ид ньому, ид (нему), за когѡ, по кому* и т. д.

Так само наголос одступає на попередній склад в заименниках зложеных з *ни, нль*: *який - нльякий, котрый - никѡтрый, когѡ - нлькогѡ, чогѡ - ничѡго*. Подѡбно у зложеных з частицею *де, да*, наголос переходить все на частицю: *дѣхто, дацо, дѣякий, дакотрый*.

Ч И С Л Ѡ В Н И К И.

§ 134. Числѡвники означают число осѡб, предметѡв и рѣчей. На прим.: *два купць, шьсть пер, пятьдесят метрѡв.*

Подѣл числѡвникѡв.

§ 135. Числѡвники дѣлятся на:

1. **Осповнѣ**, котрѣ выражают число осѡб або рѣчей и одповѣдают на пытаня *кѡлько?* На прим.: *один, два, чѡтыри, десять, сто . . .*

2. **Рядѡвѣ**, котрѣ выражают мѣсце в рядѣ, яке займає

особа або рѣч. Они одповѣдаютъ на пытаня: *котрый з ряду?* На прим.: *пѣршій, другій, пятый, десятый, сотый . . .*

3. **Збѣрнѣ**, котрѣ означаютъ бѣльше число предметѣв. Они стоять на пытаня: *кѣлькѣра?* На прим.: *одно, двое, обѣе, трѣе, пятеро, девятеро, сотка.*

4. **Множнѣ** або **многократнѣ**, котрѣ означаютъ бѣльше число складовых частей якоѣсь рѣчи. Стоять на пытаня *кѣлькорѣкий, кѣлькѣкратный?* На прим.: *одинокий, двѣякий, двѣйный, двѣйстый, двѣократный, трѣйстый, трѣякий, трѣкратный, четвѣрѣкий, чѣтырикратый, пятѣрѣстый, пятѣрѣкий, пятѣкратный и т. д. або двѣчи, два рѣзы, трѣчи, три рѣзы, чѣтыри рѣзы, пятѣ рѣз, шѣсть рѣз, дѣсятѣ рѣз и т. д.*

5. **Подѣловѣ** на пытаня: *по кѣлькѣ?* На прим.: *по одному, по два, по три, по чѣтыри, по пятѣ* и т. д.

6. **Дрѣбнѣ** або дрѣбы означаютъ частину цѣлого числа: $\frac{1}{2}$ — *половина*, $\frac{1}{3}$ — *трѣтина*, — $\frac{2}{5}$ *двѣ пятых*, $\frac{3}{7}$ — *три сѣмых*, $1\frac{1}{2}$ — *пѣвдвѣра (пѣвтора)*, $2\frac{1}{2}$ — *пѣвтрѣтя*, $3\frac{1}{2}$ — *пѣвчетвѣрта*, $4\frac{1}{2}$ — *пѣвпята*, $5\frac{1}{2}$ — *пѣвшѣста*, $6\frac{1}{2}$ — *пѣвсѣма*, $7\frac{1}{2}$ — *пѣвасѣма*, $8\frac{1}{2}$ — *пѣвдѣвята*, $9\frac{1}{2}$ — *пѣвдѣсѣта* и т. д.

7. **Неозначенѣ**, коли не кажѣмо точно, кѣлькѣ чѣго ѣ, на прим.: *кѣлькѣ, дѣскѣлькѣ, кѣлькѣнадѣцѣтъ, кѣлькѣдѣсѣтъ.*

Перегляд числѣвникѣв основных и рядовых.

§ 136. I. Основнѣ:

1. один, одна, одно
2. два, двѣ
3. три
4. чѣтыри
5. пятѣ
6. шѣсть
7. сѣм
8. вѣсѣм
9. дѣвятъ
10. дѣсятѣ

II. Рядѣвѣ:

- пѣршій, (первый -а -е)
- другій
- трѣтій
- четвѣртый
- пятый
- шѣстый
- сѣмый
- вѣсьмый
- дѣвятый
- дѣсятый

11. одина́дцять	одина́дцятый
12. двана́дцять	двана́дцятый
13. тріна́дцять	тріна́дцятый
14. чотырна́дцять	чотырна́дцятый
15. пятна́дцять	пятна́дцятый
16. ш́стьна́дцять	ш́стьна́дцятый
17. сѣмна́дцять	сѣмна́дцятый
18. во́сѣмна́дцять	во́сѣмна́дцятый
19. девя́тна́дцять	девя́тна́дцятый
20. два́дцять	двадцáтый
21. два́дцять один и т. д.	двадцáть пѣршый и т. д.
30. трі́дцять	трі́дцятый
40. со́рок	сороко́вый
50. пятьдеся́ть	пятьдеся́тый
60. ш́стьдеся́ть	ш́стьдеся́тый
70. сѣмдеся́ть	сѣмдеся́тый
80. во́сѣмдеся́ть	во́сѣмдеся́тый
90. девя́тьдеся́ть	девя́тьдеся́тый
100. сто́	со́тный, со́тый
200. двѣ́ста, двѣ́стѣ́	двосо́тный
300. трі́ста	трісо́тный
400. чоты́риста	чотыросо́тный
500. пятьсо́т	пятьсо́тный
600. ш́стьсо́т	ш́стьсо́тный
700. сѣ́мсо́т	сѣ́мсо́тный
800. во́сѣ́мсо́т	во́сѣ́мсо́тный
900. девя́тьсо́т	девя́тьсо́тный
1000. ты́сяча	ты́сячный
2000. двѣ́ ты́сячѣ́	двоты́сячный
5000. пять ты́сяч	пятьты́сячный
1,000.000 миліо́н	миліо́новый.

Одмѣна числѣвникѣв.

§ 137. 1. *Одѣн.*

Рѣд муж.	Однина.		Множина.
	жен.	середн.	Всѣ роды
1. одѣн	одна́	однѡ	однѣ
2. однѡго	однѡѣ	однѡго	одных
3. однѡму	однѡй	однѡму	одным
4. одѣн, однѡго	одну́	однѡ	однѣ, одных
5. одѣн!	одна!	однѡ!	однѣ!
6. однымъ	однѡю	однымъ	одными
7. в однѡмъ	однѡй	однѡмъ	одных

2. *Два.*

	Рѣд муж., и середн.	женск.
1. и 5.	два	двѣ
2.	двох	
3.	двомъ	
4.	два, двох	двѣ
6.	двома	
7.	двох	

3.

*Три:**четыри:*

1. и 5.	три	четыри
2.	трѡх	четырьѡх
3.	трѡмъ	четырьѡмъ
4.	три, трѡх	четыри, четырьѡх
6.	трѡма	четырма
7.	трѡх	четырьѡх

Пять:

1. и 5.	пять	
2.	пятьѡх	або пяти
3.	пятьѡмъ	„ пяти
4.	пятьѡх	„ пять
6.	пятьма	„ пятью
7.	пятьѡх	„ пяти

В народных говорах уживаются и на рѣд середній: *двъ мѣсто два* (двѣ селѣ).

Так як *пять* одмѣняются: *шьсть, съм, вѣсьм, девять, десять, одинадцать, двадцать, тридцать . . . пятьдесят, шьстьдесят, съмдесят, вѣсьмдесят, девятьдесят*.

4. *Сорок, сто* не одмѣняются *зовѣм*, або мають лиш такую одмѣну: 2. пад. *сорока, ста* або *сот*; од *сто* 3. пад. *стам*, 6. пад. *стами*, 7. пад. в *стах*.

5. *Двѣста, триста, чотыриста, пятьсот, шьстьсот, съмсот* одмѣняются так:

1. и 5.	двѣста	1. и 5.	пятьсѣт
2.	двох сѣт	2.	пяти сѣт
3.	двом стѣм	3.	пяти стѣм
4.	двѣста	4.	пять сѣт
6.	двома стѣми	6.	пятьма стами
7.	о двох стѣх	7.	о пяти стѣх

або *зовѣм* не одмѣняются.

6. Числѣвники *рядовѣ* и *многократнѣ*, *окѣнченѣ* на *-ый*, одмѣняются як *прикметники* в *одповѣдными окѣнченями* (твёрдыми або мягкими). Наприм.: *перший, першого, першому; двократный, двократного* и т. д.

7. Числѣвники *збѣрнѣ*: *оба, обов, двов, четверо, пятеро . . .* одмѣняются як *два*. *Оба* и *двов* мають *окрѣм форм* як *два* еще *формы: обоих, двоих, обоим, двоим* и т. д.

8. Дробы одмѣняются так, що *кожда частина* має свою одмѣну: *три пятых, трѣох пятых, трѣом пятым, три пятых, трѣома пятыми, в трѣох пятых*.

Пѣвдруга, пѣвтретя, пѣвчетверта, пѣвпята и т. д. *звычайно* не одмѣняются. На прим.: *пѣвтретя литрами молока можно выживити цѣлу фамилию на снѣданок*.

9. Неозначенѣ *даскѣлько* одмѣняются: в 2. пад. *даскѣлькох*. 3. *даскѣльком*. 6. *даскѣлькома*, 7. в *даскѣлькох*.

Кѣльканадцять одмѣняется так як *пять*: 2. *кѣльканадцяти* и *кѣльканадцятьох*, 3. *кѣльканадцяти, кѣльканадцятьом*, 6. *кѣльканадцятьми*, 7. в *кѣльканадцяти, в кѣльканадцятьох*. Так само одмѣняются *кѣлькадесят*.

ДѢСЛОВО (ГЛАГОЛ).

§ 138. 1. (Я) пишу. (Ты) читаши. (Она) варить. (Мы) несемо. (Вы) косите. (Они) купуютъ.

2. (Я) сплю. (Ты) дремлеш. (Вѣн) мерзне . . .

Слова: пишу, читаши, варить, несемо, косите, купуютъ высказуютъ, що я, ты, она, мы, вы, они щось дѣлають. Они выражаютъ отже дѣйство.

Слова: сплю, дремлеш, мерзне, высказуютъ, що я, ты, вѣн переходимо в инший стан. Они выражаютъ отже не дѣйство але стан (состояніе).

Слова, котрѣ выражаютъ дѣйство або стан, называются дѣсловами (глаголами).

Особы и числа.

§ 139. Дѣслова є звязане з особою. Тых осѣб є три: перша (котра говорить): **я, мы:** — я говорю, мы говоримо; друга (до котроѣ звершена бесѣда): **ты, вы:** — ты говориши, вы говорите; третя (про котру иде бесѣда): **вѣн, она, оно, они:** — вѣн говорить, она говорить, оно говорить, они говорятъ.

На особы вказуютъ особовѣ заименники, котрѣ стоятъ перед дѣсловом, а також окѣнченя окремѣ для кождоѣ особы: -ю (у), -и, -ть, -мо (-ме), -те, -ять (уть). Длѣтого особовѣ заименники можно опускати, бо вже самѣ окѣнченя вказуютъ на особу. Мѣсто: я пишу, ты пишеш, вѣн пише, мы пишемо, вы пишете, они пишутъ, можемо зовсѣм добре сказати: пишу, пишеш, пише, пишемо, пишете, пишутъ.

Суть дѣслова, яких уживаємо лиш в третѣй осѣбѣ без особового заименника. На прим.: зоряє, гремить, смеркає . . . Такѣ дѣслова называємо **неособовыми**.

Особы можуть стояти в одинцѣ: я, ты, вѣн, она, оно и в множинѣ: мы, вы, они.

Так отже дѣслова мають три особы и два числа.

Змѣна дѣслова одповѣдно до осѣб и чисел называється **одмѣною (спряженєм) дѣслова**.

Виды дѣслова.

§ 140. Я купую книжку. Я куповав вѣз. Я буду куповати мясо.
Я куплю книжку. Я купив вѣз.

Тут навели мы даскѣлько речень, в котрых присудок е один и той сам.

Я **куую** книжку, означае, що я почав куповати книжку, але ще не знати, чи я еѣ куплю. Тут дѣйство зачалося, але еще не дѣйшло до кѣнця. Так само «я **куовав**» означае, що я занимався купованем, але не знати, чи я дѣйсно купив, чи то дѣйство дѣйшло до кѣнця.

Коли кажу «я **буду куповати**», то також не знати, чи напаврду я еѣ куплю и чи то дѣйство дѣйде до кѣнця.

Противно «я **куплю**» означае, що дѣйство буде докѣнчене и «я **купив**» означае, що я вже довершив дѣйство.

Так тут маемо примѣры двох рѣзных *видѣв* того самого дѣслова: *куповати* и *купити*. Перше означае дѣйство недокѣнчене и тому называемо його **недоконаным** (несовершеным). Друге знов означае дѣйство докѣнчане и тому звемо його **доконаным** (совершеным).

Майже кожде дѣслова мае тѣ два види. На прим.:

писати	написати
грѣти	загрѣти
спѣвати	заспѣвати
будити	збудити
печи	напечи
оставляти	оставити
сѣдати	сѣсти
пускати	пустити
давати	дати
кричати	крикнути
вертати	вернути
и т. д.	

З тых примѣров видно, що з недоконаных можна утворити дѣслова докѣнчанѣ сим способом:

1. до дѣслѣв недоконаных як: *писати*, *грѣти*, *спѣвати*,

будити, *печи* додаємо наросток, то є приименники: *на*, *за*, *з*: *написати*, *загрѣти*, *збудити* и т. д.

2. У дѣслѣвъ недоконаных, окѣнченых на **ати**, **-яти**, перемѣнимо их окѣнченя дѣсеименника, а то на **-ити** **-нути**; — на примѣр: *пущати* - *пустити*, *стрѣчати* - *стрѣтити*, *замѣчати* - *замѣтити*, *заробляти* - *заробити*, *оставляти* - *оставити*; *згадати* - *зганути*, *стрѣчати* - *стрѣнути*, *кричати* - *крикнути*, *змерзати* - *змерзнути* и т. д.

3. Противно, з доконаных, що кѣнчатся на **-ити**, **-нути**, можна утворити недоконанѣ на **-ати**, **-яти**, **-овати**; примѣром: *выгубити* - *выгубляти*, *стрѣтити* - *стрѣчати*, *крикнути* - *кричати*, *вернути* - *вертати*, *здвигнути* - *здвигати*, *купити* - *куповати*, *приносити* - *приношовати*, *завѣсити* - *завѣшовати* и т. д.

4. Рѣдше творяться з неоднаковых коренѣвъ дѣслѣвъ:

доконаный: *взяти* — недоконаный: *брати*
 „ *сѣсти* — „ *сидѣти*

Примѣры пѣд 1—4 не вычерпують однакъ способѣвъ твореня пар дѣслѣвъ из двома видами: доконаным и недоконаным.

Кѣждый из тых видѣвъ може дати еще свои розряды. До недоконаных належать **многократнѣ**, котрѣ означаютъ, що чиннѣсть дѣслѣлова много раз повторяется: *думати* - *роздумовати*, *говорити* - *розговорювати*, *сидѣти* - *пересиджовати* и т. д.

До доконаных належать: 1. **хвилевѣ**, котрѣ означаютъ дѣйство доконане в однѣй хвилѣ: *крикнути*, *скочити*; 2. **починаючѣ**: *заспѣвати*, *заговорити*. (Гляди § 249.)

Часы.

§ 141. Я пишу, я писав, я буду писати. Я прочитаю, я прочитав.

Пишу, *писав*, *буду писати* означаютъ, що дѣйства дѣслѣлова не суть однаковѣ, не одбуваются в однѣм и том самом часѣ. «*Пишу*» значить що дѣйство одбувается в теперѣшности, «*писав*» — що дѣйство одбувалось в минувшости, я «*буду писати*» — що дѣйство буде одбуватися аж в будучности. Из того видно, що маємо три часы: час *теперѣшній*, *минулый* и *будущий*.

Одповѣдно до того, чи дѣслово є доконане, чи недоконане, маємо в часѣ минуломъ дѣйство двояке: *минуле недоконане* (я читав, я писав) и *минуле доконане* (я прочитав, я написал). Для того можемо говорити, що маємо час *минулый недоконанный* и *доконанный*.

Так само в часѣ будучомъ маємо дѣйство недоконане: я буду читати и доконане: я читаю. Сесе послѣднє по формѣ єсть часом теперѣшним, а по значѣню — будучим. Длятого можемо сказати, що маємо час *будучий недоконанный* и *будучий доконанный*.

Деколи до часу минулого додаємо слово помочне *був*: я був прочитав, коли хочемо сказати, що то дѣйство уже давно скѣнилось. Той час называємо *давно минулый*.

Способы.

§ 142. *Сестра пише. Брат ѣздить. Вчера падав снѣг. Пополудни буду грати на гусях.*

Я прийшов бы радо до вас, як бы я мав свободный час. Я пішов бы на прогулку.

Словами: *пише, ѣздить, падав, буду грати*, мы прямо говоримо про то, що дѣсно дѣся, дѣлося або буде дѣтися и тому звємо тѣ формы **способом прямым** (або дѣйсным). Такого, способом уживаємо в бесѣдѣ найчастѣйше.

Читай! Ходѣм!

Словами: *читай! ходѣм!* приказуємо другому, абы щось чинив, або абы щось дѣлося. Той способ называємо **способом приказовым**.

Я прийшов бы радо до вас — выражає желаня. В реченю: *Як бы я мав свободный час, я пішов бы на прогулку* — выражає друга часть реченя *можливѣсть* дѣйства, котрого сповнення зависиме вѣд *услвья*, поданого в першѣй части.

Так отже: *можливѣсть, услвья, желаня* выражаємо часом минулым в сполученю з частицею *бы*. Той способ называємо **способом возможным** або **услвным**.

Способъ прямой або дѣйсный уживаеся у всѣхъ часахъ (*пишу, писав, буду писати*).

Способъ приказовой уживаеся лиш в часѣ теперѣшнѣмъ (*пиши, ходять*).

Способъ можливый або услѣбный уживаеся лиш для часу теперѣшнього (*я писав бы*) и минулаго (*я був бы писав*).

Дѣйство дѣслѣвъ (залог). *стан*

§ 143. *Плуги орали ниву. Рубачь рѣзали дерево.*— *Нива була орана плугами. Дерево було рѣзане рубачами.*

В першихъ двохъ реченяхъ подмет самъ выконавъ чинность, означену дѣсломъ. Дѣйство подмету (*плуги, рубачь*) переходило на предметъ *ниву, дерево*. В другихъ реченяхъ подметъ реченя переймае дѣйство на себе: *нива* була орана, *дерево* было рѣзане рубачами.

Коли дѣйство дѣслова выконуе подметъ, то дѣйство такого дѣслова называеся **дѣяльне**.

Коли однакъ подметъ приймае дѣйство на себе, тогда дѣйство дѣслова называеся **страдальне**.

Такѣ дѣслова, котрыхъ дѣйство переходитъ изъ подмета на якусь иншу особу або рѣч, зверо **перехѣдными**, на прим.: *бити, крыти, орати* и т. д. Противно, коли дѣйство дѣслова не може переходити на иншу рѣч або предметъ а означае лиш *стан* подмета, тогда дѣйство е **неперехѣдне**: *сплю, мерзну, умираю, иду* и т. д.

Примѣтка: Дѣйства страдального в руськомъ языкѣ уживаеся дуже рѣдко, а и то лиш при дѣсловахъ перехѣдныхъ. На прим.: *задача уже написана; письмо буде выслано*, при чѣмъ в часѣ теперѣшнѣмъ опускаеся помѣчне слово *всьм*.

Имена дѣслѣвнѣ.

§ 144. 1. *Зачинаю писати. Всти добре лиш тогда, коли чоловікъ на правду голодный.*

Слова: *писати, всти* суть дѣсловами. Они однакъ приближаються до именника, бо выражаютъ *имя* дѣйства. В першѣмъ

случаю *писати* есть предметом, бо доповняе нам дѣслово *зачинаю* и його мож заступити именником: *писаня* в четвертѣм падежи. В другѣм случаю и його мож заступити словом *ьда*.

Такѣ формы дѣслова, котрѣ выражаютъ *имя* дѣйства, называемо дѣеименниками або способом неозначеным дѣслова. Дѣеименник кѣнчиться на *-ти*, а лиш у деяких дѣслѣв на *-чи*: *писати*, *сѣчи*.

2. *Въ цвѣтучѣм садѣ буде много яблѣк. В лѣсах и садах живе богато спѣвьучи и хитици. Не чини сего, бо будещи караныи. Спѣвав собѣ пѣсеньку и дучи. Взявши горяче железо до рук, кидаемо його, бо пече.*

Слова: *цвѣтучѣм*, *спѣвучих*, *каранный* суть формами дѣслова, котрѣ своими окѣнченями суть подобнѣ до прикметникѣв и так само як они одмѣняются. Тому называемо тѣ формы дѣеиприкметниками.

Слова: *идучи*, *взявши* стоять на пытания — *як?* и служить, подобно як прислѣвники, до близшого означеня дѣслова. *Як спѣвав пѣсеньку?* — *Идучи*. — Тотѣ формы называемо ддятого дѣеиприслѣвниками.

Одмѣна (спряженя) дѣслѣв.

§ 145. Формы дѣслова всѣх часѣв и способѣв не творятся одинаковым способом. Однѣ формы творятся од пня часу теперѣшнього а другѣ од пня дѣеименника.

Пригляньмося формам часу теперѣшнього дѣслѣв: *нести*, *мерзнути*, *читати*, *гасити*, *дати*.

Однина:

1. особа:	нес-у	мерзн-у	чита-ю	гаш-у	да-м
2. „	нес-еш	мерзн-еш	чита-еш	гас-иш	да-ш
3. „	нес-е	мерзн-е	чита-е	гас-ить	да-сть

Множина:

1. особа	нес-емо	мерзн-емо	чита-емо	гас-имо	да-мо
2. „	нес-ете	мерзн-ете	чита-ете	гас-ите	да-сте
3. „	нес-уть	мерзн-уть	чита-ють	гас-ять	да-дутъ

З наведених примѣрѣвъ видно, що в часѣ теперѣшнѣм у всѣх особах однини и множини одна часть дѣслѣвъ остае незмѣнна, а друга кѣнцева змѣняея. Незмѣнну часть дѣслова часу теперѣшнього называемо *пнем* часу теперѣшнього. Кѣнцеву змѣнну часть дѣслова называемо *окѣнченем особовым* часу теперѣшнього.

Пень часу теперѣшнього одержуемо так, коли одкинемо окѣнченя другоѣ особы -еш, -ѣш, -иш, -ш. Той пень може кѣнчитися на самозвук: *чита-*, або на спѣвзвук: *нес-, мерѣн-, гас-*.

Увага! Так одержаний пень часу тепер. е лиш *пнем позбѣрным*, бо дѣйсный пень е розширенный самозвуком *е* або *и* (Диви §61 и 149).

§ 146. Дѣсименник кѣнчитися всегда на *-ти*; на пр.: *читати, говори-ти, ходи-ти*. Та часть дѣслова, котра стоить перед окѣнченем *-ти*, называея *пнем* дѣсименника. На примѣр: *чита-, говори-, ходи-* и т. д.

Пень дѣсименника або рѣвняея пневи дѣслова (*кры-ти, мы-ти, нес-ти, тер-ти*), або есть розширенный наростками: *ну* (двиг-ну-ти), *ь* (терп-ѣ-ти), *и* (хвал-и-ти), *ова* (куп-ова-ти).

Коли пень дѣсименника кѣнчитися на спѣвзвук, то деякѣ спѣвзвуки перед окѣнченем *-ти* змѣняются. И так *д, т* перемѣняются перед *ти* на *с*. Из *вед-ти* повстае *вес-ти*, из *мет-ти* — *мести*, из *бод-ти* — *бос-ти* и т. д. (Диви § 36.)

Спѣвзвуки *г, к* сплывають з окѣнченем *-ти* в *ч*: *блг-ти* и *блчи*, *пек-ти* и *печи*, *стерег-ти* и *стеречи*. (Диви § 20.)

§ 147. Вѣд пня теперѣшнього часу творимо отѣ формы:

1. *Способ приказовый*. В способѣ приказовѣм уживаються формы 2. особы однини и 1. и 2. особы множини.

Окѣнченя другоѣ особы однини по спѣвзвуках есть *-и*, а по самозвуках *-й*: *говор-й, роб-й, чита-й, сплѣв-й*.

Перша особа множини кѣнчитися на *-ймо*, часом на *-ьм*: *чита-ймо, ход-ьм*, (у говорах карпатських також на *-ме*).

Друга особа мае окѣнченя *-йте, -те, -ть*: *чита-йте, вѣр-те, кос-ть, вар-ть*.

Для третьѣ особы уживаемо формы описовѣ, зложеноѣ из слова *-най* и 3. особы часу тепер.: *най читав, най читають*.

2. Дѣсприкметник дѣяльный часу теперѣшнього. Вѣн кѣнчѣтся на *-чий, -а, -е*. На прим.: *цвѣт-у-чий, -а, -е; дрем-у-чий, -а, -е; спл-я-чий, -а, -е, давячий*.

3. Дѣспрѣсловник часу теперѣшнього. Вѣн кѣнчѣтся на *-чи: ид-у-чи, нес-у-чи, прос-я-чи, нос-я-чи*.

Так дѣсприкметник як и дѣспрѣсловник творяться вѣд 3. особы множины, а то замѣсть окѣнченя *-ть*, додаемо окѣнченя *-чий, чи*. Творити их можуть лиш дѣслова *недоконань*.

Увага: 1. Форм дѣсприкметникѣвъ на *-чий* уживаеся дуже рѣдко в нашѣм языкѣ. Формы дѣсприкметника дѣяльного часу теперѣшнього на *-чий (говорячий)* не треба уживати, бо она е нашѣму языкови чужа, а взята до письменного языка з цервко-нославянського.

2. Дѣсприкметник страдальный часу теперѣшнього на *-мый: видимый, любимый*, у нашѣм языкѣ рѣдко коли уживаеся. Они перейшли зовсѣм до прикметникѣвъ.

§ 148. Вѣд пня дѣеименника творимо слѣдуючѣ формы:

1. Час минулый тым способом, що до пня самозвукового додаемо окѣнченя *-в, -ла, -ло, -ли: ходи-в, ходи-ла, ходи-ло, ходи-ли*, а до пня спѣвзвукового: *- , -ла, -ло: терти — тер, терла, терло*.

Примѣтка: 1. спѣвзвук *-в (упав, куповав)* постав з *-л*, которе вже в дуже давних часах перейшло в нашѣм языкѣ на *-в*, если в попередним самозвуком творило один склад, або инакше находилося в замкненѣм складѣ. Коли склад отвореный: спѣвзвук *-л* вертае опять, на прим.: *ходить, ходи-ла, ходи-ло, ходи-ли*.

2. Деякѣ дѣслова в родѣ мужеськѣм одкидають давне окѣнченя *-л: нѣс (из несл)* але в жен. и серед. родах и в множинѣ оно вертае: *нес-ла, нес-ло, нес-ли; вѣз (из везл), але вез-ла, вез-ло, вез-ли; рос (из росл) але рос-ла, рос-ло, рос-ли*.

2. Дѣсприкметник дѣяльный часу минулого по спѣвзвуках на *-ший, -ша, -ше: пас-ший*; або по самозвуках на *-виий: уна-виий*.

Увага! Дѣсприкметник дѣяльный часу минулого на *ший, ша, виий, ша, ше* рѣдко уживаеся в нашѣм языкѣ.

3. Дѣспрѣсловник часу минувшего на *-ши, -вши: потряс-ши, сказа-вши*.

Дѣсприкметник страдальный минулого часу на *-ный, -на, -не; -тый, -та, -те: чита-ный, -а, -е; би-тый, -а, -е*.

Окѣнченя *-ный, -на, -не*, приймають тѣ дѣслова, котрѣ перед *-ти* мають самозвук *-а*. Коли пень дѣеименника кѣнчиться на самозвуки: *у, о, и, і, ъ, ѣ*, або спѣвзвук, то тѣ самозвуки перед *-ный* одпадають, а до за ними стоячих спѣвзвукѣвъ приставляемо *-е* або по губных *-ле*. На прим.: *зверну-ти, зверне-ный; проколоти, проколе-ный; згнои-ти, згнов-ный; стряс-ти, стрясе-ный; купи-ти, купле-ный, люби-ти, любле-ный*.

Если перед *-еный* стоять *т, д, с, з*, то тѣ спѣвзвуки перемѣняются а то: *т* на *ч, д* на *дж, с* на *ш, з* на *ж*. На прим.: *страти-ти, страче-ный; заплати-ти, заплаче-ный, угрози-ти, угроже-ный, збуди-ти, збудже-ный; засуди-ти, засудже-ный; зголови-ти, зголовише-ный*. Є то дѣслова *-и* клясы.

Окѣнченя *-тый* приймає дуже мало дѣслѣвъ: *заши-ти, заши-тый; уби-ти, уби-тый; выпи-ти, выпи-тый; зави-ти, зави-тый, кры-ти, кры-тый; мы-ти, мы-тый; одь-ти, одь-тый; запня-ти, запня-тый; запер-ти, запер-тый; ду-ти, ду-тый*.

Час теперѣшній.

Подѣл одмѣны дѣслѣвъ на пять кляс.

§ 149. Пригляньмося ще раз формам часу теперѣшнього а то од другоѣ особы однины до другоѣ множины дѣслѣвъ: *нести, мерзнути, читати, гасити, говорити, дати*.

Однина:

1. ос. нес-у	мерз-ну	чита-ю	гаш-у	говор-ю	да-м
2. „ нес-еш	мерз-неш	чита-еш	гас-иш	гор-иш	да-ш
3. „ нес-е	мерз-не)	чита-е	гас-ить	гор-ить	да-сть

Множина:

1. ос. нес-емо	мерз-немо	чита-емо	гас-имо	гро-имо	да-мо
2. „ нес-ете	мерз-нете	чита-ете	гас-ите	гор-ите	да-ст,
3. „ нес-уть	мерз-нуть	чита-ють	гас-ять	гор-ять	да-дуть

На наведених примѣрах видимо, що починаючи од другоѣ особы однины аж до другоѣ множины повтаряєся в одних дѣсловах самозвук *-е (є)*, у других самозвук *-и*, а є дѣслова, де тых самозвукѣвъ нема а окѣнченя додаєся прямо до пня: *да-ш, да-мо*.

Самозвуки *е*, *и* вяжуть окончєня: *-и*, *-ть*, *-мо*, *-те* з пнем часу теперѣшнього. Сѣ самозвуки з тоѣ причины называемо **звязковыми** або **тематичными**.

Майже всѣ дѣслова мають **звязковый** самозвук *-е* або *-и*, лиш чотыри дѣслова творять выимок, а то суть: *дам*, *тьм*, *повъм*, *всьм*.

Коли придивимося дѣсловам, що мають **звязковый** самозвук *-е*, то увидимо, що то *-е* придавалося в дѣсловѣ *нести* прямо до пня *нес-*, при дѣсловѣ *мерзнути* перед *е* стояв спѣвзвук *н*, а при дѣсловѣ *читати* *е* вымовлялося, як *є*, то *е* мало перед собою *й*. На основѣ того нашого помѣченя можемо сказати, що в другѣй особѣ додаемо до пнѣв: *-е*, *-не*, *-є*, *-и*. По тому мы *й* дѣлимо одмѣну дѣслов на пять **кляе** а то чотыри з **звязковыми**: *-е*, *-не*, *-є*, *-и* а одну **беззвязкову**, до котроѣ зачисляемо лиш чотыри дѣслова: *дам*, *(по)въм*, *тьм*, *всьм*.

Окончєня особовѣ.

§ 150. **Перша** особа однины кѣнчиться все на *у* або *ю*. Окѣнчєня *у* приймають:

1. дѣслова из **звязковым** звуком *е*, коли пень часу теперѣшнього кѣнчиться на спѣвзвук: *пас-у*, *пас-еш*; *мет-у*, *мет-еш*; *бод-у*, *бод-еш*;

2. дѣслова з **звязковым** звуком *и*, коли пень часу теперѣшнього кѣнчиться на **шипячий**: *крич-у*, *крич-иш*; *леж-у*, *леж-иш*; *пуц-у*, *пуст-иш*; *лиш-у* *лиш-иш*;

3. дѣслова из **звязковым** звуком *и*, котрых пень кѣнчиться на *т*, *д*, *с*, *з*, а котрѣ перемѣняются в першѣй особѣ на одповѣднѣ шипячѣ: *стрѣтити*, *стрѣчу*; *сидѣти*, *сидѣжу*; *гасити*, *гасиу* и т. д. (Гляди § 19.)

Окончєня *ю* приймають:

1. дѣслова из **звязковым** звуком *е*, если пень часу теперѣшнього кѣнчиться на **самозвук**: *да-ю*, *ма-ю*, *гра-ю*, *купу-ю* и т. д.;

2. дѣслова: *орати*, *орю*; *колоти*, *колю*; *полоти*, *полю*; *молоти*, *мелю*, котрых пень часу тепер. кѣнчиться на спѣвзвук;

3. дѣслова, котрых пень часу теперѣшнього кѡнчиться спѡв-звукѡм: *п, б, в, м*, а по котрых вставляея перед *ю* еще спѡвзвук *л*: *копати, коплю; дрѣмати, дрѣмлю* и т. д.;

4. дѣслова з звязковым звуком *и* з выимкою вычисленых попередньо т. е. котрых пень кѡнчиться на шипячѣ: *говорити, говорю; дѣлити, дѣлю; горѣти, горю*.

Друга особа мае всегда окѡнченя -ш: *несеш, говориши*.

Третья особа мае окѡнченя -ть, котре однак при дѣсловах з звязковым звуком *е* звычайно одпадае: *видить, несе*.

Перша особа множины кѡнчиться на -мо, як загально у русь-кѡм и теперь и у нас на Гуцульщинѣ, або на -ме.

Примѣтка: Нашѣ карпатскѣ письменнѣ памятники, починаючи вѡд XV. вѣка аж до кѡнца XVIII., пишуць майже выключно в першѡй особѣ множины окѡнченя -мо.

Друга особа множины кѡнчиться все на -те: *несете, говорите*.

Третья особа множины мае окѡнченя -ють, -уть або -ять, -ать. Окѡнченя -ють, -уть принимаютъ дѣслова з звязковым звуком *е* одповѣдно до того, як кѡнчиться перша особа на -ю або -у: *гадаю, гадаютъ; несу, несутъ*. Окѡнченя -ять, -ать принимаютъ дѣслова з звязковым *и* одповѣдно до того, як кѡнчиться перша особа на: -ю або -у: *говорю, говорятъ; лежу, лежатъ*. Но у дѣслѡв, котрѣ кѡнчатся на -у по шипячих, що повстали з перемѣны зубных: *т, д, с, з*, третья особа множины кѡнчиться все на -ять: *видѣшу, видѣять; свѣчу, свѣтятъ* и т. д.

Перегляд одмѣны дѣслѡв по клясам.

Перша кляса -е.

§ 151. Перша кляса дѣслѡв з звязковым самозвуком -е мае три взоры:

1. *нести*, 2. *печи (пекти)*, 3. *писати, копати, орати*.

	1. взѡр	2. взѡр	3. взѡр		
Однина:			—————		
1. особа:	нес-у	печ-у	пиш-у	копл-ю	ор-ю
2. „	нес-еш	печ-еш	пиш-еш	копл-еш	ор-еш
3. „	нес-ѡ	печ-ѡ	пиш-ѡ	копл-ѡ	ор-ѡ

Множина:

1. особа:	нес-емо	печ-емо	пиш-емо	копл-емо	ор-емо
2. „	нес-ете	печ-ете	пиш-ете	копл-ете	ор-ете
3. „	нес-уть	печ-уть	пиш-уть	копл-ють	ор-ють

1. По взорови *нести* одмѣняются дѣслова, котрых пень дѣсименника и пень часу теперѣшнього є одинаковый и кѡнчиться на спѡвзвук:

	<i>Дѣсименник</i>	<i>Час теперѣшній</i>	<i>Час минулый</i>
1)	нес-ти	нес-у, нес-еш...	нѣс, нес-ла, -ло, -ли,
	пас-ти	пас-у, пас-еш	пас, пас-ла, -ло, -ли,
	тряс-ти	тряс-у, тряс-еш	тряс, тряс-ла, -ло, -ли,
	грыз-ти	грыз-у, грыз-еш	грыз, грыз-ла, -ло, -ли,
	лѣз-ти	лѣз-у, лѣз-еш	лѣз, лѣз-ла, -ло, -ли,
	вез-ти	вез-у, вез-еш	вѣз, вез-ла, -ло, -ли,
2)	вес-ти	вед-у, вед-еш	вѣв, ве-ла, -ло, -ли,
	брыс-ти	брыд-у, брыд-еш	брыв, бры-ла, -ло, -ли,
	бос-ти	бод-у, бод-еш	бѡв, бо-ла, -ло, -ли,
	гус-ти	гуд-у, гуд-еш	гув, гу-ла, -ло, -ли,
	клас-ти	клад-у, клад-еш	клав, кла-ла, -ло, ли,
	крас-ти	крад-у, крад-еш	крав, кра-ла, -ло, -ли,
	пас-ти	пад-у, пад-еш	(у)пав, па-ла, -ло, -ли,
	пряс-ти	пряд-у, пряд-еш	прыв, пря-ла, -ло, -ли,
	сѣс-ти	сяд-у, сяд-еш	сѣв, сѣ-ла, -ло, -ли,
3)	плес-ти	плет-у, плет-еш	плѣв, пле-ла, -ло, -ли,
	мес-ти	мет-у, мет-еш	мѣв, ме-ла, -ло, -ли,
	гнес-ти	гнет-у, гнет-еш	гнѣт, гент-ла, -ло, -ли,
	рос-ти	рост-у, рост-еш	рѡс, рос-ла, -ло, -ли,
	цвѣс-ти	цвѣт-у, цвѣт-еш	цвѣв, цвѣ-ла, -ло, -ли.

Увага! У дѣслѡв, вычисленых пѡд 2, 3, пень дѣсименника кѡнчився також колись на *д*, *т*, но они розподѡбнились перед наступным *-ти*, — *д*, *т*, стали *с*. Диви § 36, стор. 26.

4)	гребс-ти	греб-у, греб-еш	грѣб, греб-ла, -ло, -ли,
	скубс-ти	скуб-у, скуб-еш	скуб, скуб-ла, -ло, -ли,
	довбс-ти	довб-у, довб-еш	довб, довб-ла, -ло, -ли,
	зябс-ти	зяб-у, зяб-еш	зяб, зяб-ла, -ло, -ли.

Увага! Перед окóнченем дѣсименника *-ти* доданыи спóвзвук *с* для лекшоѣ вымовы.

5) тер-ти	тр-у, тр-еш	тер, тер-ла, -ло, -ли,
пер-ти	пр-у, пр-еш	пер, пер-ла, -ло, -ли,
мер-ти	мр-у, мр-еш	(у)мер, мер-ла, -ло, -ли,
дер-ти	др-у (дер-у), др-еш	дер, дер-ла, -ло, -ли,
жер-ти	жр-у (жер-у), жр-еш	жер, жер-ла, -ло, -ли.

Дѣсприкметник страдальный часу минулого дѣбслóв, котрых пень часу теперѣшнього кóнчиться на *р*, як вычислено пóд 5, 6, твориться при помочи окóнченя *-тый, та, те (то); запер-тый*.

Цѣлком неправильно одмѣняеся дѣбслово: *ити*. Час тепер.: *иду, идеш, иде, идемо(ме), идете, идутъ*. Час минулый: *я ишов, ишла, ишло, мы ишли*.

2. По взорóви *печи* одмѣняются дѣбслова, котрѣ колись перед окóнченем дѣсименника *-ти* мали спóвзвук *к, г*.

пе-чи (пек-ти)	печ-у, печ-еш	пѣк, пек-ла, -ло, -ли,
сѣ-чи (сѣк-ти)	сѣч-у, сѣч-еш	сѣк, сѣк-ла, -ло, -ли,
воло-чи	волоч-у, -еш	волѣк, волок-ла, -ло, -ли,
тов-чи (товк-ти)	товч-у, товч-еш	товк, товк-ла, -ло, -ли,
мо-чи (мог-ти)	мож-у, мож-еш	мóг, мо-гла, -ло, -ли,
стере-чи (стерег-ти)	стереж-у, -еш	стерѣг, стерег-ла, -ло, -ли,
запря-чи (запряг-ти)	запряж-у, -еш	запряг, запряг-ла, -ло, -ли,
стры-чи (стрыг-ти)	стрыж-у, -еш	стрыг, стрыг-ла, -ло, -ли,
ля-чи (ляг-ти)	ляж-у, ляж-еш	ляг, ляг-ла, -ло, -ли,
бере-чи (берег-ти)	береж-у, -еш	берѣг, берег-ла, -ло, -ли.

Увага! Дѣбслово: *бѣчи (бѣг-ти)* е выимкою, бо в 2. особѣ мѣсто *-еш* має *-иш*: бѣж-у, бѣж-иш, бѣж-ить, бѣж-имо, бѣж-ите, однак в 3. ос. мн.: бѣж-уть.

Пень дѣсименника та часу теперѣшнього кóнчився у дѣбслóв пóд 2. на *к, г*, но в 2. особѣ перед *-еш* змѣнилось *к* на *ч*, *г* на *ж* а звóдти перейшло до 1. особы однины и 3. особы множины. То саме сталося и в дѣсименнику. У нас ще декуды и кажутъ: *рек-у* мѣсто *реч-у, пек-у* мѣсто *печ-у*.

Увага! В околицѣ Иршавы и Турѣ ще нынѣ можна почути *пеку, пекуть*.

3. По вворам: *писати, копати, орати* одмѣняются дѣслова, оконченѣ в дѣсименнику на *-ати* а перед *а* стоять спѣвзвукѣ.

Зубнѣ и гортаннѣ перед оконченями часу теперѣшнього *-у, -еш, -е, ...* мягчатся, то в переходять на одновѣднѣ шипячѣ, а то:

д	на	дж	глюд-ати, глюдж-у, глюдж-еш... глюджуть,
т	,,	ч	прят-ати, пряч-у, пряч-еш... пряч-уть,
з	,,	ж	вяз-ати, вяж-у, вяж-еш... вяж-уть, каз-ати, каж-у, маз-ати, маж-у, лиз-ати, лиж-у,
с	,,	ш	тес-ати, теш-у, теш-еш... теш-уть, колыс-ати, колыш-у,
г	,,	ж	струг-ати, струж-у, струж-еш... струж-уть,
х	,,	ш	брех-ати, бреш-у, бреш-еш... бреш-уть, дых-ати, дыш-у,
к	,,	ч	плак-ати, плач-у, плач-еш... плач-уть, скак-ати, скачу,
ст	,,	щ	свист-ати, свищ-у, свищ-еш... свищ-уть,
ск	,,	щ	плеск-ати, плещ-у, плещ-еш... плещ-уть. (Диви § 19).

По губных спѣвзвукѣх в часѣ теперѣшнѣм перед всѣми оконченями вставляеся спѣвзвук *л*: *клеп-ати, клепл-ю, клепл-еш... клепл-ють, коп-ати, копл-ю, копл-еш... копл-ють, здиб-ати, здибл-ю, здибл-еш... здибл-ють, плав-ати, плавл-ю, плавл-еш... плавл-ють, има-ти, имл-ю, имл-еш... имл-ють, дрѣм-ати, дрѣмл-ю, дрѣмл-еш... дрѣмл-ють, лам-ати, ламл-ю, ламл-еш... ламл-ють.* (Диви § 18).

Дѣслова: *орати, ждати, брати, звати, стлати, гнати, рвати, ѣхати* а також дѣслова: *молоти, колоти, боротися*, не змѣняют пневого спѣвзвукѣ часу теперѣшнього: *ор-ю, ор-еш... ор-ють; ждати — жду, ждеш; брати — беру, береш; звати — зву, звеш; стлати — стелю, гнати — жену; ссати — ссу, рвати — рву; мел-ю, мел-еш... мел-ють; кол-ю, кол-еш... кол-ють; бор-юся, бор-ешся... бор-ються.*

Но дѣслова: *хот-ѣти, муркот-ѣти* змѣняют пневый спѣвзвук *т* на *ч*: *хоч-еш, ... хоч-уть (и хотять), муркоч-у, муркоч-еш, ... муркоч-уть (и муркотять).*

Дѣслова: *ѣлати* творить час теперѣшнѣй од иного пня: *ѣд-у, ѣд-еш.*

Друга кляса на **-не**.

§ 152.

Друга кляса на **-не** мае два взоры: *мерзнути, жати*.

	Першый взёр:	Другий взёр:
Однина:	1. особа: мерз-ну	ж-ну
	2. „ мерз-неш	ж-неш
	3. „ мерз-не	ж-не
Множина:	1. „ мерз-немо	ж-немо
	2. „ мерз-нете	ж-нете
	3. „ мерз-нуть	ж-нуть

1. По взорову *мерзнути* адмѣняюцца дѣслова з розшпрым пнем дѣсименніка через **-ну-**: *двиг-ну-ти, замк-ну-ти, стис-ну-ти, тяг-ну-ти, гас-ну-ти, мерз-ну-ти* и т. д.

В часѣ минулѳм по бѳльшѳй части **-ну**, щезае:

	Час тепер.	Час минулыи
двигнути	двиг-ну, двиг-неш	двиг, двиг-ла, -ло, -ли, и двигнув.
замкнути	замк-ну, замк-неш	замок, замк-ла, -ло, -ли а також:
		замкнув, замкну-ла, -ло, -ли,
стиснути	стис-ну, стис-неш	стис, стис-ла, -ло, -ли, и стис-нув, стисну-ла, -ло, -ли,
згібнути	згіб-ну, згіб-неш	згіб, згіб-ла, -ло, -ли,
тягнути	тяг-ну, тяг-неш	тяг, тяг-ла, -ло, -ли и тягнув,
гаснути	гас-ну, гас-неш	згас, згас-ла, -ло, -ли,
мерзнути	мерз-ну, мерз-неш	мерз, мерз-ла, -ло, -ли,
мокнути	мок-ну, мок-неш	мок, мок-ла, -ло, -ли,
сохнути	сох-ну, сох-неш	сох, сох-ла, -ло, -ли,
щезнути	щез-ну, щез-неш	щез, щез-ла, -ло, -ли,
присягнути	присяг-ну, -еш,	присяг, присяг-ла. -ло, -ли, и присягнув,
блѣднути	блѣд-ну, блѣд-неш	блѣд, блѣд-ла, -ло, -ли,
пухнути	пух-ну, пух-неш	пух, пух-ла, -ло, -ли,
слѣпнути	слѣп-ну, слѣп-неш	ослѣп, ослѣп-ла, -ло, -ли,

блиснути	блис-ну, блис-неш	блис, блис-ла, -ло, -ли, и блиснув,
вянути	вя-ну, вя-неш	вяв, вя-ла, -ло, -ли,
глянути	гля-ну, гля-неш	глянув, гляну-ла, -ло, -ли,
сунути	су-ну, су-неш	сунув, суну-ла, -ло, -ли.

2. По взорови *жати* одмѣняются дѣслова:

	Час тепер.	Час минулый
тяти	т-ну, т-неш, тне...	тяв, тяла, тяло, тяли,
кляти	кля-ну, кля-неш...	кляв, кляла...
мяти	м-ну, м-неш...	мяв, мяла... або мняв, мняла...
розпняти	розп-ну, розп-неш...	розпняв, розпняла...
почати	поч-ну, поч-неш	почав, почала...
стати	ста-ну, ста-неш	став, стала...
дѣти	дѣ-ну, дѣ-неш...	дѣнув, дѣнула... и дѣ-в-ла.

Выимок творять дѣслова: *няти, взяти, дути*. Они мають час теперѣшній:

	Час тепер.	Час минулый
няти	иму, имеш...	яв, яла...
приняти	прииму, приймеш....	приняв, приняла...
взяти	возьму, возьмеш...	взяв, взяла...
дути	дму, дмеш... або: дую, дуеш...	дув, дула...

Третя кляса на -є.

§ 153. Третя кляса на -є має три взоры:

1. *читати*, 2. *купувати*, 3. *давати*.

	Перший взѳр	Другий взѳр	Третій взѳр
Однина:	1. особа: чита-ю	купу-ю	да-ю
	2. „ чита-єш	купу-єш	да-єш
	3. „ чита-є	купу-є	да-є
Множина:	1. „ чита-ємо	купу-ємо	да-ємо
	2. „ чита-єте	купу-єте	да-єте
	3. „ чита-ють	купу-ють	да-ють

1) По взорови *читати* одмѣняются дѣслова:

а) котрых пень дѣсеименника е ровный пневи часу теперѣшнього а кѡнчиться на самозвук: *а, ы, и, ъ, у*;

1. *а-*: чита-ти, чита-ю, -еш, збира-ти, збира-ю, -еш, гада-ти, гада-ю, гада-еш, дума-ти, дума-ю, -еш, гра-ти, гра-ю, -еш, лѣта-ти, лѣта-ю, -еш и т. д.

2. *ы-*: кры-ти, кры-ю, -еш, мы-ти, мы-ю, -еш, ры-ти, ры-ю, -еш, вы-ти, вы-ю, -еш.

3. *и-*: ши-ти, ши-ю, -еш, гни-ти, гни-ю, -еш, жи-ти, жи-ю, жи-еш но и живу, живеш.

Дѣслова: *бити, пити, лити, вити* мають в часѣ теперѣшнѣм формы коротшѣ: *бю — беш, лю — леш, ллю: ллеш, вю- веш.*

4. *-ъ*: грѣ-ти, грѣ-ю, -еш, прѣти, -еш, смѣ-ти, смѣ-ю, -еш, зрѣ-ю, -еш, богатѣ-ти, богатѣ-ю, -еш, бѣлѣ-ти, бѣлѣ-ю, -еш, голоднѣ-ти, голоднѣ-ю, -еш, сивѣ-ти, сивѣ-ю, -еш, умѣти, умѣ-ю, -еш, зеленѣ-ти, зеленѣ-ю, -еш, старѣ-ти, старѣ-ю, -еш и иншѣ, котрѣ означаютъ переходъ од одного стану до другого а утворенѣ вѡд прикметникѡв.

5. *-у*: чу-ти, чу-ю, -еш, ку-ти, ку-ю, -еш, обу-ти, обу-ю, -еш, ду-ти, ду-ю, -еш.

Увага! Дѣслова: *крыти, мыти, рыти, шити, гнити, бити, пити, лити, вити, кути, обути, дути, грѣти, прѣти* мають в дѣе-прикметнику минулѡм страдальнѡм окѡнченя *-тый*: *кры-тый, мы-тый, би-тый*. и т. д.

2) По взорову *куповати* одмѣняются дѣслова:

котрых пень часу теперѣшнього не е ровный пневи часу минулого а кѡнчиться на самозвук. Пень дѣсеименника тых дѣе-слѡв е розширенный при помочи *-ова*: *куповати, купу-ю, -еш, ночовати, ночу-ю, -еш, дарова-ти, дару-ю, -еш, будовати, буду-ю, -еш, сумовати, суму-ю, -еш, дяковати, дяку-ю, -еш,*

3) По взорову *давати* одмѣняются дѣслова, котрых пень дѣсеименника не е ровный пневи часу теперѣшнього а розширенный через *-ва-, -я-*: (

-ва: *давати, да-ю, -еш, ставати, ста-ю, -еш, пѡзнавати, пѡзна-ю, -еш* и т. д.

-я: сѣяти, сѣ-ю, -вш, дѣяти, дѣ-ю, -вш, краяи, кра-ю, -вш, вѣяти, вѣ-ю, -вш и т. д.

Увага! Мѣсто форм на *-овати* можна уживати також на *-увати*: *дарувати*.

Четверта кляса на -и.

§ 154. Четверта кляса дѣслѡв на -и має три взоры:

1. *хвалити*, 2. *горѣти*, 3. *кричати*:

		1. взѡр	2. взѡр	3. взѡр
Одинна:	1. особа:	хва-ю	гор-ю	крич-у
	2. „	хвал-иш	гор-иш	крич-иш,
	3. „	хвал-ить	гор-ить	крич-ить,
Множина:	1. „	хвал-имо	гор-имо	крич-имо,
	2. „	хвал-ите	гор-ите	крич-ите,
	3. „	хвал-ять	гор-ять	крич-ать.

Увага! В третѣй особѣ множини дѣслова клясы *-и* маюць все окѡнченя *-ать* а по шипячих *-ать*, а не *-ють*, *-уть*.

До четвертоѣ клясы належить лиш мала часть дѣслѡв а то тѣ, котрѣ кѡнчатся на *-ити*, *-ѣти* а лиш деякѣ на *-ати*.

1. По взорови *хвалити* одмѣняются дѣслова:

на *-ити*: хвал-ити, хвал-ю, -ш... -ять, дѣл-ити, дѣл-ю, -иш... -ять, мѣр-ити, мѣр-ю, -иш... -ять, говор-ити, говор-ю, -иш... -ять, чин-ити, чин-ю, -иш... -ять, — уч-ити, уч-у, -ш... -ать, ѡслуж-ити, служ-у, -иш... -ать, суш-ити, суш-у, -иш... -ать, нищ-ити, нищ-у, -иш... -ать: — ход-ити, ходж-у, ход-иш, -ять, плат-ити плач-у, плат-иш, -ять, пост-ити, пощ-у, пост-иш, ...-ять, прос-ити, прош-у, прос-иш... -ять, воз-ити, вож-у, воз-иш... -ять...; — люб-ити, любл-ю, люб-иш... любл-ять, куп-ити, купл-ю, куп-иш... купл-ять, став-ити, ставл-ю, став-иш... ставл-ять, лом-ити, ломл-ю, лом-иш... ломл-ять; — до-ити, до-ю, до-иш... -ять, мло-ити, мло-ю, -иш... -ять и т. д.

2. По взорови *горѣти* одмѣняются дѣслова:

на *-ѣти*: гор-ѣти, гор-ю, -иш... -ять, узр-ѣти, узр-ю, -иш... -ять, брен-ѣти, брен-ю, -иш... -ять, дзевн-ѣти, дзвен-ю, -иш... -ять,

вел-ѣти, вел-ю, -иш... -ять; — вид-ѣти, видж-у, вид-иш... -ять, сид-ѣти, сидж-у, сид-иш... -ять, верт-ѣти, верч-у, верт-иш... -ять, лет-ѣти, леч-у, лет-иш... -ять, мус-ѣти, муш-у, мус-иш... -ять, слиз-ѣти, злиж-у, слиз-иш... -ять; — терп-ѣти терпл-ю, терп-иш... терпл-ять, сверб-ѣти, свербл-ю, сверб-иш... свербл-ять, грем-ѣти, гремл-ю, грем-иш... гремл-ять и т. д.

3. По взорови *кричати* одмѣняются дѣслова:

1. на *-ати* з попередним шипячим спѣвзвукѣм: крич-ати, крич у, -иш... -ать; леж-ати, леж-у, -иш... -ать; блищ-ати, блищ-у, -ать; спа-ти, спл-ю, сп-иш... спл-ять; гна-ти, гон-ю, -иш... гон-ять.

2. на *-яти*: сто-яти, сто-ю, -иш... -ять, бо-ятися, бо-юся, -ишся, -яться.

Увага! 1. Коли пень часу теперѣшнього кѣнчиться на шипячий спѣвзвук *ч, ж, ш, щ*, то не пишется по них в 1. особѣ однины *-ю* а лиш *-у* а також в 3 особѣ множини не *-ять*, але *-ать*: *учу, учать, сиджу, кричу, кричатъ*.

2. Коли пень часу теперѣшнього кѣнчиться на зубнѣ спѣвзвуки: *д, т, с, з*, то они змѣняются лиш перед окѣнченем першоѣ особы однины а то: *д* на *дж*: *ходить* — *ходжу, сидѣти* — *сиджу*, *т* на *ч*: *платити* — *плачу*, *вертѣти* — *верчу*, *з* на *ж*: *лазити* — *лажу, слизѣти* — *слижу*, *с* на *ш*: *носити* — *ношу, мустьти* — *мушу*.

3. Коли пень часу теперѣшнього кѣнчиться на губный спѣвзвук: *п, б, в, м*, то перед окѣнченем першоѣ особы однины — *ю* третьоѣ особы множины *-ять* вставляется по тых губных спѣвзвукѣх: *люблю* — *люблять, сверблю* — *сверблять, и т. д.*

	прос-ити	вид-ѣти	люб-ити	терп-ѣти
Однина:	прош-у	видж-у	любл-ю	терпл-ю
	прос-иш	вид-иш	люб-иш	терп-иш
	прос-ить	вид-ить	люб-ить	терп-ить
Множина:	прос-имо	вид-имо	люб-имо	терп-имо
	прос-ите	вид-ите	люб-ите	терп-ите
	прос-ять	вид-ять	любл-ять	терпл-ять.

Пята кляса без звязковаго *ѣ*, и.

§ 155. До пятоѣ клясы одмѣны дѣслѡв належить лиш чотыри дѣслова: *дати, ѣсти, повѣсти, бути* (*быти*). Особовѣ окѡнченя часу теперѣшнього прямо вяжуться з пнем без *е*, и. Перша особа однины все кѡнчиться на *-м* а не на *-ю*, *-у*.

Час теперѣшній:

	дати	ѣсти	повѣсти	бути (быти)
Однина:	да-м	ѣ-м	пов-ѣм	есъм (я е)
	да-ш	ѣ-ш	повѣ-ш	есь (ты е)
	да-сть	ѣ-сть	повѣ-сть	е-сть (вѡн е)
Множина:	да-мо (ме)	ѣ-мо (ме)	повѣ-мо (ме)	е-сьмо (ме) (мы е)
	да-сте	ѣ-сте	повѣ-сте	е-сьте (вы е)
	да-дуть	ѣ-дять	повѣ-дять	суть (они е)

Час минулый:

дав, -ла, -ло, -ли; ѣв, ѣ-ла, ѣ-ло, ѣ-ли: повѣв, повѣ-ла, -ло, -ли; — я був, була, було, ты був, вѡн був, мы були, вы были, они були, або: -я быв, ты быв, вѡн быв, мы были, вы были, они был.

Час будучий:

я буду
ты будеш
вѡн буде
мы будемо (ме)
вы будете
они будуть.

Дѣсприкметник часу тепер.: *будучий*

Дѣсприслѡвник часу тепер.: *будучи*

Дѣсприкметник часу минул.: *бувший*

Дѣсприслѡвник часу минул.: *бувши*

Способъ можливый:

я бым
ты бысь
вѡн, она, оно бы
мы бысьмо
вы бысьте
они бы.

Способъ приказовый:

Ѣдж, Ѣджмо, Ѣджте повѢдж, повѢджмо будь, будьмо,
най Ѣдять повѢджте, най повѢдять будьте, най будуть
дати мае неправильно: дай, даймо, дайте, най дадуть.

Примѣтка: Мѣсто *всьм* в народных говорах чуемо формы *ем, есь, сьме, сьте* а то в сполученях з дѣсловами у часѣ минулѡм: *ходивем, носивем*, котрѣ звучать инодѣ як: *ходивим, носивим*.

2. Дѣслова: *дам, повѣм* не творять часу будучого при помочи *буду*, бо формы часу теперѣшнього мають значѣня часу будучого.

3. Уживанѣ в народных говорах формы: *был, бым* то формы минулого часу, званого *аорист*. Диви: додаток стор. 194.

Час минулый.

§ 156. Час минулый твориться в той способ, що до пня самозвукового дѣеименника додаемо окѡнченя: -в для роду мужеського, для роду женеського -ла, для середнього -ло в одинѣ, а в множинѣ окѡнченя -ли для всѣх родов. На прим.: *я читав, ты читав, вѡн читав, она читала, оно читало, мы читали, вы читали, они читали*.

Дѣслова, котрых пень дѣеименника кѡнчиться на спѡвзвук, не принимаютъ в родѣ мужеськѡм однины нѣякого окѡнченя, на прим.: *запер, нѡ заперла; застряг, но застрягла*. Сюды належить велика часть дѣеслѡв кл. I а також кл. II на: -нути, бо их пень дѣеименника кѡнчиться на спѡвзвук. На прим.: *пасты: я пас, она пасла, оно пасло, они пасли; грызти: я грыз, она грызла, оно грызло, они грызли; двигнути: я двиг, она двигла, оно двигло, они двигли; затыгнути: я затыг, она затыгла, оно затыгло, они затыгли* и т. д.

Примѣтка: Є то в дѣйсности давший II. дѣсприкметник часу мин. дѣял., що кѣнчився на: -л, -ла, -ло: читал, -ла, -ло.

Увага! В подкарпатських говорах, а также и в галицьких уживається форма часу минулого, зложена з дѣсприкметника часу мин. II. читал (=читав) и слова помѣчного — есьм у формѣ ем: читав-ем, читав-есь, читав; з того нынѣшня коротша форма: я читав, она читала; але сих форм в письменномъ языкѣ належить оминати.

Подѣбно твориться и час давноминулый, а то в той способ, що до формы часу минулого додаємо слово помѣчне: був, була, -ло, -ли, на прим.: я був ходив, я був писав, я була куповала и т. д.

Час будучий.

§ 157. Час будучий твориться вѣд дѣслѣвъ недоконачных в той способ, що до дѣеименника додаємо час будучий слова помѣчного есьм; я буду; на прим.: я буду читати, я буду писати.

Примѣтка: В говорах мараморошських мѣсто буду уживають му, перед або по дѣеименнику: читати-му, читати-меи, читати-мемо, читати-мете, читати-мутъ. (Слово му походить од яти — иму, скорочене му). Сеѣ формы уживається часто в украинськомъ литературномъ языкѣ.

Вѣд дѣслѣвъ доконачных не можемо творити часу будучого при помочи буду, бо вже час теперѣшний тых дѣслѣвъ має значѣня часу будучого.

Увага! Длятого не можна говорити: я буду пѣйти, я буду розказати, а только: я пѣйду, я розкажу.

Формы: возьме, пѣйде в значѣно теперѣшности уживається звычайно в оповѣданях народных, через що оповѣданя стає дуже живе. На прим.: выйме и подасть письмо. Тогда покличе голосом иншакии на воли и каже...

Твореня способѣвъ.

§ 158. Способ можливый або услѣвный часу теперѣшнього творимо так, що до часу минулого додаємо частицю бы: я ходив бы, ты писав бы.

Способ можливый часу минулого творимо так, що до часу давноминулого додаємо бы: я був бы читав, я був бы похлав.

Способъ приказовый твориться вѣд пня часу теперѣшнього, коли до него додамо окѣнченя:

для 2. особы однины по спѣвзвухахъ **-и**, по самозвухахъ **-й**,
 для 1. особы множины по спѣвзвухахъ **-ѣм**, по самозвухахъ **-ймо**,
 для 2. особы множины по спѣвзвухахъ **-ѣтъ**, по самозвухахъ **-йте**.

Для 3. особы однины и множины творимо способъ приказовый такъ, що до 3. особы однины и множины додаемо слово: *най, най читаѡ, най читають*.

На прим.: вѣд *хвалити* - *хвалѣ*, *хвалѣм*, *хвалѣтъ*: вѣд *писати* - *пиши*, *пишиѣтъ*; вѣд *читати* - *читай*, *читаймо*, *читайте*.

Окѣнченя першого роду (*и, ѣм, ѣтъ*) остають лиш тогды, коли они суть наголошенѣ, то е коли наголос в дѣеименнику звычайно паде на другой склад вѣд кѣнця. Коли они ненаголошенѣ, то мѣсто *-и, -ѣм, -ѣтъ* приходитъ *-ь, -ьмо, -ьте*. Буква *-ь* мягчить попереднѣ спѣвзвуки, а там, де она не може мягчити (губнѣ и шипячѣ), еѣ и не пишуть. На прим.:

кинути — кину,	<i>кинѣ, кинѣмо, кинѣте;</i>
ѣхати — ѣду,	<i>ѣдѣ, ѣдѣмо, ѣдѣте;</i>
сунути — суну	<i>сунѣ, сунѣмо, сунѣте;</i>
але: сыпати — сыплю	<i>сын, сынѣмо, сынѣте;</i>
мучити — мучу	<i>не мучѣ, мучѣмо, мучѣте;</i>
кликати — кличу	<i>кличѣ, кличѣмо, кличѣте.</i>

Выимки творять тѣ дѣеслова, котрѣ перед окѣнченем 1. особы в теперѣшнѣм часѣ мають два спѣвзвуки. Они принимаютъ окѣнченя *-и*.

свиснути — свисну,	<i>свисни, свиснѣм, свиснѣтъ;</i>
бубнити — бубн-ю,	<i>бубни, бубнѣм, бубнѣтъ.</i>

Примѣтка: В говорахъ пѣдкарпатських, особливо в западныхъ, в способѣ приказовѣм окѣнченя *-и* з причины пересуненя наголосу в один склад в зад ослабляеся до *-ь*. Мѣсто *ходѣ*, *ходѣм*, *ходѣтъ*, говориться: *хѣдѣ*, *хѣдѣме*, *хѣдѣте*; мѣсто *купѣ*, *купѣм*, *купѣтъ*, чуемо: *кѣп*, *кѣпме*, *кѣпте*; мѣсто *лиши*, *лишиѣм*, *лишиѣтъ*, чуемо: *лийи*, *лийиме*, *лийите*. Е то вплив языка словацкаго.

Дѣйство страдальне.

§ 159. Всѣ часы и способы дѣйства страдального творимо так, що до дѣсприкметника страдального минулаго часу додаемо формы слова помôчного *бути* (*быти*).

Час теперѣшній: *собака в бита.*

Час минулый *кôнь був кований.*

Час будущий *вôз буде направлений.*

Форм страдальных в нашôм язѣцѣ уживаеся рѣдко. Заступаеся их деколи в той способ, що до 3. особы однины дѣйства дѣяльного додаемо заименник зворотный *-ся*: *книжка печатаеся* мѣсто: *книжка естъ печатана.*

Часом заступаеся и 3. особою множины без заименника *они*: *будують хижу, печатають книжку.*

Перегляд головных форм дѣслôвных.

§ 160. А. Дѣйство дѣяльне.

Час теперѣшній.

Число.	Особы	Способъ прямой	Способъ можливый або условный	Способъ приказовый
одни- на	1	я чита-ю	я читав, -ла бы	читай най читас
	2	ты чита-єш	ты читав, -ла бы	
	3	вôн , она, оно, чита-є	вôн, она, читав, -ла, -ло бы	
мно- жина	1	мы чита-ємо	мы читали бы	читаймо читайте най читають
	2	вы чита-єте	вы читали бы	
	3	они чита-ють	они читали бы	

Час минулый.

Число	Особы	Способъ прямой	Способъ можливый або условный	Способъ приказовый
одни- на	1	я чита-в, ла	я був бы читав	
	2	ты чита-в, -ла	ты був бы читав	
	3	вôн читав она читала оно читало	вôн був бы читав она була бы читала оно було бы читало	
мно- жина	1	мы читали	мы були бы читали	
	2	вы читали	вы були бы читали	
	3	они читали	они були бы читали	

Час давноминулый.

Число	Особы	Способ прямой	Способ можливый або условный	Способ при- казовый
одни- на	1	я був читав		
	2	ты був читав		
	3	вон був читав она була читала оно було читало		
мно- жина	1	мы були читали		
	2	вы были читали		
	3	они были читали		

Час будущий.

Число	Особы	Способ прямой	Способ можливый або условный	Способ при- казовый
одни- на	1	я буду читати		
	2	ты будеш читати		
	3	вон буде читати она буде читати оно буде читати		
мно- жина	1	мы будемо читати		
	2	вы будете читати		
	3	они будутъ читати		

Имена дьяльсвь.

Дѣйменник: *чита-ти*.

Дѣсприкметник дѣяльный часу теперѣшнього: *читающий*,
-а, -е.

Дѣсприсло́вник дѣяльный часу теперѣшнього: *читаючи*.

Дѣсприкметник дѣяльный часу минулого: *(про)-читав-
ший*, -а, -е.

Дѣсприсло́вник часу минулого: *(про)-читавши*.

§ 161. Б. Дѣйство страдальне.

Час тепершній.

Число	Особы	Способъ прямой	Способъ возможный або условный
одни- на	1	я есьм (е) читаный	я був бы читаный
	2	ты есь (е) читаный	ты був бы читаный
	3	вѣн есть (е) читаный она есть (е) читана оно есть (е) читане	вѣн був бы читаный она була бы читана оно було бы читане
мно- жина	1	мы есьмо (е) читанѣ	мы були бы читанѣ
	2	вы есьте (е) читанѣ	вы були бы читанѣ
	3	они суть (е) читанѣ	они були бы читанѣ

Час минулый.

Число	Особы	Способъ прямой	Способъ возможный або условный
одни- на	1	я був читаный	я був бы читаный
	2	ты був читаный	ты був бы читаный
	3	вѣн був читаный она була читана оно було читане	вѣн був бы читаный она була бы читана оно було бы читане
мно- жина	1	мы були читанѣ	мы були бы читанѣ
	2	вы були читанѣ	вы були бы читанѣ
	3	они були читанѣ	они були бы читанѣ

Час будущий.

Число	Особы	Способъ прямой	Способъ возможный або условный
одни- на	1	я буду читаный	
	2	ты будеш читаный	
	3	вѣн буде читаный она буде читана оно буде читане	
мно- жина	1	мы будемо читанѣ	
	2	вы будете читанѣ	
	3	они будутъ читанѣ	

Дѣсприкметник минулый страдальный — *читаный*.

ЧАСТИ МОВЫ НЕОДМЪННЪ.

§ 162. Прислѡвники, приименники, злучники и оклики не одмѣняются т. е. не мають нѣ чисел, нѣ падежѣв, нѣ осѡб, нѣ часѡв и тому звемо их не одмѣнными частями мовы або частицами.

ПРИСЛѡВНИКИ (НАРѢЧІЯ).

§ 163. *В лѣть сонце свѣтитъ до вѣго. В осени ставъ х о л о д н о. В горахъ вода тече б ы с т р о. В ч е р а бувъ вѣтер. З а в т р а поѣду в город. Н ы н ѣ иду в школу. Т а м дувъ дуже сильный вѣтер. Ты учинивъ м н о г о красить санки, якъ вѣн.*

Слова: *довго, холодно, быстро, вчера, завтра, нынѣ, там, дуже, много*, служатъ до близшого означеня дѣслова а такожъ прикетника и для того звемо их прислѡвниками.

Велика часть прислѡвникѡв є утворена вѡд прикетникѡв в той спосѡб, що мѣсто окѡнченя -ый (*ий*) даємо окѡнченя -о або рѣдше -е (диви § 64.) На прим.: *холодный, холодно; быстрый, быстро; дорогой, дорого; многий, много; добрый, добре; злый, зле*; — а такожъ дѣеприкетникѡв: *заметено, прибито, замрачено*.

Другѣ прислѡвникн повстали:

З 6. падежа: а) однины: *бѣгом, бѣгцем, гуртом, даром, нишком, нароком, разом, заразом, живцем*; б) двоины: *дарма, лежма, крадькома, сидьма*; в) множины: *вѣрхи, зѡлюбки, крадьки, мовчки, навкосу, наопашки, насидячки, пошенки, помацки, (по) -руськи, чеськи*, г) однины жен. роду: *самотою, сиротою* (сиджу собѣ сиротою).

З 2. або 4. однины: *гопака, босяка, кружка, дуба* (танцював *гопака, ставъ дуба*).

З 7. падежа однины: *добрѣ, злѣ, хапцѣ, горѣ*.

З рѡзныхъ падежѣв, залежно вѡд приименникѡв, з котрыми є сполученѣ: *зѡдня, звѡльна, згорда, згрѡзна, зненацька, зразу, вѡдразу, помалу, посполу, впоперек, вповздож, навздогад, навпростець, навзник, навманцѣ, почасти, навивыдку, зовсьм, вповнѣ,*

вагалъ, поночи, по-нашому, по-моему, — навыворот, навхрест, насторч, натице, наослѣп, безльч, обмаль.

З складных слѣвъ: *босонож, вѣч-на-вѣч, горьлицъ, долълицъ, доброхѣтъ, мимохѣтъ, мимоходом, очевидячки, самопас.*

З дѣвприслѣвникѣвъ: *кажучи, несучи, сидячи, носячи, лезячи... (сидя, нося, лезя в Марамороши!), нехотя, знехотя.*

З прикметникѣвъ середняго роду: *красно, весело, пѣзно, холдно, середито, добре, зле, ширше, довше, льпше....*

З дѣвприслѣвникѣвъ: *заметено, замрачено, прибито, зашито...*

Иншѣ знов утворенѣ при помочи окѣнченѣ (наросткѣвъ):
а) *ды, дѣ, да, де: тогды, тогдѣ, иногдѣ; всягды, всегда, завсѣгды; куды, сюды, куда, сюда; де, инде, анде, онде, нѣгде, осьде.*

б) *-ля, -лѣ, -ля, м, -ак: коли, нѣколи, вѣдти, вѣдки, доки, поки, достъ, доси, доти, там, сям, сѣк, ту, тут. (Диви § 67.)*

§ 164. По значѣню одповѣдно до того, на яке пытаня одповѣдають, дѣлимо их на прислѣвники:

1. *способу, коли звѣдуемо, як щось дѣвсѣя, або яке щось є: так, як, инак, нѣяк, отак, осьяк, инакше, однаково, горазд, добрѣ, нароком, насилу, поздовж, поперек, около.*

2. *мѣсѣя, коли звѣдуемо де? куда? вѣдки? — туй, тут, там, сям, всюды, вѣдти, вѣдтам, сюды, туды, подекуды, тамтуды, близько, далеко, горѣ, долѣ...*

3. *часу на пытаня: коли? одколи? як довго? — тогды, теперь, нынѣ, завтра, нѣколи, усе, завсѣгды, вжсе, ще, бувало, звечера, малку, зпочатку, досѣта, завидна, завчасу, згодом, щодень, щораз.*

4. *степеня и мѣры на пытаня: як дуже? кѣлько? як много? — дуже, много, мало, богато, раз, дѣтьчи, часто, стократ, завѣбльыки, задовжски, зѣтовски.*

Сюды належать також слова, котрѣ приставляемо до других (головно прикметникѣвъ и прислѣвникѣвъ якости) для усиленя их значѣня *дуже, дѣйсно, можс.* Прим.: *дуже малый, дуже глубоко...*

До прислѣвникѣвъ зачисляемо такѣ слова: 1) *було, бува, бувало* в значѣню часовѣм: *нашѣ дѣды бувало инакше робили. Було* прийдемо мы до лѣса, а там повно снѣгу; — 2) *бодѣ, нехай,*

най, хай, на выражѣня желаня: *Бодай ты тбльки жила, як ты правду говориши! Най мень вѣн прийде!* — 3) слова: *чи, бы, не, нль*. Сѣ послѣднѣ называютъ такожъ загално **частицями**.

Степеноваяя прислѣвникѣв.

§ 165. *В хать було весело, на дворъ весельйише, а най весельйише в читальни, де читали про циган. Птиця летить скоро, стрѣла скороше, а блискавка найскороше.*

Як видно, прислѣвники могутъ степеноватися и подѣбно, як прикметники, мають три рѣзнѣ степенѣ: *рѣвный, высший и найвысший*.

Творити степенъ высший и найвысший можуть лиш тѣ прислѣвники, котрѣ повстали вѣд прикметникѣв. Степень высший и найвысший прислѣвникѣв е такой самый, як у прикметникѣв тых самых степенѣв в середнѣм родѣ:

скоро	скорше	найскорше
добрѣ(е)	{ лѣпше лучше	{ найлѣпше наилучше
много	бѣльше	наибѣльше
мало	менше	наименше
холодно	холоднѣйше	найхолоднѣйше
низко	низше	наинизше
высоко	высше	найвысше

ПРИИМЕННИКИ (ПРЕДЛОГИ).

§ 166. *З города веде путь на село. При дорозѣ растутъ дерева. За рѣкою лежитъ пасло. Перед нами поѣхав вѣз. Учимся в школь и дома. У Сиготѣ, у болотѣ гуси гоготали, а мень ся молодоиу пань зрадовали.* (Нар. пѣсня).

Слова: *з, при, за, перед, в, у* не можуть самѣ стояти, а лиш при именниках, (або именах, що их заступають): *з города, при дорозѣ* и т. д., и означаютъ, в якѣм отношеню стоять тѣ именники до инших слѣв в реченю.

Такѣ слова, котрѣ служатъ до означеня одношеня одного имени до другого, называются приименниками.

Без Бога ань до порога. Ты прийшов ид мень. Иду в льс. За рѣк буде нове живно. Сестра положила книжку на стѣл. Також пѣд землю тече вода. В льсь много дерев.

З выше наведеных примѣров видимо, що приименники можуть стояти з другим, третим, четвертым, шестым и семым падежем, або инакше з кождым падежем окрѣм першого и пятого. Дѣякѣ приименники стоять тѣлько з одним падежем, иншѣ сполучаються з двома, а навѣтъ з трьома падежами. Є приименники, котрѣ не лучаться з жадным падежем.

Приименники з одним падежем.

§ 167. З 2. падежем лучаться приименники: *без, пиля (бѣля), близько, верх, выше, вѣд, для, дѣля, до, докола, докруга, задля, замѣсть, здовж, змежи, знад, изза, зперед, зпѣд, коло, конець, край, кругом, мѣсто, навколо, назад, напротив, недалеко, низже, (ниже), окрѣм, пѣдчас, побѣч, посль, поверх, повыше, помимо, понизже (пониже), позад, поруч, посеред, просто, проти, ради, серед, у.* На прим.: *Без Бога ань до порога. Вѣд рана до вечера. Дѣля него. Сперед яри. Змежи гѣр. Поверх хижь. Округ дерева. Повыше потока. Мѣсто нього и т. д.*

З 3. падежем лучаться приименники: *ѣ, ид, к, ик.* На прим.: *К лихѣй годинь. Каждый ид своему, а я неборачок не маю ид кому. Листя ид водь прихиляся. Чистоѣ воды из потока дайте! Но понесете ид огневи, няй кипит.* (А. Дух. Добр.)

З 4. падежем лучаться приименники: *крѣзь, про, через.* На прим.: *Крѣзь сон говорив. Про всяк час. Через рѣченьку, через быструю, подай рученьку, подай другую.* (Нар. пѣсн.)

З 7. падежем лучаться лиш приименник *при.* *Ой у лузь при березь червона калина.* (Нар. пѣс.).

Приименники з двома и трьома падежами.

§ 169. 1. З 2. або 6. падежем лучаться: *из, з, (с).* На прим.: *Умер з голоду. Бѣхав з горы. Выйшов з хаты за тобою. Дай Боже,*

абы из соколика сова, а из соловьяка ворона не сталася. (А. Дух. Добр.) *Припхав зо мною. Попхав з ним.*

Увага! Коли перд з стоить один або больше спѣвзвукѣв, тогда для лекшого выговору по з (с), вставляемо о: *ишов зо школы, бль зо мною або и перед з: из школы.*

2. З 2., 4. або 7. падежем лучиться у, в. На примѣр: *Коды лии грошь у мене були. У сусѣда хата бѣла. Понѣс у млин жито молоти. Пѣшов в льс по дрова. В рѣцѣ много рыб. Що то ту за крик в мольм обыстю?* (А. Дух. Добр.)

Порѣвнай: *пѣшов в льс (куды?) — много рыб в рѣцѣ (де?).*

Увага! В, у — у выговорѣ перед слѣдующими словами мѣняются. Порѣвнай § 27. Лиш в 2. падежи ставимо все у и не мѣняемо з в (*у нас, у тебе*).

3. З 2., 4. або 6. падежем лучиться за. На прим.: *За да вны хчасѣв нашѣ предки жили еце у льсах. Я не знаю иншак за тебе казати. Попхав за гору. За горюю высокою вѣтер повѣвав. Федорови и панове чести дают, и все за його розумом иде.* (А. Дух. Добр.)

Увага! На пытаня *куды?* лучиться -за з 4. а на пытаня *де?* лучиться з 6. падежем. Прим.: *Куды попхав? — За гору. Де повѣвав вѣтер? — За горюю.*

4. З 3., 4. або 7. падежем лучиться по. На прим.: *По мому се так, а по твою иншак. Честна громада по совѣсти осудила.* (А. Дух. Добр.). *Иди ми по уряду, нятю дораз прийдуць.* (А. Дух. Добр.). *Пѣшла по воду. По горах еце и льтом лежать снѣги. Тото менѣ не по души.*

Спѣвай жаворонку весело *по полю,*

Бо уж Русинови свобода на волю;

И мнѣ есть *по воли,* кець мя нич не болить

Кець свѣбѣдно хожу *по широкѣм поли.*

(А. Дух. Добр.)

Увага! По на пытаня: *куды?* лучиться з 4., а на пытаня *де?* з 7. падежем.

5. З 4. або 6. падежем лучаться: *межи (помежѣ), над, понад, пѣд.* На прим.: *Не мѣшайся меж и нас. Межи нами все згода. Межи вовками по вовчому и вый. Понад в е чер. Стоить верба над водою.*

Увага! Приименники межси, над, понад, пбд лучаться на *пытаня: куды?* з 4. падежем, а на *пытаня де?* з 6. падежем.

6. З 4. або 7. падежем *лучиться на, о (об)*. На прим.: (з четвертым): *Боже з неба високого глянь на мене молодого. Хоть лем на льки дайте ми дашто, бо може ми дѣтина ослѣпнути!* (А. Дух. Добр.). *Дуркнув о лавку. Положи книжки на стбл!* *Книжки лежать на столѣ. Говорили там о тбм и о сьм.*

Увага! Приименники на, о (об) лучаться з 4. падежем, коли звѣдуемо *куды?* з 7. падежем, коли звѣдуемо — *де?*

Окрѣм того маємо приименники, якѣ уживаються лиш в зложених словах и прямо не жадають нѣякого падежа: *вы, пере, роз*. На прим.: *выйти, вымести, перейти, переписать, розлучити.*

ЗЛУЧНИКИ (СОЮЗЫ).

§ 170. *Голод и холод то найббльшь бѣды на свѣтъ. Суть добръ и зль люде на свѣтъ. Я прочитав одну книжку, а потбм другу. Ученик прикладався добръ ид книжцѣ, но не все добръ умѣе высказати своѣ думки. Я не мбг прийти до тебе, бо я був хворый. Щобы бути добрым чоловѣком, треба мати добре серце. Аж прийдеш до мене, оповѣм тобѣ все, що вчера сталося.*

Слова: *и, а, но, бо, коли, если, то, щобы, аж...* сполучають однѣ слова из другими, именник з именником, прикметники з прикметниками, або реченѣ з реченѣм. Такѣ слова, котрѣ служат для сполученя одних слбв из другими, або одного реченя из другими, называємо *злучниками*.

Подѣл злучникбв.

§ 171. Злучники дѣляться на:

1. *Сполучаючь:* *и, та, той, ~~ты~~* *та ж*
2. *Роздѣльнь:* *або, бо, ~~хоть~~, того.*
3. *Противоставнь:* *а, але, ~~зася, так~~, лиш, ~~таж~~, однак, *тільки се**
4. *Порбвнальнь:* *так, як, чи, ~~чи~~, ~~зай~~, ~~гайбѣ~~, неначе.*
5. *Часовь:* *коли, як, як лиш, доки, доти, поки, чим.*
6. *Причиновь:* *бо, ~~айбо~~, ~~що~~, ~~зачим~~, ~~зотим~~, тому.*

7. *З а к л ю ч н ь*: и так, ^{одна} ~~и~~ ^{таку} ~~также~~, ~~тоже~~, ~~зато~~, ~~защо~~.
8. *Н а м ь р о в ь*: ~~обы~~, ~~абы~~, ~~бы~~. ^{муд}
9. *У в е л а в ь*: коли, ~~если~~, ~~як~~, ~~як бы~~. ^э ^к ^у
10. *Ж е л а л ь н ь*: най, ~~нехай~~, ~~небы~~. ^{як} ^{же}
11. *Д о п у с т о в ь*: ~~хоты~~, ~~хотай~~, ~~хотай бы~~.
12. *П ы т а й н ь*: ~~як?~~ ~~що?~~ ~~де?~~ ~~куды?~~

Про складню влучникѡв диви § 211—235.

ОКЛИКИ (МЕЖДУМЕТІЯ).

§ 173. Коли хочемо коротко высказати нашу радѡсть, бѡль, грозьбу, подив, то звычайно кликнемо одним словом: *ах!* *ох!* *гей!* *але!* *ов!* *горе!* *но!* *Ратуйте!* Такѣ слова называемо окликами. Окликами: *гей!* *гей-я!* *ха-ха!* *ех!* *ох!* *ой!* *горе!* *бѣда!* *лихо!* *Боже!* *гой-гой!* *го-го!* *гей-гей!* *ну-ну!* *еш!* *иш!* *пек!* *ей!* *а-ну!* *а-нуж!* *ну-ка!* *гайда!* *бовх!* *гун!* *дзень!* *бам!* *хлюсть!* *трѣсь!* *шлюп!*

По тых словах кладемо все знак окликү —!

С К Л А Д Н Я (С И Н Т А К С И С).

§ 174. Складнею называемо ту часть грамматики, котра занимаея сполукою слѡв и речень в нашѡй бесѣдѣ.

Реченя.

§ 175. *Вечер — тѣма. В дали по вершинам холмѡв палають мадярскіи огонь. Славолуб у вязници; жураты недармо негодуютъ, сумуютъ та предвѣщаютъ лихѡ. Князь склонив голову та думае... Вѣра переодѣвается в рицаря, сѣдаетъ на вороного та нуже до Настѣ. (А. К р а л и ц к и й: Князь Лаборець). Серед села дуб, на дубѣ дванадцать стовпѡв, на кожѡм стовпѣ гнѣздо, на кожѡм гнѣздѣ чѡтыры яйця. (Н а р. з а г а д к а.) Идутъ они дале, брехач наперед пошов, а пѡдбрехач по задү лишився. (Ю. Ж а т к о в и ч: Брехач.)*

Выше наведенѣ слова мы не высказуемо рѡвномѣрным голосом. Раз мы пѡднимаемо голос, раз понижаемо а часто мы учи-

нимо малу павзу, спочинок. Тым впочинком гейбы докѡнчуемо якусь працю, абы потѡм ити дальше. На письмѣ в тѡм мѣсци, де учинимо малый спочинок, стоять знаки перепинаня (роздѣлюваня), а то звычайно точка для довшого спочинку, а *протинка* для коротшого. Тыми спочинками мы закѡнчуемо и оддѣляемо поодинокѣ мысли, думки, выраженѣ словами так, що кожда з них творить для себе цѣлѡсть.

Злука таких слѡв (або таке слово), котрѣ выражают закончену думку, называються *реченѣм*.

Примѣтка: По кождѡм реченю, котре представляе зовѣм закончену думку, ставимо точку. — По реченю, котрым выражаемо запыт, звѣдованя, ставимо знак звѣдованя. *Деь буе? Коли прийдеи?* — По реченю, котрым выражаемо сильне чувство, оклик радости, болю, приказ, желаня, ставимо знак оклику. *Ратуйте! Пускай! Горить!*

Реченя двочленнѣ.

Пѡдмет и присудок.

§ 176. *Отець працюе. Брат пише. Сестра тче. Птиць лѣтають. Рѣка плыве. Кѡтка спить. Дѣтина плаче.*

Кожде из тых речень складаеся з двох слѡв. Они зовѣм достаточнѣ на се, абы думка (мысль) була скѡнчена и зрозумѣла. Перше слово каждого реченя — то именник в першѡм падежи (на pytania: *Кто? що?*). Именник сей означае особу або предмет, котрый щось дѣе (*працюе, пише, тче...* або з котрым щось дѣеся (*спить, плаче*)).

Именник, котрый стоить на pytania *кто? що?* и означае предмет, котрый щось дѣе, або з котрым щось дѣеся, называемо *пѡдметом* реченя (по латински: *subjectum*).

Друге слово в горѣ наведеных реченях — то дѣеслово. Оно стоить в особовой формѣ т. е. такой, при котрой мож поставити заименник першоѣ, другоѣ и третьоѣ особы, и означае, *що* той пѡдмет дѣе, або *що* з ним дѣеся, або *який* вѡн есть.

Таке дѣеслово в особовой формѣ, котре означае, що пѡдмет дѣе, або що з ним дѣеся, называеся *присудком* (по латински: *praedicatum*).

Реченя складаєся з пòдмету и присудка. Пòдмет и присудок то найголовнѣйшѣ члены реченя.

Увага! Присудок дѣслово годиться з своим пòдметом в особѣ и числѣ а у формах минулого часу також и в родѣ.

Що може бути пòдметом?

§ 177. *Рѣка плыве. Она бѣжитъ. Дурный тратить. Один працює, другой дармує. Карати є тяжко. Вòд є приименник. Про вовка помовка а вовк туй — то приповѣдка.*

В першòм реченю пòдметом т. є. словом, що одповѣдає на питання *кто? що?* є именник: *рѣка*. В других реченях пòдметами *дурный, один, другой, карати, вòд, про вовка помовка а вовк туй*, суть иншѣ части мовы. Они замѣняютъ именники, або их понимаемо як именники (на прим.: *дурный* розумѣєся чоловѣк), бо можуть стояти на питання: *кто? що?*

Як видно, пòдметом в реченю може бути не лиш именник в першòм падежи, але також кожда инша часть мовы: заименник (*она*), прикметник (*дурный*), числòвник (*один, другой*), дѣслово (*карати*), приименник (*вòд*), а навѣть цѣле реченя (*про вовка помовка, а вовк туй*).

Отець духовный и теперь там сидѣв за столиком и читав. Як увидѣв Василя, та цѣкаво попозирав на него. (Н и к. Г е б е й: Добра порада). Як собѣ постелиши, так ся и выспиши. Тебе бòльше не хочю знати.

Коли будемо в другòм реченю: (*Як увидѣв Василя, та цѣкаво попозирав на него*) глядати пòдмета, то увидимо, що його там прямо не укажемо. Но то не значить, що його там зовсѣм нема. Мы легко додумаємося його в звязи з попередним реченєм. Тым пòдметом є пòдмет попереднього реченя: *отець духовный*, котрый тут заступити можно особовым заименником *вòн*. Той заименник задля того, що його легко додумаємося, опускаєся. Так само и в слѣдующих реченях: *Як собѣ постелиши, так ся и выспиши. Тебе бòльше не хочю знати. Пишьть!* легко нам пòдмету додуматися.

Коли будемо звѣдовати, *что постелить? что не хоче знати?*

то одповѣмо: *ты, я, вы*. Тыми подметами суть заименники особовѣ: *ты, я, вы*, котрѣ часто опускаемо.

Задержуемо заименник особовый лиш тогда, коли кладемо на него бѣльший притиск. На прим.: *я читаю, а не вы*.

Що може бути присудком?

§ 178. *Отець працює. Шевченко був поет. Сестра пильна. Ся книжка є моя. Бог є один. Духнович був дѣяльным чоловѣком. Дерево буде порязане. Знак єще не даный. Честь и добродѣтель є безсмертна.*

Слова: *працює, був поет, пильна, є моя, є один, був чоловѣком, буде порязане, не даный, є безсмертна* суть присудками.

Так видимо, що присудком може бути не лиш дѣслово, але також помѣчне слово *бути* разом з *именником, прикметником, заименником з прикметниковою формою, або дѣсприкметником страдальным часу минулого.*

Такий присудок, котрый зложеный з помѣчного слова *бути* и именника, прикметника, дѣсприкметника або заименника, называєся присудком зложеным.

Помѣчне слово *бути*, коли оно творить з другим именем присудок, называєся злучкою. Як злучка стоить в часѣ тепершнѣм, то єѣ мож часто опустити. На прим.: *Сестра пильна* мѣсто *Сестра є пильна*.

Имя, котре разом з помѣчным словом творить присудок, называєся именем присудковым.

Имя присудкове стоить по правилу в першѣм падежи и готиться з подметом в родѣ и числѣ. Если именем присудковым єсть именник, то вѣн може стояти часом и в *шестѣм падежи*: *Духнович був дѣяльным чоловѣком*.

Если именем присудковым є прикметник, то той прикметник має повне родове окѣнченя, на прим.: *Отець його був богатый. Той дуб дуже старый*.

В лѣсь було красно. Там пречудно. Ту сумно. Я ту. Вѣн буде всюды. В сих реченях присудками були помѣчнѣ слова: *було, є*, котре опускалося, но они не выстачали на яснѣсть дѣѣ

або стану. До них ще були додані прислѡвники: *красно, пречудно, всюды*, котрѣ творять з ними нерозлучну звязь, их доповняють а навѣть по их вылишеню є носителями присудковости, то є дѣѣ або стану.

Присудком може бути и прислѡвник, що доповнює помѡчне слово *бути*, як злучку. Є то рѡд зложеного присудка.

Слуга хоче служити. Дождь перестав падати. Сестра постановила читати. Брат став заробляти. Ученики умѣли рисувати.

Присудки наведених речень були виражені не лиш дѣєсловами в особовѡй формѣ (*хоче, перестав, постановила, став, умѣли*), але також дѣєименниками (*служити, падати, читати, заробляти, рисувати*). Дѣєименники суть ту так тѣсно звязані з особовою формою дѣєслова, що мы их уважаємо як одну цѣлѡсть, як один присудок.

Присудок зложений з особовою формою дѣєслова и дѣєименником называємо **подвійним присудком**.

Реченя одночленні.

Реченя безпѡдметовѣ.

§ 179. Но зовсѣм инакше з пѡдметом в таких реченях як: *Зоряє. Горить! Гремить! Темнѣє! Вечорѣє! Морозить! Здасться.* Сѣ реченя складаються лиш з одного слова а то дѣєслова в третій особѣ в безособовѡй формѣ. То дѣєслово є и присудком реченя а заразом и цѣлым реченєм. Пѡдмету ту зовсѣм нема, анѣ його не мож додуматися, бо тут нѣчо не одповѣдає на питання: *хто? що?*

Такѣ реченя, у котрых нема пѡдмета, анѣ його не можна додумоватися, называємо *безпѡдметовыми*.

Ними звичайно бувають дѣєслова в третій особѣ в безособовѡй формѣ: *зоряє, горить, темнѣє, вечорѣє, гримить, свѣтить.*

Безпѡдметовѣ реченя на: **но, то.**

Безпѡдметовѣ реченя дуже часто выражаються дѣєприкметниками часу минулого страдального на **но, то**. *Там, застелено.*

У нас позамълтано. Ту порозкидовано. Ту дуже порыто. Уже накрыто.

Безпѡдметовѣ реченя на -ло. Часто уживаемо таких речень: *Десь тебе суды наднесло. Вже змеркло. Занесло поле пльском. В льсь гет дубы повивертало. То так найшло на мене. Днѣпра гырло затопило* (Г. Шевченко). Се також реченя безпѡдметовѣ. Пѡдмет ту не выраженный, бо не знаемо, хто дѣяв.

Безпѡдметовѣ реченя **прислѡвниковѣ и дѣйствиениковѣ**. *Тихо. Сумно. Треба вже ити, бо нудно слухати. Менѣ тяжко забути. Менѣ годѣ забути.* В наведеных реченях пѡдмету нема. Присудок в тых реченях був двоякого роду. Один то прислѡвники *тихо, сумно*, котрѣ заступали присудок дѣйслѡвный *бути*, котрый опускаеся. В других реченях до прислѡвникового присудка ще доданный дѣйствиеник: *треба ити, нудно сидѣти, годѣ забути.* В таких реченях часто маемо 3. падеж (давальный) особы: *менѣ*.

Такѣ реченя безпѡдметовѣ, в котрых присудки прислѡвниковѣ, называемо реченями **безпѡдметовыми прислѡвниковыми**.

Такѣ реченя безпѡдметовѣ, в котрых присудки є дѣйствиеники, що входять тѣсно до прислѡвниковѣ, называемо реченями **безпѡдметовыми дѣйствиениковыми**.

Безпѡдметовѣ реченя на -ся. *Менѣ не спиться. Менѣ там жилося добре. Збирається на доц. Жило бы ся добре!* — Се частѣ у нас реченя, в котрых пѡдмету нема а присудками є неособовѣ дѣйслова з зворотным заимеником *ся*.

Безпѡдметовѣ реченя при запереченю **не**. Коли заперечуемо такѣ высказы: *Є снѣг, буде доц, знайшлися люде*, то по запереччѣ *не* мусить змѣнитися форма речень двочленных. Мѣсто них треба сказати: *Снѣгу нема. доцу не буде, не знайшлося людей.* У тых заперечных реченях пѡдмету нема и они длятого безпѡдметовѣ. Мѣсто пѡдмету у тых реченях маемо 2. падеж родовый (по запереченю).

Увага! Деколи неправильно уважають за пѡдмет в реченях безпѡдметовых заименики: **то, се, тото, сесе, оно, що**: *То* було людей! *Сесе* десь горить. *Оно* там холодно. *Що* вже людей було! — Сѣ заименики то *вказвнѣ* слова. *То* в першѡм реченю одказує на мѣсце, де були люде.

Реченя безприсудковѣ.

§ 180. Часто у душевнѣхъ зворушеняxъ мы не в силѣ много говорити. Мы скажемо: *Бѣда! Огонь! Ястряб! Бѣдный хлопецъ! Щасливый! Нещаслива година! Матѣнко свята! Мертвый! Здорово! То мое! Раз, два!*

Тѣ поодинокѣ слова выстарчають зовсѣмъ, щобы нас порозумѣли другѣ. Ними мы высказали закончену думку, дали мы до вѣдомости то, що думаемо в даной хвилини, що вѣдчуваемо. Тым самымъ они можуть бути названѣ реченями.

Слова, котрыми мы выповѣли реченя, були оклики прямѣ, именники, прикметники, заименники, числѣвники в 1. або 5. падежи. Всѣмъ тымъ словамъ недоставало присудка!

Оклики, пятый и першый падеж в значѣню окликѣвъ є також реченями, котрымъ не достає присудка. Ихъ можна назвати реченями **безприсудковыми**, або **именными**. Именными передовсѣмъ тогда, коли ними є имена (именник, прикметник, числѣвник) а також заименник.

Именнѣ реченя можна навѣтъ розширити: *Слава Тобѣ Господи! Слава вамъ борцѣ за волю!*

Именными реченями можемо высказати також желаня або приказ: *Склянку воды! Поливку! Жартъ на бѣк! Руки до горы! Прочъ з нимъ!*

Такими именными реченями є також реченя, высказаннѣ дѣеименникомъ: *Ходити просто! Не обертається! Уважати!*

Написи на таблицахъ склеповыхъ, на будинкахъ, книжкахъ, билетахъ. (*Торговля мѣшаними товарами. Пѣдкарпатский Банк. Городський дѣмъ. Руська читанка. Квѣты з терньомъ. Добродѣтель перевысиаєтъ богатство. Августин Волошин. Григорій Жатковичъ.*) не є реченями, бо не высказують цѣлоѣ, законченоѣ думки.

Реченя протѣ нерозширене.

§ 181. До теперъ мы занималися лиш такими реченями, котрѣ складалися лиш з двохъ частей: *пѣдмета* и *присудка* безъ нѣякихъ додаткѣвъ и поясненъ до нихъ.

Такъ реченя, котрѣ крѣм пѣдмета и присудка не мають нѣяких инших додаткѣв, называемо також реченями простыми нерозширеними.

Реченя просте розширене.

§ 182. *Ученик пише задачу. Мороз шкодить рослинам. Нога стола зломана. Ъдемо возом. Книжка лежить на столѣ. Печень голубы не летяць до губы. Отець любить добръ дѣти. Ъздець пѣав швыдко. На дворѣ дуже холодно.*

Из примѣрѣв видно, що в реченях окрѣм пѣдмета суть еще иншѣ додатки (*задачу, рослинам, стола, возом, на столѣ, печень, до губы, добрых дѣтей, швыдко, дуже холодно*). Они нам близше поясняютъ або присудок (дѣслово) або пѣдмет (именник).

Такъ реченя, в котрых окрѣм пѣдмету и присудка суть еще иншѣ поясняющѣ додатки, называемо реченями простыми розширеними. Тыми додатками суть: предметы, означеня прислѣвниковѣ, придатки и приложеня та доповненя.

Поясняющими додатками можуть бути не лиш поодинокѣ слова, але також цѣлѣ реченя. На прим.: *Найдовшиа рѣка, котра плыве через Пѣдкарпатську Русь, стѣ Тиса.*

Лученя слѣв в пары.

§ 183. Части розширеного реченя можна лучити в пары, подѣбно як творять пару пѣдмет и присудок. В наведених горѣ реченях такими парами є: *пише задачу*, то є присудок и вѣд нього залежный именник в 4. падежи, котрый ту є предметом. Другою парою є: *печень голубы, нога стола*. До именника доданѣ ще поясняющѣ слова, то є прикметник або другой именник, котрѣ называемо додатками прикметниковыми або придатками.

Третьою парою є: *ѣдемо возом, лежить на столѣ, летяць до губы*. То було дѣслово (присудок) и додаток прислѣвниковый.

Пѣдмет и присудок, се головна пара, а иншѣ три пары то другоряднѣ пары. Кожда другорядна пара не може стояти окремо вѣд инших, она звязана з другими парами.

Залежність одних слів вѣд других.

§ 184. Коли ми возьмемо перший спосѣб лученя слѣвъ, то є до именника додамо прикметник: *Добрий* ученик учиться. Нагороду дають *доброму* ученикови. Хвалимо *доброго* ученика. Тѣшимся *добрыми* учениками, то видимо, що прикметник з именником, вѣд котрого є залежный, годиться в падежи, числѣ и родѣ. Така залежність одного слова вѣд другого, де залежне слово годиться з словом керуючим в падежи, числѣ и родѣ, называється *згодю*.

§ 185. У випадках: ученик пише *задачу*, — учитель вѣрить *ученикови*, наметав *смѣтя* — нога *стола* зломана, — чоловѣк достойный *чести*, — много *людей*, — конець *льсови* — поясняючѣ додатки именниковѣ стояли в рѣзних падежах, вѣдповѣдно до того, як то жадало керовне (правляче) слово а передовсѣм дѣбслово а рѣдше именник або прикметник або прислѣвник.

Така зависимость, де падеж поясняючого именника залежить вѣд керовного слова, называється *пѣдрядностю*.

§ 186. Третій способ лученя слѣвъ є такий, що поясняюче слово не стоить анѣ пѣдрядно анѣ не годиться в падежи, числѣ и родѣ. Прим.: ѣхав *швидко*, дуже *холодно*, бѣг *горь*, дуже *красно*. Поясняючѣ додатки ту прислѣвники, доданѣ до дѣбслова, прикметника, и прислѣвника. Залежність тых прислѣвниковѣ поясняється самым змѣстом.

Той спосѣб залежности слова вѣд слова, що залежне слово анѣ не стоить пѣдрядно, анѣ не годиться в падежи, родѣ и числѣ, поясняється лиш самым змѣстом, называємо *приляганєм*. *за мѣ*

§ 187. Бувають частѣ випадки, що пары не лучаться безпосередно з собою а є межи ними приименник: книжка лежить *на лавцѣ*, подай горня *на воду*. Сѣ приименники не є самостѣйными членами реченя а становлять рѣд злучки (звязки).

Додатки: именники з приименниками поясняют раз именник а раз дѣбслово, отже можуть мати подвѣйну залежність. Через то часто у письмѣ не можна точно розпѣзнати, що они поясняют, прим.: — Везли их раленых *у борбѣ* з неприятелем. Слова: *у борбѣ* в . . . може пояснити и дѣбслово *везли* и прикметник *раленых*. Така подвѣйна залежність шкодить ясности реченя. *L*

Доповненя при дѣсловѣ (присудку).

1. Предмет

а) Предмет в четвертѣм падежи.

§ 188. *Ковалькуе ж е л ь з о. Мы однесли с т ѳ л. Рыбарь ловить р ы б у. Брат видѣв л и с и ц ю.*

Всѣ повысшѣ реченя суть розширенѣ, бо окрѣм пѳдмету и присудка мають еще дальшѣ доповняючѣ слова. Тыми доповняющими словами суть: *ж е л ь з о, с т ѳ л, р ы б у*. Всѣ они относятся до дѣслова (присудка) своего реченя, бо звѣдуемо: *Щ о к у с к о в а л ь? Ж е л ь з о. Щ о м ы о д н е с л и? С т ѳ л. Щ о р ы б а р ь л о в и т ь? Р ы б у. К о г о в и д ѣ в б р а т? Л и с и ц ю.* Всѣ тѣ доповняючѣ слова стоять в 4. падежи и означаютъ *п р е д м е т*, на котрый переходить дѣйство пѳдмету.

Именники, котрѣ в реченю стоять в 4. падежи и служатъ для близшого поясненя дѣслова, называемо в реченю **предметами**. (Диви ще § 194!)

Дѣслова не рядять все лиш четвертым падежем. По них можуть стояти именники и у всѣх инших падежах кромѣ пятого. Длѣтого предметы можуть стояти и в инших падежах.

б) Предмет в другѣм падежи.

§ 189. *Бери перо. Не бери пера. Принеси книжку. Чому не приносиш книжки?* Коли при перехѳдных словах стоить перечка «не», тогда мѣсто 4-го кладемо 2-й падеж.

Боимся часто бурь. Глядаемо книжок. Ждемо льпшого часу. Стерезьтъся лиха. Мѳй сусѳд дѳйшов своего добра.

Слова: *бурь, книжок, часу, лиха, добра* суть доповненями присудка. *Чого боимся? Бурь. Чого глядаемо? Книжок.* Они нам вказуютъ, що на них переходить дѣйство дѣсловѣв и суть в реченю **предметами**.

Предмет в 2-ѳм падежи стоить:

1. по дѣсловах, котрѣ выражаютъ: бажаня, стараня, ожиданя: *бажати, хотѣти, просити, глядати, шукати, пильновати, придбати, ждати, чекати, выглядати*;

2. по дѣсловах, котрѣ выказують: понятя натовпу, богатства, достатку и недостатку: *навалити, причинити, завдати, прибувати, убувати*. На прим.: *Навалив три возы усякого добра. У клясь прибуває ученикѣв;*

3. по дѣсловах переходных, коли их дѣйство переходить на предмет лиш в части: *посъяз жита и приньс воды* т. е. не все жито, але часть, не всю воду, але часть. Но зато кажемо: *приньс воду*, т. е. *всю воду, що була в судинь;*

4. по дѣсловах: *лизнути, покушати, напстися, напиться, понюхати, слухати, ушити*. На прим.: *Напвсья стравы. Напивсья чаю. Научає молитвы;*

5. по дѣсловах: *беречися, стеречися, хоронитися, избавити, лишитися, позбутися, уходити, утѣкати*. На прим.: *Нанявсья у нього стерести поля;*

Примѣтка: Деякѣ дѣслова правлять и 4. падежем: *Войско добуло славу.*

6. по дѣсловах, котрѣ означаютъ зближеня и зложенѣ суть з приименником -до: *дожидати, дожити, доходити, добути*. На прим.: *Люде дожидаютъ великогд свята. Дѣйшилисьмо вже вчера кѣнця. Дожилисьмо лучшого часу;*

7. по дѣсловах зложеных из заименником *ся* (дѣсловах зворотных), котрых дѣйство переходить на якусь часть предмета: *доторкнулися, держатися, набратися*, а також таких зворотных, котрѣ выражаютъ змаганя душѣ: *боятися, соромѣтися, ганьбитися, каятися, цуратися*. На прим.: *Набравсья хвороты. Держися своего!*

в) Предмет в третѣм падежи.

§ 190. *С и р о т и н ь* сонце свѣтитъ та не грѣє. *Домашнѣ звѣрята дають людем богато користи.*

Слова: *сиротинл*, людем поясняютъ дѣйство дѣслова, а именно, що оно переходить на *сиротину и людей* . . . Тѣ два именники суть предметом и стоять в 3. падежи.

Предмет в 3-м падежи стоять:

1. по дѣсловах, котрѣ выражаютъ приязный або неприязный наклон ид кому: *вгодити, нагородити, помагати, просити,*

вървати, дивоватися, радоватися, учитися, завидѣти, смѣятися, жалѣтися, противитися, вървити, шкодити, судити. На прим.: *Мы вървумо твоѣй силѣ и слову живому. Позавидовав богатый брат бѣдному.*

2. по дѣсловах: *исповѣдатися, молитися, поклонятися, дяковати, заказати.* На прим.: *Дякуйте Богу небесному. Мольтяся правдѣ на землѣ.*

г) *Предмет в шестом падежи.*

§ 191. *Родичь жураються дѣтьми. Дѣти бавляться забавками.*

Слова: *дѣтьми, забавками* суть також предметом дѣсловъ: *жураються, бавляться.* Предмет сей стоить на питаня: *ким? чим?* т. е. в 6-ом падежи.

Предмет в 6-ом падежи стоить:

1. по дѣсловах, котрѣ означают орудія або средство: *володѣти, правити, управляти, завѣдовати, орудовати, займатися, користоватися, дыхати.* На прим.: *Бог дав нам орудовати свѣтом. В републицѣ править державою президент. Товариством завѣдує голова товариства. В горах дыхаємо свѣжисим воздухом;*

Примѣтка: Ошибочно есть говорити: *дыхати з воздухом* або *орудовати з рукою.* То есть форма, котра противиться духови нашего языка. В том случаю приименник з означає товариство, з ким, або з чим разом.

2. по дѣсловах, котрѣ означают змаганя душѣ: *тѣшитися, журуритися, сумовати, хвалитися, ганьбитися.* На прим.: *Тобою не довго буду тѣшитися. Чоловѣкъ мусить чимсь журуритися на том свѣтѣ. Хто не шанує своѣ матери, тым гзньбляться люде;*

3. по дѣсловах *именовати, оголосити, признати, настановити, vybrати, уважати когочим.* На прим.: *Загороду, засаджену овочевыми деревьями, называємо садом. Духновича уважють будителем руського житя на Пбдкарпатськой Руси.*

В том случаю маємо два предметы. Предмет в 6. падежи е предметом дальшим.

Примѣтка: Деякѣ дѣслова жадають двох предметѣвъ, из котрых один стоить 1) в 3. пад. а другой в 4. пад. (*дарую тобі книжку*). 2) в 4. пад. а другой в 6. пад. (*именую тебе учителем*).

Предмет: именник з приименником.

§ 192. До теперь предметом були самѣ имена. Но часом предмет дѣйства не може бути выраженный самым именем, але в злучѣ з приименником. На прим.: *Не забувай на мене. Родичь стараються о своїх дѣтей*.

Предмет: цѣле реченя.

§ 193. Предмет. може бути и цѣле реченя: *Не чини другому, що тобі не миле*.

Предмет по прикметниках.

§ 194. По прикметниках, котрѣ по значѣню або по пням в спорѣдненѣ з дѣсловами, стоить такой самый падеж, як у подобных дѣслѣвъ: *достойный, жадный, свѣдомый, гѣдный, винный* (2. пад.), *помѣчный, подббный, рѣвный, вѣрный, противный, шкѣдливый* (3. пад.), *вдоволенный, винен* (6. пад.). Жадный славы — жадати славы, гѣдный чести — годиться чести, достойный славы — удостоився славы, помѣчный людям — помагае людям, вдоволенный хлѣбом — вдоволяю хлѣбом и т. д.

Як по подобных дѣсловах стоить предмет у 2. 3. и 6. падежи, так и сѣ прикметники вымагають предмету, бо они суть словами, вѣд котрых выходить чиннѣсть.

§ 195. По прикметниках: *довжен, рад, годен повинен* як доповненя стоить часто дѣеименник и стоить на пытаня *що*; я довшен *заплатити*; вѣн рад того *зробити* за нього; я не годен *терпѣти*, ты повинен *ити* и т. д. Сей дѣеименник має значѣня предмету.

Означення прислѣвниковѣ.

§ 196. *Пильный працюе за в с ь г д ы. Бѣдный живе тяжко. Школа стоить на г о р ь. Ученики сидять в л а в к а х. По науцѣ идемо д о м ѣ в. Сонце заходить в е ч е р о м. Читаю*

книжку сидячи. Сестра плакала з радости. Брат пошов на рыбу.

В повысших примѣрах окрѣм подмету и присудка находимо еще иншѣ добавки. Ними суть прислѣвники: *завсѣгды, тяжко, домѣв, вечером, дѣсприслѣвник: сидячи* та именник з приименником: *на горѣ, в лавках, з радости, на рыбу*. Всѣ тѣ добавки одповѣдаютъ такъ якъ прислѣвники на пытаня: *як, яким способом, кѣлько, де, куда, вѣдки, коли, длячого*. Они служатъ головно для близшого поясненя дѣслова.

Прислѣвники, дѣсприслѣвники и именники з приименниками, котрѣ служатъ для близшого поясненя дѣслова и одповѣдаютъ на пытаня: *як? яким способом? кѣлько? де? куды? вѣдки? коли? для чого?* называемо означенями прислѣвниковыми.

§ 197. Одповѣдно до пытаня, на котрѣ сѣ означеня одповѣдаютъ, дѣлимо их на означеня прислѣвниковѣ:

1. *с п о с о б у*, на пытаня: *як? яким способом?* На прим.: *Бѣдный живѣ тяжко. Читаю книжку сидячи. Петро ишов раз пшики, раз на човнѣ.*

2. *м ь с ь я*, на пытаня: *де? куды? вѣдки?* На прим.: *Школа стоить на горѣ. Ученики сидятъ в лавках. Вѣн збѣшов долѣв. Машина иде горѣ.*

3. *ч а с у*, на пытаня: *коли? доки?* На прим.: *Сонце заходить в вечерѣ. Пильный працюе завсѣгды. В недѣлю люде одпочиваютъ а в буднѣ днѣ працюють.*

4. *с к ѣ л ь к о с т и и м ь р ы*, на пытаня: *скѣлько?* На прим.: *Тобѣ много треба! Я мало выдав. Скѣлько маѣш в касѣ?*

5. *п р и ч и н ы*, на пытаня: *длячого? чого? чому? за що? вѣд чого?* На прим.: *Для чого ты не прийшов до мене? Вѣд працюе не умреш, но з голоду умирають люде.*

6. *ц ь л и*, на пытаня: *на що? по що? за чим?* На прим.: *Пѣшла по воду. Гостѣ пѣшли на грѣбы. Дѣвча побѣгло за коровою.*

Суть однакъ означеня прислѣвниковѣ, котрых не мож задѣлити до горѣ вычисленых розрядѣв. Ними суть прислѣвники такѣ якъ: *дуже, еще, уже, навѣть, майже, именно, лиш, ледво*.

Поясняють додатки іменника.

Придатки (опредѣленя) и приложєня.

а) *Придаток, що годиться з своим іменником в родѣ, падежи и числь.*

§ 198. 1. *В льсь ростуть пахучь цвѣты. Добры й господарь рано оре и сѣе. Наша краина гориста. Там находится чотыри комнаты.*

Слова: *пахучь, добрый, наша, чотыри*, и т. д. поясняют нам ближе іменники — *цвѣты, господарь, краина, комнаты* и т. д. Они нам кажутъ, *якъ суть цвѣты, краина, господарь, або и кѣлько всть комнат.* Суть то отже речєня розширенѣ *прикметником, заименником и числѣвником*, котрѣ ближе поясняют нам іменник.

Прикметники, заименники, числѣвники, доданѣ до близшого поясненя іменника, а якѣ одповѣдають на пытаня: *який, кѣлько*, называемо **придатками**.

Прикметники, заименники и числѣвники як *придатки* годяться з своим іменником, до котрого они *приданѣ*, в *родѣ, падежи и числь.*

§ 199. *Король Данило Галицкій хоробро боровся з Татарами. Князь Геодор Коріатович заложив город Мукачєво. Чернеча гора находится коло города Мукачєва.*

Слова: *Денило, Геодор, Мукачєво* поясняют другѣ іменники *король, князь, город.* Они стоять все в тѣм самѣм падежи, що іменник, до котрого доданѣ.

Такѣ іменники, котрѣ служатъ до поясненя других іменникѣв а годяться з ними в падежах и числах, называемо **приложєнями** (по латинськи: *appositio*). Є то инакше іменниковѣ *придатки*.

§ 200. б) *Придаток, що не годиться з своим іменником в родѣ, падежи и числь.*

1. *Дѣм сусѣда стоить на розѣ. Година географіѣ минула. Бѣда вам! Лев усѣм звѣрям владика. Торговецъ рыбою стоить при кади. Бѣда конем здорова. Лѣс за рѣкою вырубали. Маю*

право там *ходити*. Звычай *давати* милостыню є похвальный. Дорога *там* и *назад* була добра.

Один з *вас* має то зроби́ти. В недобрóй водѣ выгнуло много *рыб*. Кòлько *годин* показує тво́й годинник?

Наведенѣ примѣры указують нам, що поясняючѣ слова, доданѣ до именника в *придатками*, бо вòдповѣдають на pytania: *який, чий, кòлько*, и можуть не годитися з своим именником в родѣ, падежи и числѣ а стояти и в інших падежах: 2, 3, 6, 7. а навѣть можуть ними бути иншѣ части мовы а то дѣслово у формѣ дѣбейменника (право *ходити*, звычай *давати*) и прислòвник.

Придаток, зложеный з приименника и именника, называемо також **придатком приимениковым**: *лѣс за рькою, один з вас*.

Угав! Не мѣшати його з придатком прислòвниковым, котрый нѣколи не вòдповѣдає на pytania *який*.

Придатки можуть стояти також при інших словах, що заступають именник: (*один, много, кòлько*).

б) Придаток цѣле реченя.

2. Придатком може бути и цѣле реченя, яке вòдповѣдає на pytania *який*. Прим.: *Нема такого ученика, щобы не знав читати и писати*. (Якого ученика? — *щобы не знав читати . . .*). *Вѣстка, що Тому Масарика выбрали президентом нашоь республики, дуже нас урадовала. То є то мѣсто, де мы вчера плавали. Весна в той час, коли прильтають до нас ластòвки*.

3. *В сьверно-восточнòм углу Африки лежить Египет, о т ч и н а н а й с т а р ш о п ц и в и л и з а ц і я*. *Ужгород, є о р о д П ó д к а р п а т с к о п ь Р у с и*, *лежить над Угом. Теодор Кориятович, к н я з ь п о д б л ь с ь к и й*, *переселився з великим числом народа за Карпаты*.

Пояснения именникòв: *Египет, Ужгород, Кориятович*, суть зложенѣ з именника в тòм самòм падежи и других поясняючих частей. Є то **розширене приложєня**. Його оддѣляемо протинками.

Доповненя.

§ 201. *Дѣти ходять голоднѣ. Тому Масарика выбрали президентом. Мòй брат став за учителя. Пòвнѣнь учинила людей нечасными*.

Слова: *голоднѣ, президентом, за учителя, нещасными* доповняють дѣслова и є родом имен присудковых. Но одночасно ними доповняєся и именник, бо *голоднѣ* вѣдноситься також до *дѣти, президентом* до *Масарика* за *учителя* до *брат* а нещасными до людей. Тыми именниками доповнюваными є пѣдметы (*дѣти, брат*) або предметы (*Масарика, людей*). Вычисленѣ доповненя вѣдповѣдають на пытаня: *який* и є придатками, що доповняють одночасно именник а також дѣслово.

Такѣ придатки, котрѣ доповняють одночасно именник и дѣслово, называємо доповненєм або дѣслѣвным придатком.

Доповненя стоить звичайно по дѣсловах: *бувати, стати, статися, учинитися, показоватися, звати, называти, именовати, выбирати, находити*.

Доповненя подѣбнѣ мають прикметники и именники дѣяльнѣ, то є такѣ, котрѣ мають подѣбнѣ дѣслѣвнѣ сполученя. Прим.: *добуваю славы — добуваня славы, жадный чести, сытый хлѣбом, повный воды, и т. д.* а також дѣсприкметники страдальнѣ часу минулого вѣд вычисленых дѣслѣв: *названный, именованный, выбранный — Житель гѣр, названѣ верховинцями, живутъ бѣдно. Сусѣд, выбранный за старосту села, поѣхав до окружного начальника*.

Доповненєм може бути и дѣеименник: *На старѣм огниску легко огня розкласти. Брехливу собаку дальше чути*. (М. Лучкай: Нар. прип.). *На рожен махати, з рогатым бостися*. (Нар. прим.).

Доповненєм може бути и цѣле реченя, коли вѣдповѣдав на пытаня *який*: *Мала тото хвала, що сама себе хвалить. Добре тому дати, що не хоче взяти*.

Всѣ тѣ доповненя граничать тѣсно раз з именами присудковыми, (*ходятъ голоднѣ, именовали президентом, названѣ верховинцями*), другий з придатками (*добуваня славы, жадный чести*), третій з реченями придаточными. Наслѣдком того точне розграниченя доповненѣ не все легке.

Наголос и тон реченя.

§ 202. В § 4. мы пѳзнали, що кожде слово має свѳй наголос и тон. Так и в реченю маємо слова высказанѳ з бѳльшою силою а також не в одинаковѳм тонѳ. Коли оповѳдаємо казку або якусь пригуду, то починаємо реченя слабым наголосом а дальше степенуємо силу нашего голосу а на кѳнци выповѳмо найсилнѳйше. Прим.: — Був дѳд и баба. У них була курочка **ряба** Було де не **було**, жив один **чоловѳк**. Вѳн мав одного **сына**. Той сын був до всего **способнѳй**.

Напроти того в бесѳдѳ зворушливѳй, сказанѳй з чувством, найсилнѳйше наголошуємо слова першѳ а вѳдтак сила дальших слѳв слабне. Прим.: **Давбы** то Бог! **Десь** був? **Ты** то зробив? **Зачини** двери!

Дуже много зависит вѳд тону реченя, як його маємо розумѳти. В спокойнѳм оповѳданю тон бесѳды є мѳрнѳй а на кѳнци вѳн спадає. Се можемо унагляднити линією з початку рѳвно-мѳрно товстою а на кѳнци тоншою, спадающею в долину _____ Инакше є у реченях, выповѳджених у душевнѳм зворушеню. Тодѳ выповѳдаємо нашѳ мысли и чувства пѳднесеним тоном. Радѳснѳ чувства заявляємо у тонах высоких, тоны є чистѳ а рѳзницѳ межи ними (интервалы) широкѳ. В смутку тоны приглушенѳ, нечистѳ, а рѳзницѳ межи ними не широкѳ. По тонѳ высказаного реченя мы розпѳзнаємо, що бесѳдник хотѳв сказати. Коли в реченю: *лиш пишеть* тон ишов по линіи. _____, то по тѳм пѳзнаємо, що то **було** легке напѳмненя, коли тон ступав в низького до высокого _____, то то вже строгий приказ, коли звѳдуємося, то тон высший буває на тѳм словѳ, котре нарочно пѳдчеркуємо. Звычайно высший тон лежить на пытайнѳм заименнику або прислѳвнику. Буває, що зачинаємо пытайне реченя высшим тоном а кѳнчимо мѳрнѳм; буває знов, що пѳдносимо тон в серединѳ реченя _____, а буває и так, що аж на кѳнци _____.

На основѳ того, яким тоном мы выповѳдаємо реченя, дѳлимо реченя на 1. оповѳдающѳ, 2. оклики, 3. приказово-желальнѳ, 4. пытайнѳ.

Подѣл речень простых.

§ 203. Реченя простѣ можуть мѣстити в собѣ:

1. высказы дѣйснѣ або подуманѣ у формѣ спокѣйного оповѣданя. *Ужгород єсть столицею Пѣдкарпатської Руси. Пѣйду, возьму книжку и сяду учитися;*

2. оклики: *Бог менѣ свѣдком! Дикѣ гуси летять!*

3. желаня: *Най вам Бог помозе!*

4. приказ: *Читайте! Ходѣть сюда!*

5. пытаня: *Де ты був? Хто там иде?*

Кожде реченя може бути при том або **утверджающе**: *Мати поѣшла в загороду*, або **заперечающе**: *Матери не в (нема) в загородѣ*.

Вставнѣ слова.

§ 204. *Злѣсть, ка ж е у т ь, сатаня сестриця. Шкода, ка ж у т ь, просити. Такѣ, в и д и т е, недобрѣ люде! Вы, з д а в т ь с я, помыляетеся.*

Слова: *кажуть, каже, видите, здається* — стрѣчаемо часто в реченях. Они выражаютъ звичайно чужѣ думки або погляды, котрѣ вставляемо в реченя (бѣсѣду). Тому тѣ слова в реченю называемо **вставными**. Вставляемо також и цѣлѣ реченя.

Реченя стягненѣ.

§ 205. *Ученики читають. Ученики пишуть. Ученики рахують.* — *Ученики читають, пишуть и рахують.*

Мы мали пред собою три реченя. Пѣдметы их були однаковѣ — *ученики*. Их стягли мы в одно реченя, де пѣдмет один, а при судкѣв три.

Сонце свѣтитъ. Мѣсяць свѣтитъ. Звѣзды свѣтятъ: — *Сонце, мѣсяць и звѣзды свѣтятъ.* — *Из земль выкопують уголь.* — *Из земль выкопують сѣрѣбро.* *Из земль выкопують золото.* — *Из земль выкопують уголь, сѣрѣбло и золото.* — *А я собѣ купив и одѣжу и ремѣнь, ножики и книжочку.* (А. Д. Доб.) *Там суть честнѣи, богобойнѣи, справедливѣи, усилоннѣи, добрѣи люде, але суть — и то с большой части, суть льнивѣи, неправеднѣи, безчест-*

ни, безбожніи, лукавіи, фальшивіи, задростливіи, словом свѣтовіи люде. (А. Дух. Добр.)

Тут знов стягнули мы також три реченя в одно. Оно має три підметы а один присудок. Таке реченя стягає два або и бѣльше речень, если они мають одну и ту саму часть спѣльну т. е. один и той сам підмет, або присудок, або предмет, або придаток. Спѣльна часть остає лиш в однѣм из стягнених речень а з прочих выпадає.

Таке реченя, котре має один підмет а бѣльше присудкѣв або противно, называєся **реченѣм стягненим**.

Увага! Коли є бѣльше подметѣв, присудкѣв, предметѣв, придаткѣв из стягнених речень, тогды оддѣляємо их вѣд себе протинками або злучниками: *и, та.* На прим.: *Лѣтом селяне орють, сѣють, жнуть и косять. В лѣсь ростуть дерева простѣ, кривѣ, высокѣ та низкѣ.*

Ряд слѣв у реченю.

§ 206. *Учитель хвалить ученика. Пан учитель хвалить ученика за його пильнѣсть. Учитель исторіє хвалить доброго ученика за його добру увагу в школь.*

Из попередних примѣрѣв мы видѣли, що слова в реченю идуть в означенѣм порядку. Наперед все иде: *підмет*, потѣм *присудок*, за ним дальше *предмет* и означеня *прислѣвникове*. *Придаток* стоить при именнику, котрый вѣн має пояснити.

Прикметник стоить всегда перед именником; коли однак кладемо на него притиск, тогды стоить вѣн по именнику. На прим.: *Володимир Святый охрестив Русь, а не Святый Володимир* — бо тота назва одрѣзняє його вѣд других князѣв. *Теодор Коріатович, князь подбѣльський, переселився из Подбѣля за Карпаты.* Тут підчеркуємо *подбѣльський*, бо було багато инших князѣв.

Колы нема предмета, то за присудком иде означеня *прислѣвникове*. На прим.: *Ужгород лежить над Угом.* Як суть два предмети в реченю, то звычайно предмет у 3. падежи стоить перед предметом в 4-ѣм падежи. На прим.: *Я вытяг йому хустку изза ремѣня.* — Се є звычайный порядок слѣв в реченю.

Однак часом кладемо бôльший притиск над якимсь словом, а тогды высуваємо його наперед або назад. Так на прим. *предмет* може стояти перед присудком: *Пань Гординська о ч а м своим не вѣрила.*

В реченях *пытайных, базальных, приказовых*, слова *пытайнѣ, базальнѣ, приказовѣ* стоять усе на початку: *Чи то не доля та неволя, чи то льта тѣ розбили душу. Що се за вєсьля? Бодай бы я не дождала твого слова почути!*

Часто однак стоить на початку реченя то слово, на котре хочемо звернути найбôльшу увагу. На прим.: *Ж и в у нас один богатый человек. Н а й вам Бог поможет. Д в а д ц я т ь три роки ловив дѣд Панас рыбу.*

Увага! У нас часто пôд оглядом порядку слôв роблять ошибки против духа нашего языка. Сѣ ошибки походять з того, що не знаючѣ добре по руськи переводять живцем из мадырського языка т. є. в такôм порядку, як то єсть в мадырськôм языцѣ. Найголовнѣйшѣ ошибки суть такѣ:

1. Придаток именниковый ставлять по именнику, котрый той придаток має поясняти, мѣсто перед ним. На примѣр пишуть: *директор пан, Володимир князь, Тарасович епископ* мѣсто правильного: *пан директор, князь Володимир, епископ Тарасович.*

2. Доповнення до именника в 2-ôм падежи кладуть на першôм мѣсци т. є. перед доповнячим именником мѣсто по нѣм. На прим. *уръзав того дуба часть* мѣсто *уръзав часть того дуба; топ революциѣ наслѣдок був такий, що . . .* мѣсто *наслѣдок топ революциѣ був такий, що . . .*

3. Присудок кладуть на кôнци мѣсто на другôм мѣсци т. є. по пôдметѣ. На прим.: *Вчера при купели в рѣцѣ Угу в Ужгородѣ два хлопцѣ утонули* — мѣсто: *Вчера при купели в рѣцѣ Угу в Ужгородѣ утонули два хлопцѣ.*

Реченя пропускнѣ або еліптичнѣ.

§ 207. Попередно в § 196.: було сказано, що пôд впливом чувства мы высловлюємося коротше. Мѣсто казати: *огонь горить* кажемо: *Огонь! Горить!* Таким способом утворилися реченя одночленнѣ.

То саме дѣєся и у реченях розширених. Мы можемо казати зовсѣм зрозумѣло для другого: *За доброю хвилею злу жди. Одна*

ворона з кола а десять на кбл. Духом, бо смерть за ухом. В першом реченю опущений предмет *хвилю*. Но без нього реченя зовсім зрозуміле, з попередних слів и кождый розуміє, що ту иде бесіда о хвилі. В другом реченю два раз опущений присудок, котрый собі в думці доповняємо. В третьом реченю видимо також брак присудків а навѣть підмету а реченя розуміємо.

Такі розширені реченя, в котрых пропускаєся якийсь член, называємо реченями **пропускними** або **еліптичними**. (*Еліпса* слово грецьке и значить *пропуск*).

В таких реченях пропускаєся найчастіше присудок, часом підмет а також предмет.

Пропуск тьх частей реченя находимо найчастіше в пословицях, як то указовали наведені приміри, а також при живых розмовах. Приміром стоить двоє дітей и одно їсть хліб. Друге також бы збло, але не має. Тогда каже до другого: — *Дай мені!* А перше відповідає: *Не дам!*

В першом и другом хибить предмет. Такими пропускними реченями є:

Добридень! (желаю).

Доброго здоровля!

Що нового?

Нич.

Вы не чули?

Та що?

У сусіда забрали.

Та за що?

.....

Синтактичні зміны.

§ 208. Бесіда людська все помало зміняєся, хоть мы не все то запримічуємо. Зміняються звуки, форми а також складня. У складні мы все стараємося так сполучити слова, щобы думка наша була ясна. И в том наша мова визначаєся, бо словополученя у нас є такі, що не затемнюють значіня та ясности думки.

Рідко у нас можна запримітити, щобы під впливом під-

несеного чувства, чи то приємного чи неприємного, наступили якъсь змѣны у способѣ зложуваня слѣвъ в одну синтактичну цѣлѣсть.

Такѣ випадки можемо видѣти у сполученях: *ширший, як довгий*; — *буде, що буде, а ты таки прийдеши!* — *було, де не було, був один чоловікъ . . .*; *в чѣм маю, в тѣм буду ходити*.

В першѣм реченю слово *довгий* стоить мѣсто *довгий*. Оно своєю формою степеня высшого мѣсто рѣвного уподѣбнолося першѣй формѣ *ширший*. Отжеж ту перша форма притягнула до себе другу, то є и друга стала у степеня высшѣм. В другѣм реченю перша форма також притягнула другу, бо «*що буде*» стоить мѣсто — «*що бы не було*», то є мѣсто услѣвного способу — час будучий так, як в першѣм дѣсловѣ. Подѣбно маємо и у третѣм реченю. У четвѣртѣм реченю сполученя «*в чѣм маю*» стоить мѣсто «*що маю*». Замѣна *що* на *в чѣм* сталася пѣд впливом слѣдуючого «*в тѣм*».

На тых примѣрах мы видѣли змѣну звичайных синтактичных сполучень на такѣ, котрѣ подѣбнѣ до попередних або слѣдуючих в реченю, бо другѣ формы, на котрѣ наша увага була бѣльше звернена, притягнули их до себе.

Таку змѣну формы слова, котра стався пѣд впливом другоѣ, называємо **притяганєм** або з латинська **атракцією**.

Перехрещованя (контаминація).

§ 209. Ще рѣдшим явищем змѣн сполучень слѣвъ з собою є *перехрещованя*. Коли поставимо побѣч себе два реченя: *то є мов, то належить мень*, то мѣсто двох речень можу в скорости утворити одно: *то є мень*. Реченя: *то є мень* мѣститъ в собѣ частину реченя першого: *то є* и частину другого: *мень*, — Оно повстало з перекрещеня двох речень.

Такий способ складеня реченя, що з двох речень утворимо одно з частинами першого и другого, называємо **перехрещованєм** або з латинська: **контаминацією**,

РЕЧЕНЯ ЗЛОЖЕНЬ.

§ 210. 1. *Стоить гора высокая, зеленый гай шумить, птишки спьвають голосно и рьченька блищить.*

Тут маємо примѣр, як бѣльше число речень єсть повязане з собою в одно. Всѣ тѣ реченя суть головнѣ и творять разом одно реченя **зложене**.

Таку сполуку речень головных в одно реченя называємо **рѣвнорядною** сполукою.

Головнѣ реченя, сполученѣ в одно, называємо **реченями рѣвнорядными**.

Их оддѣляємо протинками.

2. *Не треба було Євць два разы казати, бо лем сего слова давно чекала . . . Скоро побѣгла до коморы, де красно убралася, хотяй красна без уборов. А як ся убрала, то може нѣ один королевич був бы очей из неѣ звъ . . .* (Лук. Демян.: Чорт. на вес.)

На тых примѣрах видимо сполученя кѣлькох речень в одно бѣльше реченя. Лиш декотрѣ суть межи ними головнѣ (1. *Не треба було Євць два разы казати.* 2. *Скоро побѣгла до коморы . . .*), прочѣ поясняют або доповняют их.

Поясняют реченя (. . . *бо лем сего слова давно чекала, де красно убралася, хотяй красна и без уборов, а як ся убрала . . .*) являютя супроти речень головных **пѣдрядными, зависимыми** або **побѣчными**.

Реченя головне и побѣчне є **нерѣвнорядно** з собою сполучене. В нерѣвноряднѣм сполученю реченя головне являея супроти побѣчного **надрядным**, а побѣчне супроти головного **пѣдрядным**.

Реченя рѣвноряднѣ.

§ 211. 1. *На высокѣй полонинѣ вѣтрик повѣває, сидить вѣчарь молоденький и смутно спьває. (Нар. пѣс.) Сидить дѣдо над водою та все клепле бородою. (Загадка).*

Тут маємо коло себе бѣльше речень злученых в одну цѣлѣсть. Сполучают тотѣ реченя **злучники и, та**. Єто сполука **проста**.

§ 212. *Я був у вас вчера, але вас не було дома. Ты читави о*

много льпше, однак то еше не есть зовсьм добре. Ты много учишся, а таки еше робши ошибки.

Кожде з тых речень мѣститъ в собѣ двѣ мысли. Но межн тыми мыслями заходить *противнѡсть*. Тоту противнѡсть выражаемо злучниками: **а, однак, а таки, але, так**. Таку сполуку речень называемо **протиставною**.

§ 213. *Володимир Великий охрестив Русь, прото його и святым назвали. Не пѡйду я нынь купатися, пѡйду у льс грибы збирати.*

Тут одно реченя до другого односятся як наслѣдок до причины, або причина до наслѣдка. *Чому не пѡйду я нынь купатися? бо пѡйду у льс грибы збирати* (причина). *Про що назвали Володимира святым? бо охрестив Русь* (наслѣдок). Сполука тых речень есть **причиново-наслѣдкова**. Сполучниками таких речень суть злучники: **прото, тымто, бо, ачей**.

§ 214. *Не посьеши, та не будеш жати. Тихце пѣдеш, дальше будем. Пусти пса пѡд стѡл, вѡн льзе на стѡл.*

В однѡм з тых рѡвнорядных речень есть подане услѡва того, що дѣбся у другѡм. Е то сполука **услѡвна**. Друге реченя починаея звычайно злучником *-то*.

§ 215. *Заведи конь до стайнь, най мало одпочнуть. Пѡйди и скажи робѡтникам, нехай скорше роблять.*

В обох рѡвнорядных реченях друге реченя представляе цѣль тоѣ чинности, котра выражена в перших рѡвнорядных реченях. Така сполука межн двома рѡвнорядными реченями называея **памѣрова**. Сполучаючими словами суть злучники: **най, нехай**.

§ 216. *Льнивый двѣчи ходитъ, скупый двѣчи платитъ. Вода з водою зѡйдеся, чоловѣк з чоловѣком.*

Тут порѡвнуютьсѧ станы обох рѡвнорядных речень межн собою. Е то звязъ **порѡвнальная**.

§ 217. *Прийде купецъ на обьдець, а ложки не буде. Вже и сонце зѡйшло, а вѡн ще спитъ.*

Одно з рѡвнорядных речень означае час чинности, выраженоѣ у другѡм реченю. Та сполука есть **часова**.

Таких сполук межн рѡвнорядными реченями може бути и бѡльше.

Реченя нерѣвноряднѣ (побѣчнѣ).

§ 218. *Хто не съе, не буде збирати. Хто робить, голый не ходить. На свѣтъ вже давно ведеться, що низший перед высшим гнеться.* (Нар. прип.).

«Не буде збирати» — есть реченем головным. Если звѣдуемся за подметом «*хто не буде збирати?*», одповѣмо цѣлым реченем: «*Хто не съе*». Се послѣдне реченя є реченем побѣчным а заразом подметом реченя головного. Таке реченє побѣчне, котре для реченя головного є подметом — называемо **подметовым**.

§ 219. *Не один такий, який здається. Яке корнья, таке насня. Який пан, такий крам. Прага є тым для славян, чим Рим для свѣта.*

Реченя побѣчнѣ «*який здається*», «*яке корнья*», «*який пан*», «*чим Рим для свѣта*» поясняютъ именну часть присудка реченя головного. Таке реченя зветься **присудковым**.

Реченя присудкове не заступає присудка, але розвиває його именну часть.

§ 220. *Хтось мухам раз сказав, що на чужинѣ красше жити. В ночи було чути, як колысанѣ вѣтром голузя били об вѣкна. Люде знайте, што Бог на небѣ.* (А. Дух. Добр.)

Реченя: «*що на чужинѣ красше жити*», «*як колысанѣ вѣтром голузя били об вѣкна*» — суть реченями побѣчными. Но они суть предметом для реченя головного, и тому звемо их **предметовыми**.

§ 221. *Куды не глянеш, всюды поле покрьте збѣжем. Там добре, де нас нема. Куды не глянь, де оком не кинь, усюды кривда та кривда.*

Реченя «*куды не глянеш*», «*де нас нема*» и т. д. суть реченями побѣчными. Они доповняютъ реченя головнѣ так само, як прислѣвникове означеня, бо звѣдуемо: «*де покрьте поле збѣжем?*», «*де всть добръ?*» Тѣ реченя, котрѣ суть прислѣвниковым означенем головного реченя, называемо реченями **прислѣвниковыми**.

§ 222. *Кождый народ, кождый край має такѣ переказы, що у них в давных часах були золотѣ вѣки. Дуб, котрый стояє на краю лѣса, переживє вже не одно людске покольня.*

Реченя: «*що у них в давных часах були золоть вьки*», «*котрый стояв на краю льса*», поясняют нам именники «*переказы*», «*дуб*» подобно як прикметники, бо звѣдуемо: *якъ, який*. Такѣ побѣчнѣ реченя, котрѣ поясняют нам именники и подобно як прикметники стоять на пытанѣ *який?*, называемо реченями **придатковыми**. Они звычайно зачинаються вѣд заименикѣв односных: *котрый, хто, що*.

Кожде реченя побѣчне, пѣсля того, яку часть заступае або поясняе, мусить бути або *пѣдметове*, або *присудкове*, або *предметове*, або *прислѣвникове*, або *придаткове*.

Окрѣм того дѣлимо еше реченя по формѣ на: *односьнѣ, пытайнѣ, высказовѣ*.

Прислѣвниковѣ реченя.

§ 223. Тому, що маемо всѣлякѣ роды означенѣ прислѣвниковых, то и реченя прислѣвниковѣ суть рѣзнѣ, одповѣдно до того, якими злучниками они зачинаються и на якѣ пытаня они одповѣдають: *де? куды? коли? чому? яким чином?* Так маемо реченя: *мѣсцевѣ, часовѣ, порѣвнальнѣ, наслѣдковѣ, причиновѣ, намѣровѣ, услѣвнѣ, допустовѣ*.

1. Реченя мѣсцевѣ.

§ 224. *Ой не вѣдси вѣтер вѣв, в ѣ д к и менѣ треба. Де не робиться, там не в добробута. Там, г д е вѣчная зелень понад льсою голову престарѣлоѣ Магуры розстелила собѣ синѣй плац, стоить еше и по днешнѣй день на берегу чистого потока малый домик.* (Крал.: Пастыр.)

Прислѣвники: *де, вѣдки*, выражают мѣсце. Тому реченя побѣчнѣ, котрѣ зачинаються вѣд прислѣвниковѣв мѣсця, называются **реченями мѣсцевыми**.

Они зачинаються злучниками: *вѣдки, де, куда*.

2. Реченя часовѣ.

§ 225. *Д о к и не намучишия, доти не научишия. Д о к и сонце выйде, роѣа очи выльсть. К о л и тревога, то до Бога. Берпться до дѣла, п о к и час. Я к настане зима, як потиснуть*

морозы, як упаде снѣг, тогды вѣсь птиць из поля тиснуться до села.

Реченя «доки не намучишся», «коли тревога», «поки час», «як настане зима» . . . — суть реченями побѣчными. Они для головных речень суть прислѣвниковыми означеннями и выражаютъ час. Их называемо реченями часовыми.

Они одповѣдають на питаня: коли? вѣд коли? як довго? и т. д. и зачинаються злучниками: коли, як, доки, поки, зачим, вѣдколи и т. д.

3. Реченя порѣвнальнѣ.

§ 226. Скалы стояли нерушимѣ, г е й бы думку тяжку думали. Суне ногами, як бы не пѣв нѣчого. Як ты менѣ приказуеш, так я тебе и слушаю. Лучшие згину, н п ѣс ворогови здамся. Чи м хто менше знае, тым бѣльше собѣ рота роздирае. Брехач, увидѣвши його, ляг на лавицю, н п б ы вѣн умер, а жона прикрыла його полотном и нѣбы заводить, ож еѣ чоловікъ умер.

(И. Лег.: Брехач.)

Реченя побѣчнѣ: «гей бы думку тяжку думали», «як бы не пѣв нѣчого», «як ты менѣ приказуеш», «нѣж ворогови здамся» и т. д. творять з реченями головными порѣвнаня. Они зачинаються вѣд злучникѣв як, гей бы, неначе, нѣбы, мов, нѣж и выражаютъ порѣвнаня одного дѣйства з другим. Такѣ реченя называються порѣвнальными.

4. Реченя наслѣдковѣ.

§ 227. Вода розлялася так широко, що доходить до села. Желѣзо було так горяче, що не мож було взяти його до рук. — Дѣдо так ся зляк вѣд сего, що поблѣд и плечи пѣдтѣгаючи морконѣв.

(Ник. Геб.: Добр. пор.)

Брехач так пѣв, ож онѣ вилиць трѣщали а очи на верх выходили. (Ю. Жат.: Брехач и подбр.)

Выйшли они оба из двора, тай смѣються, ож пана обдурили. (Ю. Жат.: Брч. и подбр.)

Реченя побѣчнѣ «що доходить до села», «що не мож було взяти його до рук», «що поблѣд» «ож онѣ вилиць трѣщали» и т. д. подають нам наслѣдок того, що спричинило дѣйство головного реченя.

Такъ реченя побѣчиѣ, котрѣ подають нам наслѣдок дѣйства головного реченя, называемо реченями **наслѣдковыми**.

Они зачинаються злучниками: *що, що аж, що онь, ож онь*. У головнѣм реченю мѣстяться все слова: *так, так дуже, такий*.

Примѣтка: У деяких пѣдкарпатсько-руських говорах зачинаються такѣ реченя найчастѣйше злучниками — *же*. Тота частиця не єсть руська, але взята из польского або словацького языка. Тому треба єѣ заступати частицями *що, ож*.

5. Реченя причиновѣ.

§ 228. *Князь Святослав не хотѣв вертати до Киява, бо добре йому було жити в Преславѣ на Дунаю. Болить серце та журиуться, що вернеся весна а молодѣсть не вернеся. Зусумувавсь мужик, що вода залила його нивы.*

*Дай ми мамко лѣкарчика,
Молодого столярчика,
Най ми хатку избудують,
Та без дверей без оконцеѣ,
Бо вже мому житю концеѣ.*

(Нар. пѣсня.)

Реченя побѣчиѣ: «*бо добре йому було жити*», «*що вернеся весна*», «*що вода залила його нивы*», «*бо вже мому житю концеѣ*» подають нам причину дѣйства реченя головного. Их называемо реченями **причиновыми**.

Они зачинаються злучниками: **бо, що**. В головнѣм реченю стоить часто слово: *тому, того, длятого, через те*, а коли його нема, то треба собѣ то уявити.

6. Реченя намѣровѣ.

§ 229. *На тов коваль кльцѣ держить, а бы го не пекло. Ходимо до школы, що бы чогось хосенного научитися. Поливаемо городовину водою, а бы льпше росла.*

Пан послав зараз слугу, обы шукав чоловѣка из того краю.

(Ю. Жат.: Брх. и подбр.)

Хибаль книжки не на то складають мудрѣи головы, обы виштокму дѣйти до кореня? (Е. Нев.: Двѣ босор.)

*Я гуляю, не гадаю,
Тай буду гуляти,
Та абы ми жсаль не було,
Як буду вмирати.*

(Нар. пѣсня.)

Реченя побѣчнѣ, «абы не пекло», «щобы чогось хосенного научитися», «абы льпше росла», «та абы ми жсаль не було», «обы вишткѣму дѣйти до кореня» и т. д. подають намѣр дѣйства реченя головного.

Такѣ реченя побѣчнѣ, котрѣ подають намѣр дѣйства реченя головного, называются реченями **намѣровыми**. Они одповѣдають на пытаня: *на що, по що, задля чого* и лучаться з реченями головными злучниками: **щобы, абы, обы**.

7. Реченя услѣвнѣ.

§ 230. *К о л и бы не отъ пантофль, що их менъ святой дверник дав, я бы був собѣ добре попалив ноги. Ё с л и не постаравися, не будеш мати. К о л и буде незгода у вас, то загинете и вы мои дѣти, тай загубите край дорогий.*

Як бы вы вчилися так як треба, то и мудрѣсть была бы своя. Як бы знала, не пыталаб ходя за водою, де мой милый. Ей бѣда то бѣда, коли чоловікъ не може жити в лагодѣ со своим сосѣдом.

(Ник. Геб.: Добр. пор.)

Як ты правду казав, чоловіче, то двстанеш 25 золотых, а як брехню, то 25 палиць — говорив йому пан.

(Ю. Жат.: Брех. и подбр.)

«Настьо! як я буду князем в Ужгородѣ, а Вѣра мою княгиню, то ты будеш ключницею у городѣ.»

(А. Крал.: Кн. Лабр.)

Кобы лише не тѣль подль люде, то бы и не было причины напѣкати на долю. (Е. Нев.: Двѣ босор.)

Реченя побѣчнѣ: «если не постаравися», «коли буде незгода у вас», «та коли той пѣсок зыйде», «як бы вы вчилися» и т. д. выражают услѣва, пѣд котрым в головном реченю може щось дѣятися и тому они называются реченями **услѣвными**. Они зачинаються злучниками: **если, коли, як, якбы, еслибы, колибы**.

Кожде услóвне реченя творить з своим головным реченем цѣлѡсть. Головне реченя без побóчного не може стояти. Побóчне реченя звычайно попереджує головне реченя и длятого оно зветься *передником*. Головне реченя наступає по побóчнóм и тому называється *наступником*.

§ 231. В горѣ данѣ були примѣры двоякого роду. Коли мы кажемо: *«если не постараешься, то не будешь мати»*, то знаємо, що дѣйсно оно так є и дѣйсно так настане.

Такѣ услóвнѣ реченя, котрых дѣйство представляется правдивым, дѣйсным, называємо *дѣйсными*. В головнóм и побóчнóм реченю кладется дѣслово в способѣ прямóм.

В другóм случаю: *«як бы вы учились, то и мудрость была бы своя»* . . . мы не знаємо, ци оно дѣйсно так буде. Мы лиш допускаємо, що то єсть возможно. Дѣйство в тых реченях єсть *непевне* або и *невозможе*.

Рóзниця межи першим способом а другим є та, що ту в наступнику кладется дѣслово в способѣ можливóм, а передник має частицю *-бы*. Тото *бы* в переднику (реченю побóчнóм) всегда стоять за злучкою *если, колиж, як* (если бы, коли бы, як бы). Слово *«бы»* належить писати все окремо вóд слова, за котрым оно стоять.

8. Реченя допустовѣ.

§ 232. *Х о т ь бы не знати що менѣ казав, я буду своє чинити. Х о т ь Князь Ляборецъ крѣпко бився з Мадярами, та все таки погиб у битвѣ. Х о т ь где обернется чоловік, всягда ся за Федора просят, Федорова слава цѣлого свѣта.* (А. Дух. Добр.)

Д а р м о що ты все просиши, а я тобѣ таки не дам.

Побóчнѣ реченя: *«хоть бы ты не знати що менѣ казав», «хоть князь Ляборецъ крѣпко бився з Мадярами»* выражают обставины, якѣ могли бы всплынути на чиннóсть реченя головного, але в дѣйсности не всплынули. Такѣ реченя побóчнѣ называємо реченями *допустовыми*, бо они выражаютъ щось противне, як допускає реченя головне

Зачинаються они злучниками: *хоть, хотяй, дармо що, мимо того що*. В головнóм реченю стоять часто злучники: *то однак,*

але, а то́лько, таки. Они могут выразати дѣйснѡсть, тогда дѣслово кладесе в способѣ прямѡм, або допущеня, тогда дѣслово кладесе в способѣ услѡвнѡм.

Подѣл речень побѡчных по формѣ.

§ 233. *Хто дае, той мае. Чоловѣк, котрый править колеса, звесе колесарѣ. Яблока, якъ вы вчера збирали, вще не зовсьм зрѣль. А вѡн не сходиться з ним, бо му богатства завидить, яко е му Бог дав . . .* (А. Дух. Добр.)

Реченя побѡчнѣ сполучаются тут з реченями головными при помочи заименникѡв односных: *хто, котрый, який.* Тотѣ заименники односятся все до якогось слова в реченю головнѡм и близше його поясняютъ.

Такѣ реченя побѡчнѣ, котрѣ зачинаються вѡд заименникѡв односных, называются реченями **односными**.

Примѣтка: Мѣсто — «*котрый*», уживають також «*що*». На прим.: *Суть люде, що инакше думаютъ.*

§ 234. *Вже стариннѣ народы вѣрили, що о душа в безсмертна. Мы вже боялися, що нынѣ не приѣдете. Кажуть люде, що о я лиха, а я Василиха.* (Нар. нѣсня.)

Надѣмся, що наш народ при условнѡй праць скоро процвѣте.

Тотѣ реченя подають мысли (гадки) пѡдмета головного реченя. Такѣ реченя побѡчнѣ, котрѣ высказуютъ (выражаютъ) мысли пѡдмета реченя головного, называются реченями **высказовыми**.

Реченя высказовѣ стоятъ по дѣсловах: *казати, говорити, думати, розповѣдати, чувати, боятися, надѣятися* або по именных и прислѡвниках подѡбного содержания: *вѣра, гадка, жаль, сором, вѣсть; видно, звѣстно* и т. д. Они зачинаються вѡд злучника *що*.

§ 235. *Скажи менѣ правду, що будеш нынѣ робити? Не знаете вы, де подѣе вѡн тому книжску?*

Прийшов Иван до домочку, мамка го звѣдав:

А що тобѣ мой сынику краса пропадав?

Ци ты Иванку з коня упав, ци ты Иванку вбився,

Ци ты Иванку вѣд Маріѣ чарѣв дохопився? (Нар. гѣсня.)

Послав пан слугу звѣдатися, ци не найде такого чоловіка из того села.

(Ю. Жат.: Брех. и подбр.)

Реченя: «*що будеш нынѣ робити*», «*де подѣв вѣн тоту книжку*», суть реченями **пытайними** **зависимыми**, бо є зависимѣ вѣд слѣв: *казати*, *знати*, *звѣдатися* и т. д.

Они зачинаються вѣд частиць: *що*, *ци*, *чи* и прислѣвникѣв **пытайных**: *де*, *коли*, *як* и т. д.

Увага: Из попереднього було видно, що вѣд частиць *що* починаєся багато побѣчных речень (*односне*, *пытайне*, *высказове*, *наслѣдкове*, *причинове*). Тому треба добре гадковати, абы однѣ реченя з другими не перемѣняти.

Побѣчнѣ реченя без злучникѣв.

§ 236. Часто самим *тоном* реченя высказуємо залежнѣсть одного реченя вѣд другого. *Мало маю, мало дбаю. Мачка з коморы, мышы танцюють. Пусты пса пѣд стѣл, выльзе на стѣл.* Першѣ частины речень: *мало маю, мачка з коморы, пусты пса пѣд стѣл* выражають собою услѣвья чинности дальших речень. У них пропущенѣ злучники: *коли*, *если*, *як*.

Така сполука речень услѣвных без злучникѣв приходитъ передовсѣм у приповѣдках.

Не лиш в Римѣ буе — по Америць подорожовав! Там були горы — око вершкѣв не досягло! —

В першѣм реченю пропущеный злучник *но*, в другѣм *що*.

Скорочованя речень побѣчных. × × ×

§ 237. Буває часто, що одно реченя мѣститъ в собѣ бѣльше речень головных, або також даскѣлько побѣчных. Абы не утрудняти розумѣня таких довгих речень (періодѣв), деякѣ реченя побѣчнѣ можемо скоротити. До того служать нам дѣсприслѣвники и дѣсприслѣвники.

Дѣсприкметники можуть скорочувати лиш реченя односнѣ. На прим. мѣсто реченя — *«Бѣдна дѣтина, ко т р у опустили всѣ люде, глядала милостыннѣ»* можно сказати: *«Бѣдна дѣтина, о п у щ е н а всѣми людѣми, глядала милостыннѣ»*.

Реченя скорочене оддѣляемо також *протинками*.

Дѣсприслѣвники можуть скорочувати реченя *часовѣ, услѣвнѣ, причиновѣ и допустовѣ*.

На примѣр:

Нескорочене:

Скорочене:

Ч а с о в ѣ :

Рыбарѣ, коли наловили много рыб, вернули домѣв.

Рыбарѣ, наловивши много рыб, вернули домѣв.

Коли идемо до школы, беремо всѣ потрѣбнѣ книжки з собою.

Идучи до школы, беремо всѣ потрѣбнѣ книжки з собою.

У с л ѣ в н ѣ :

Коли ты не спытав броду, не лѣзь у воду.

Не спытавши броду, не лѣзь у воду.

П р и ч и н о в ѣ :

Войско розѣйшлося домѣв, бо не мало вже що чинити

Не маючи вже що чинити, войско розѣйшлося домѣв.

Д о п у с т о в ѣ :

Хоть бѣженцѣ переносили тяжке горе, то все таки дѣждалися лучшоѣ долѣ.

Бѣженцѣ, перенѣсши тяжке горе, все таки дѣждалися лучшоѣ долѣ.

Коли приглянемося скороченым реченям, то увидимо, що они могли скоротитися лиш тогды, коли у головнѣм и побѣчнѣм реченю єсть тойсам пѣдмет.

Побѣчне реченя може скорочоватися, коли в головнѣм и побѣчнѣм реченю єсть **один и тойсам пѣдмет**.

Щобы той пѣдмет було видно, а реченя було ясне, высуваємо його в реченю скороченѣм часто на перше мѣсце.

При замѣнѣ реченя побѣчного дѣсприслѣвником, злучники, которыми зачинаються реченя побѣчнѣ, опускаються.

Бесѣда пряма и непряма або зависима.

§ 238. Чужу бесѣду можемо передавати прямо так, як ктось говорив т. є. дослôвно єѣ наводячи, або можемо єѣ переповѣдати своїми словами. На прим.: «*Як ся маєте Настунько?*» — каже Анна. «*Богу слава, здорова и все добре ведеться*» — одповѣла Настя. (Демян: Чорт на весѣлю.)

Князь подняв рѣч: «*Журати, крайники, и полководць: князь ваш говорить до вас! Знамо вам, ож половць перед дверьми. Вы чули уже, что то дикарь из широких полей азійских, не могучи противостоят монголам, накидуются теперь на наш край. Приближаются уже к границам, несут меч и цѣпи. Что вам любиться: выбирайте!*» (В. Крал.: Кн. Лаб.)

Тут є наведена бесѣда вѣрно и прямо так, як говорили бесѣдники. Така бесѣда є пряма.

Бесѣда пряма выступає як реченя головне и то в першôй особѣ. Если чужу бесѣду передаємо прямо, то єѣ оддѣляємо вводными знаками на початку в долѣ а на кôнці в горѣ « . . . ».

Полякань наступихи прибѣгли и оповѣли, що недалеко лежить забита вѣця. Настунька сказала, що Богу слава всѣ здоровѣ и всѣм добре ведеться.

Тут подана бесѣда не пряма, але зависима. Наводить єѣ особа оповѣдаюча. Реченя, яке передає бесѣду зависиму, є побôчне и зачинеєся вôд злучника: *що*. При тôм перша особа бесѣды прямоѣ перемѣняєся на третю особу, часто и присудкове имя.

НАУКА О ЗНАЧѢНЮ ФОРМ СЛОВНЫХ.

§ 239. Коли лучимо побôч себе слова, щобы ними выразити нашѣ вражѣня, спостереженя, думки, почуваня та волю, то самым ставленєм слôв побôч себе не выразимо ясно, що тѣ слова мають означати. Примѣром, коли видимо на веснѣ кôня, що ѣсть траву, то не кажемо: *кôнь ѣсти трава*, бо не знати, хто кого ѣсть. Для того той предмет, вôд котрого походить чиннôсть, ставимо в першôм педежи — *кôнь*, його чиннôсть выражаємо дѣсловом в тепѣршнѣм часѣ в третѣй особѣ однины — *ѣсть*, а предмет, на

котрый переходить дѣйство пѳдмета в четвертѳм падежи — *траву = кѳнь пѳсть траву*. В той способъ значѣннѳ тѳх слѳвъ стаѳ яснѳ, а до того причинилися рѳзнѳ формы слѳвъ.

При науцѳ о формахъ мы пѳзнали ихъ рѳзнѳ та можливѳ формы. Но сѳ формы дѳстаѳмо лишъ черезъ рѳзнородну сполуку слѳвъ в реченнѳ. Длѳтого межѳ наукою о формахъ слѳвъ а наукою о складнѳ слѳвъ в реченнѳ истнѳе тѳсна звѳзъ.

Кожда форма словесна маѳ свое окреме значѣннѳ. Якъ науку о формахъ дѣлимо на одмѣну именъ та заименникѳвъ та одмѣну дѣслѳвъ, такъ такожъ науку о значѣннѳ формъ словесныхъ дѣлимо на науку о значѣннѳ падежѳвъ и на науку о значѣннѳ формъ дѣслова.

Наука о значѣннѳ падежѳвъ.

§ 240. Падежѳвъ формы именъ указуютъ намъ на вѳдношеннѳ, якѳ заходятъ межѳ якимсь именемъ до другого имени або до дѣслова. Падежѳ прикметниковѳ указуютъ намъ на граматичну згѳду межѳ именникомъ а його придаткомъ, а самостѳйно не маѳютъ значѣннѳ, хѳба що заступаютъ именники.

Першѳй падежъ.

§ 241. Першѳй падежъ сѳ падежемъ, котрымъ называѳмо предметы по имени. У першѳмъ падежи стоить все пѳдметъ реченнѳ, **имѳя при- судковѳ, придатокъ**, котрѳ з нимъ годѳться.

Другѳй падежъ.

§ 242. Другѳмъ падежемъ выражаѳмо предметъ дальшѳй, **при- датокъ незгѳдный** в падежи а такожъ **означеннѳ прислѳвниковѳ**.

Предметъ дальшѳй стоить по дѣсловахъ, вычисленыхъ в § 189. а чиннѳсть пѳдмету переходить на той предметъ лишъ частинно.

Коли переходне дѣслово сѳ заперечнѳ (маѳ **не**), то предметъ в 4. пад. переходить на 2-ий: *беру перѳ, не бери перѳ*.

По прикметникахъ: *повнѳй, жаднѳй, гѳбднѳй, достѳйный, свѳдомѳй, виннѳй*, стоить такожъ предметъ в 2. падежи: *Плѳве*

човен воды повен. Жадный славы. Достойный чести. Свѣдомый своѣтъ вины.

Другий падеж має значѣня **прислѣвникове**, коли означає:

а) **час**: — *кожедого дня*; — *двадцять восьмого октобра 1918. року*; — *що недѣль*; — б) **мѣсце**: — *дома*.

В другом падежи стоить також **придаток**. Вѣн може означати:

а) **Цѣлѣсть**, з котроѣ бересе та часть, котра выражена именем означеным: *кусок хлѣба, часть поля, мѣх пшеницѣ, пять километрѣв, десять яблок, богато воды, повно мух* и т. д.

По числѣвниках вѣд *пять* в гору з выимком зложеных з 1—4, а також по прислѣвниках кѣлькости: *богато, мало, доста, повно, бѣльшие, меньше, кѣлькѣ, тѣлькѣ* стоить доданыи до них именник в другом падежи.

б) **Спричинника** або **цѣль дѣѣ**: *гуркѣтъ грому* (- грѣм гуркоче), *шум вѣтру, пѣдливая цвѣтѣвъ в хосенне* (= пѣдливаю цвѣты), *писаня задачѣ не тяжке* (= пишу задачу). Першѣ примѣры означали родовый падеж **дѣввого пѣдмету** а другѣ два **дѣввого предмету**.

г) **Поясненя** або **точне ограния** того, що в выражене означеным именем: *дар вымовы, спѣсобнѣсть научаня, небезпека повени* и т. д.

г) **Посѣданя**: *дѣм вѣтця, склеп купця, книга сестры* и т. д.

д) **Якѣсть**: *чоловѣкъ доброго сердца, молодець высокого росту, хлопец румяного лица* и т. д.

Другий падеж по приименниках диви § 167—169.

Третій падеж.

§ 243. Третим падежем выражаєся **предмет дальший**, до котрого прямує дѣйствиє дѣслова або взагалѣ слова, вѣд котрого третій падеж зависить (*даю пяти коровѣ, подяка родичам, помѣчный женцям*).

Третій падеж стоить по дѣсловах, що выражають **приязну** або **неприязну наклоннѣсть**, (диви § 190) а також по **пѣдѣбных** **прикметниках** з тым самим значѣнем: *хосенный, помѣчный, шкѣдливый, противный, приемный, вѣрный, довѣжный, милый*.

По дѣсловѣ **бути** стоять третій падеж **власности**: *дѣтям була радѣсть* (- мали радѣсть), *йому було тринадцять лѣтъ* (- мав тринадцять лѣтъ), *треба менѣ*, *можна менѣ*, *вже тому два роки*; — при неособовых выраженнях, що означаютъ тѣлесный або душевный стан, третим падежем выражений **носитель** того стану. *менѣ жаль*, *менѣ недобре*, *нам тяжко* и т. д.

Третій падеж лучиться деколи вольнѣйше з дѣсловом и выражае:

а) **Особу** або рѣч в користь або некористь котроѣ щось дѣся: *я носив отцевѣ ѣсти*, *скаламутив коровам воду*, *хочу собѣ купити добру книжку* и т. д. Є то третій падеж **користи**.

б) **Приналежнѣсть** предмету: *очи му почервонѣли* (- очи його...) *голова му повисла вѣд болю*, *руки им попадали*. Падеж сей подѣбный значѣнем до другого падежа принадлежности. У нас дуже часто кажутъ: *мати му пѣшла*, *отець ти иде*, мѣсто *мати його*, *твѣй отець*.

в) **Особу**, котра обявляє живый интерес до змѣсту реченя. Тодѣ кладеея третій падеж заименника особового або зворотного: *Був собѣ дѣд и баба . . . То ми добра память! Той вам говорив и говорил! Иди ми вон! Ты собѣ думаєш, що ты пан!* — Такой третій падеж называсмо **етичным**.

Третим падежем выражаемо инколи и придаток: *Царь звѣрям був вѣн великий*. *Там конець лѣсови*. *То все менѣ*.

г) **Особу**, до котроѣ вѣдноситься змѣст реченя: *Одному радѣсть*, *другому плач*. *Голоднѣй кумѣ все хлѣб на умѣ*. *Як Хома до Бога, так Хомови вѣд Бога*. *Лѣпша цсови муха, як пясть поза уха*. Такой третій падеж называеся **зглядный** (бо то говоримо взглядом на особу, до котроѣ звернена думка).

Третій падеж по приименниках дивѣ § 167—169.

4. Четвертый падеж.

§ 244. В четвертѣм падежи стоять предмет **близший** по дѣслову переходных.

Вѣн стоять независимо як означеня **прислѣвникове**: а) часу, на прим.: *День и нѣч пѣхалисьмо тыми лѣсами*. *Сорок*

лът мусьли жиды блудити по пустынль, заки зайшли до обльцяноть земля.

Коли муrowали бълму Маковицю

Гонили на панське бьдну вдовицю.

Єдну недтьленьку сына породила,

Другу недтьленьку мужа поховала,

Третю недтьленьку на панське то гнали

На панське то гнали, покоя не дали.

(Рус. Сол.)

б) мѣся и простору, на прим.: *Я ишов чотыри милль пльшком. Конець стола. Край дороги.*

Четвертый падеж по приименниках диви §§ 167—169. и дальше.

5. Пятый падеж.

§ 245. Пятый падеж служить на те, абы когось кликати. Вѣн не є нѣякою частею реченя и його вѣдѣляемо всегда в реченю протинками. На прим.: *Учьтѣся, браты моть, думайте, читайте!*

6. Шестый падеж.

246. Шестый падеж є падежем орудя, средства и способу. На прим.: *Жельзо кують м о л о т о м. Хльб краемо н о ж е м. Ишли на ловы в е л и к о ю г р о м а д о ю.* Сюды належать слова, якѣ не мають иншого падежа: *пльшком, бльцем, живцем, тихцем, крадьком, тайком.*

1. Вѣн означає предмет дальший по дѣсловах, вычисленных в § 191.

Примѣтка: В пѣдкарпатсько-руськѣм языхѣ чинять майже загално ошибки, бо уживають в тѣм значѣню 6. падежа разом з приименником: з або с. На прим.: *ишов з возом, кинув з каменем, урьзав з ножем.* Шестый падеж як орудє все стоить сам без приименника з (с).

Приименник з (с), уживаєся лиш в значѣню товариства: *иду з ними, буду з вами.*

2. Шестым падежем выражаемо **означеня прислѣвникове**.
 а) **часу**: зимою, весною, лѣтом, тѣми днями, вечерами, ночами.
 На прим.: *Вечерами и ночами все холоднѣйше як днѣм. Упиваетеся день — днѣм.* (А. Духн.: Добр.)

б) **мѣся** и **способу** на прим.: *Дерево перевозятъ не лишиселъзницєю, але и водою. Тисою мож перейти бѣльшу часть Пѣдкарпатської Руси.*

*Думы мои, думы мои, думы молоденькѣ,
 Як рѣчка лучами плывете тихенько.*

(Рус. Сол.)

в) **порѣвнаня**, на прим.: *часником воняѣ, вовком позиратъ, пахне рожею.*

При порѣвнаняхъ зазначаемо 6. падежемъ рѣзницю межѣ двома предметами. На прим.: *Вѣн головою меншии вѣд брата. Сестра старша двома роками.*

г) **обмеженя**, на прим.: *Заболѣе очима, умомъ быстрый, остра языкомъ.*

Увага: Межѣ предметомъ дальшимъ в 6. пад. а означенѣмъ прислѣвниковымъ способу в 6. пад. нема точноѣ границѣ.

Шестый падежъ по приименникамъ дивѣ §§ 167—169.

3. Шестымъ падежемъ чистымъ а такожъ з приименникомъ выражаемо **придатокъ**: дорога лѣсомъ (*серед лѣса*) дуже приємна. (*Яка дорога?*)

4. В шестомъ падежи стоить и **имя присудковѣ**: Братъ *с купцемъ*.

7. Семый падежъ.

§ 247. Семый падежъ зависимый е все вѣд приименника. (Дивѣ §§ 167—169.). З приименникомъ може бути:

а) **предметомъ**: бю *по лавиць*; — б) означенѣмъ прислѣвниковымъ. Книжка лежить *на лавиць*.

Падежѣ приименниковѣ (2, 3, 4, 6, и 7 з приименникомъ) бують такими самими членами реченя, як и простѣ падежѣ. Они можуть бути:

1) **означенями прислѣвниковыми**: иде *до лѣса*, бѣжитъ *по загородѣ*, сѣдаѣ *на столець*, сидитъ *за столомъ*, стоить *на дворѣ*;

2) **предметами**: гримнув *об стѣлѣ*, знаю *о тѣмъ*;

3) **придаткам**: Вечер *перед Рѣздвом* называемо святым вечером. Перша недѣля *по Великодни* е Томина недѣля.

Через вылишеня деякого слова в реченю а то пѣдмету, присудка — приименниковѣ падежѣ заступаютъ:

1) пѣдмет: *В школь* е *пильнѣ*. *За рѣкою* е *чеснѣ*.

2) присудок: *Що на серци*, *то на языку*;

3) стають одночленными речениями: *До праць!* *У воду!*

Окрѣм того стоить вѣн самостойно на означеня мѣсяца и часу: *горь*, *долѣв*, *лѣтльсь*.

Наука о значѣнню форм дѣслѣвнѣх.

Подѣл дѣслѣв по значѣнню.

§ 248. Дѣслѣва дѣлятся на: 1) **перехѣднѣ**, то е такѣ, котрых чиннѣсть переходить з пѣдмету на предмет: *косарь косить траву*, *рубач рубав дрова*; 2) **неперехѣднѣ**: котрых дѣйство не переходить на предмет: *птиць лѣтають*, *рыбы плавають*, *брат спить*; 3) **зворотнѣ** то е утворенѣ з дѣслѣв перехѣдных, додаючи до них заименник **зворотный ся**: *мыти судину* — *мытися*, *хвалити ученика* — *хвалюся*.

Вѣд тых дѣслѣв зворотных треба вѣддѣлити такѣ дѣслѣва з заименником **зворотным ся**, котрѣ означаютъ змаганя душѣ пѣдмета: *боятися*, *смѣятися*, *змагатися*. Такѣ дѣслѣва належать до дѣслѣв загальных. Дѣслѣва зворотнѣ рѣзнять ся ще и тым вѣд дѣслѣв загальных на **ся**, **що ся** дѣслѣв зворотных можемо замѣнити другою формою того заименника в 4. падежи себе: *мыюся* — *мыю себе*.

Дѣслѣва дѣлимо також по тому, чи дѣйство е доконане чи недоконане на: а) **доконанѣ**: *зробити*, *замести*, *перечитати*, то е такѣ, котрых дѣйство почалося и докѣнчилося, е ограничене, и б) **недоконанѣ**: *робити* — *роблю*, *мести* — *мету*, *перечитовати* — *перечитую*, то е такѣ, котрых дѣйство не е докѣнчене, тревае, або повтаряеся.

Дѣслѣва доконанѣ вѣд недоконаных пѣзнаемо по значѣнню часу теперѣшнього, бо час теперѣшнѣй дѣслѣв доконаных має значѣння часу будущего: *принести* — *принесу*.

§ 249. Дѣслова доконанѣ можуть по дѣйству бути: — а) **одно-разовѣ**; дѣйство котрых треває лиш маленьку хвилю: *стрѣлити* — *стрѣлю* — *стрѣлив*;

б) **ограничаючѣ**, то є такѣ, котрых дѣйство треває довше а навѣть повтаряєся, але є ограничене, прим.: *перебрати* — *переберу*, *позносити* — *позношу*. То значить, що дѣйство буде тревати а також повтарятися, но докѡнчиться;

в) **починаючѣ**, при котрых выражаєся початок дѣйства: *прозрѣти* — *прозрѣю*, *розсмѣятися* — *розсмѣюся*, *заспѣвати* — *заспѣваю*;

г) **кѡнчаючѣ**, то є такѣ, котрыми выраженный конецъ дѣѣ: *занести* — *занѣс*, *замести* — *замѣв*.

Дѣслова недоконанѣ дѣлимо на:

а) **треваючѣ**, то є такѣ, котрых дѣйство є безперерывне: *нести* — *несу*, *писати* — *пишу*, *раховати* — *рачую*;

б) **повтаряючѣ**: *возити* — *вожусь*, *носити* — *ношу*, *куповати* — *кую*.

Высший степень дѣйства повтаряючогося творять дѣслова на **-ововати**: *скупововати* — *скуповую*.

Многѣ дѣслова мають двѣ и бѡльше форм для выражения рѡзных дѣйств. прим.: *писати*, *написати*, *приписовати*; — *сидѣти*, *сѣдати*, *сѣсти*.

Часы.

§ 250. Часѡв маємо три: *теперѣшний*, *минулый* и *будучий*. Тѣ часы выражаються формами: часу теперѣшнього, часу минулого и давноминулого та часу будучого

Час теперѣшний.

§ 251. Формою часу теперѣшнього выражаємо:

а) *час теперѣшний* то є, що тепер дѣєся. Прим.: — *Вечер — тѣма. В дали по вершинам холмѡв палають мадярськѣ огнь. Славолюб у вязници. Жураты недармо негодують, сумують та предвѣщаютъ лихо . . .* (А. Кралицький: Князь Лаборець);

б) *час будучий* а то дѣсловами доконаными. Прим.: *Зайду до сусьда та подивлюся, що вѣн робить. Якъ прийде весна, розтопиться льѣд;*

в) *час минувый* в живѣом оповѣданю: — *Мы каменем стали. Ось перестав я дихати. В тѣй минутъ увиджу цапа на близькѣй поляницѣ. Пѣднѣс голову и позирає.* (А. Полянскый: Оповѣданя ловця —.). — *Разъ прийде одинъ чоловѣкъ та каже: щосьте за однѣ?* (Нар. опов.).

Такий час теперѣшній, котрымъ выражаемо дѣю минулу, называемо часомъ **теперѣшнимъ историчнымъ**.

У насъ часто над мѣру уживаеся часу теперѣшнього доконаного мѣсто недоконаного: *Позираю дальше и виджу, якась тѣнь простягнєся межѣ корчами;* (мѣсто: *простягаєся* або *простяглася*). Такихъ выражень не уживаеся в литературнѣомъ языкѣ.

Час минувый и давноминувый.

§ 253. Формою часу минулого выражаемо дѣю минулу. Прим.: — *Настав Божий Вечер. Сонце поклялося на супочинок, лєм з заходомъ сонця показалися червень хмарки, а даль туй и там на синявѣмъ небѣ показалася одна, друга и десята зѣрка.* (Л. Демян: На Святый Вечер). — *Звѣв вдячно очи свои у гору, де бѣлолицій мѣсяць выходив помалу зпоза гѣр.* (И. Невицка: До дому.)

Формою часу давноминувого выражаемо дѣю давно минулу: — *Я бувъ пришовъ разъ до одноѣ стѣльськѣ хижѣ, а тамъ темно, вѣконцѣ малѣ а воздухъ тяжкий. Я вѣсе разъ бувъ собѣ тото записав!*

Формы: *бувало, було* уживаеся часто в оповѣданю замѣсть прислѣвника *часто, разъ*. Прим.: — *Стѣдаю бувало (=часто) коло стола та оповѣдаю дѣтямъ казки. Прийшла було (=разъ) до насъ одна циганка та стала ворожити.*

Час будучий.

§ 254. Формою часу будучого выражаемо дѣю, котра треває або повтараєся в будучности. Таку форму можуть мати лише дѣслова недоконанѣ, бо дѣслова доконанѣ творять час будучий

формою часу теперѣшнього. Прим.: — *Як я буду умираѣти, я буду казати, абы менѣ худобочку прѣчь дому пригнати.* (Нар. пѣсня.) *Найду службу — буду служити, не найду — вернуса.*

Способы.

§ 274. Є три способы для выражена дѣйства дѣслова: а) *прямый* або *дѣйсный*, б) *приказовый*, в) *возможный* або *услбный*.

Способ прямой або дѣйсный.

§ 255. Способом прямым выражаея дѣя, котру говоряча особа уважає за певну або дѣйсну. Той способ мають всѣ часы. Прим.: — *У льсь рубають дрова. По дожди вода в рѣчь пѣднеслася. Мы то були вже раз читали. Завтра женць будуть жати. Коли научиися, будеш знати. Як собѣ постелиши, так ся выпши.*

Через доданя слова: *най, нехай* до третьоѣ особы однины або множины выражаемо способом прямым приказы, або желаня: *Най прииде мѣй брат сюды! — Най идутъ дѣти до дому! — Най вам Бог помагає! — Лишьм их, най живутъ в мирѣ.*

Способ приказовый.

§ 256. Формою способу приказового выражаемо:

а) приказы: *Сьдай и ѣдж! — Числьм! — Ходѣть за нами!*

б) желаня: *Ходѣть здоровь! — Святкуйте в мирѣ!*

в) час минулый способу прямого для живѣйшого представлення якоѣсь подѣѣ: — *Пес иде, иде за ним тай хватъ (=хватив) його зубами! Як лиш зачав пилюю рѣзати, а пила трѣсь (=трѣсла) тай урвалася;*

г) услвья, а то в приповѣдках: *Прибери пня, буде му имя. Пусту пса пѣд стѣл, выльзе на стѣл.*

Приказ можемо выразити: а) формою приказового способу часу теперѣшнього: *ходи, берѣм, пишьть! — б) третьою особою часу теперѣшнього з додатком: най, нехай: най сяде! — най стануть! — в) дѣсеменником: стати! сѣдати! — г) окликами: Воды! На берег! — г) способом услвным: — Хочу, щобось встав! Став бысь!*

Спосбб можливый або услбвный.

§ 257. Формою способу услбвного выражаемо:

а) желаня: *Дав бы Бог дожджу! — Пбили бысьте завтра до льса на ягоды!*

б) дбйство услбвне можливе або непевне: — *Кияне були бы вже цлком забули про малярське посольство, если бы оно не остало там. — (В. Гаджега: Вышеград.) — Быв бым в льсь, колиб дацо в мльсь. (Нар. прип.)*

в) допущеня (в реченях допустовых): *Хоть бысь як довго жив, все таки мусии умерти.*

г) скромне твердження: (мбсто способу прямого): *Я бы казав, що льпше буде ити бродом. — Я бым думав той ярк вычистити.*

г) спосбб услбвный приходит в реченях наслбдковых и намбровых, в котрых мбститься желаня: *Довбнею по голову, аж бы трьски з неь летльи! Копни мяч так, що аж бы пбд небо полетьь!*

д) приказ реченс намбровым: *Бажая, щобысь выйшов.*

Именнб формы дбслбвнб.

§ 258. Именными формами дбслбвными в: *дбвименник, дбвприкметник и дбвприслбвник.*

Дбвименник.

§ 259. Дбвименником выражаемо:

а) намбр замбсть речень намбровых: *Треба мень ити. — Иду купатися;*

б) можливість або конечнбсть по словах: *в, можна, треба: Його не видати. — Всьм треба псти. Там можна видпти;*

в) доповнення як предмет по дбсловах: *бжати, хотпти, боятися, забути, дати, велпти, казати, приказати, заказати, залишити, кидати, любити, мочи, помагати, почати, перестати, просити, радити, стыдатися, умпти, учити и т. д. Прим.: хочу псти, боюся ити, люблю читапти, помагаю копати;*

г) доповнення придаткове по именниках: *жаль, звычай, пора,*

сором, час, шкода, годль: жаль дивитися, звычай поливати, шкода говорити;

г) доповнення предметове по прикметниках: *годен, готов, повинен, рад* и т. д.: *готов ити, рад помочи;*

д) доповнення по прислѡвниках: *весело, добре, зле, лихо, мило, страшно, сумно, трудно, стыдно* и т. д.: *Страшно впасти у кайданы, умирать в неволь а ще гѡрише спати, спати на волю.* (Т. Шевченко);

е) реченя пытайне: в котрѡм мѣститися сумнѣв: *що робити? — куда ити? де положити?* — *не знаю, що маю чинити?*

є) вѡдношеня, а кладемо його по дѣсловах того самого значѣня: *прийти — прийду; — Продавати не продаю, але дати можу.* (Мѣсто казати: *що вѡдноситься до продажи, або вѡдносно до того, чи я продаю;*

ж) приказ: *стояти!*

з) услѡвья: *мати грошь, то бы купив дѡм;*

и) допущеня чогось противного реченю головному: *хоть бы як плавати, то моря не переплиवेश;*

й) минулѡсть (дѣйствиенник историчный): *влѣзли до воды и ну плавати, — прийшли до хаты и давай просити: дайте менѣ якусь стару одежу;*

к) предмет мѣсто именникѡв, а то дѣслова: *ѣсти, пити, обѣдати, вечеряти: принесли обѣдати* (мѣсто *обѣд*);

л) оклик (окличный дѣйствиенник): *легко то вам говорити!*

Дѣйствиенник стоить инодѣ мѣсто часу теперѣшнього: *Дѣвчи молодым не бути.*

Дѣвприкметник.

§ 260. Дѣвприкметник в реченю має таке значѣня, як прикметник, то є може бути: а) придатком; *ходжу по переоранѡм поли;* — б) именем присудковым: *стѣны є замащенѣ;* — в) а заступаючи именник, може бути, чим именник: пѡдметом, предметом и в сполуцѣ з приименником означенѣм прислѡвниковым; — *Потапающий и бритвы ся имає. — Похворѣвшого доглядать старанно. — Татары пустили стрѣлы за утѣкающими.*

Дѣвприкметник годиться так як прикметник з именником,

до котрого є доданий, в падежи, числѣ и родѣ, но як форма дѣслѡвна має часы, дѣйства (рѡд), виды а також бути переходным або непереходным.

Дѣсприкметникѡв часу тепер. дѣяль. и страд. и часу мин. дѣял. уживаємо рѣдко.

Дѣсприкметник часу теперѣшнього дѣйства дѣяльного и страдального, наскѡльки их уживаємо, означає сучаснѡсть з другим дѣйством у всѣх часах: *виджу, я видѣв, буду видѣти конаючого чоловѣка; — иду, я ишов, буду ити через непроходимый лѣс.*

Дѣсприкметник часу минулого дѣяльного на -**ШИЙ**, -**ВШИЙ** уживаєся у нашѡм языцѣ дуже рѣдко: *час минувый* або *минувший*.

Дѣсприкметник часу минулого на: -**В**, -**ЛА**, -**ЛО** став у нас часом минулым: *ходив, ходила, ходило, ходили*. Многѣ такѣ дѣсприкметники приняли окѡнченя -**ИЙ** и стали прикметниками (диви §45, 16): *порослый мохом, гнилый, почорнѣлый, запекѣый, зледацѣый* и т. д.

Дѣсприкметник часу минулого страдального означає нам лиш страдальнѡсть: *задача написана, папѣр роздертый, сорочка выпрана*.

Дѣсприкметниками скорочуємо реченя односнѣ (диви и § 237).

Дѣсприслѡвник.

§ 261. Дѣсприслѡвник часу теперѣшнього означає дѣйство сучасне з дѣйством присудка: *иду, я ишов, буду ити несучи книжку*.

Дѣсприслѡвник часу минулого означає дѣйство попереджаюче чиннѡсть присудка: — *прочитавши новинку, вѡдложу, я вѡдложив єть на мѣсце*.

Дѣя, выражена дѣсприслѡвником, є дѣєю побѡчною и означає близшѣ обставины дѣѣ присудка. Через то они в реченю є означенєм прислѡвниковым.

Дѣсприслѡвник часу теперѣшнього творимо звычайно вѡд дѣслѡв непереходных: *пишучи, скачучи, замыкаючи* а не *напишучи, перескачучи, замкнути*, — дѣсприслѡвники часу минулого творимо вѡд дѣслѡв доконаных: *перечитавши, зайшовши*. змок-

нувши но нерѣдко и з недоконаных: *раховавши вам дешеве, думаю, що их возьмете.*

Дѣсприслѡвниками скорочуемо реченя побѡчнѣ: часовѣ, причиновѣ, услѡвнѣ и допустовѣ (диви § 237).

П Р А В О П И С Ь .

З а г а л ь н ы е п р а в и л а .

§ 262. Правильно писати значить писати так, як загально принято граматикою письменного языка.

Грамматика подае нам, як належить точно писати формы нашего языка и який вид має мати слово. Она подае тотѣ формы в их чистотѣ и не скаженѣ провинціональным выговором.

Наш письменный язык опертый з одноѣ стороны на письменных традиціях, а з другоѣ стороны на тых особливостях, якѣ лучать цѣлый руський (украинський) язык в одну цѣлѡсть. А наш пѡдкарпаторуський народный язык есть частею малоруського языка, його найдальшим полуднево-западным кѡнцем.

Наша правопись не є фонетична, бо не каже пици як чуеш, на примѣр: *читвирь*, мѣсто *четверь*; *позерати* мѣсто *позирати*; *пишиши* мѣсто *пишеш* и т. д.

Она основуеся на *етимологій*, але бере пѡд увагу також исторію нашего языка и змѣну звукѡв, якѣ зайшли бѣгом столѣть. На прим.: не пишемо *ишол* але *ишов* бо *-л* вже даскѡлько вѣкѡв тому назад змѣнилось в тых случаях на *-с*; не будемо писати час минулый вѡд *вести вел*, але *вѣв*, бо *е* в тѡм случаю перейшло в *ь*, *і*, а в деяких говорах пѡдкарпатсько-руських оно має еще переходнѣ звуки *ѣ*, *ю*.

Рѡзниця межи правописею, уживаною у нас на Пѡдкарпатскѡй Руси а у Русинѡв (Украинцѣв) за Карпатами, лежить в тѡм, що правопись украинска оперта є в першѡй мѣрѣ на основѣ фонетичнѡй, но задержує також и основу етимологичну.

Для примѣру той сам текст подамо в правописи етимологичнѡй пѡдкарпатськѡй и в правописи фонетичнѡй украинськѡй:

По дубровѣ вѣтер выє,
 Гуляє по полю,
 Край дороги гне тополю
 До самого долу.
 Стан високий, лист широкий —
 На-що зеленѣе?
 Кругом поле як те море
 Широке синѣе.

Примѣр фонетичноѣ правописи:

По дуброві вітер виє,
 Гуляє по полію,
 Край дороги гне тополю
 До самого долу.
 Стан високий, лист широкий —
 На-що зеленіє?
 Кругом поле як те море
 Широке синіє.

(Тополя Тараса Шевченка.)

Розниця mezi ними така: 1. мѣсто Ъ по спѣвзвукѣх і, по самозвукѣх і = йі: *пісня, літо, другої*; 2. мѣсто Ѡ — і, бо слова *стѠл, вѠл* вимовляють всюды як і; 3. мѣсто ы — и, бо там ы у выговорѣ зовсѣм однакове з и, *мыти пишешя мити*.

Писаня поодиноких букв.

а) *Самозвуки.*

§ 263. А пишешя всюды там, де його чуємо: *рыба, добра, мама, час, шапка*. Належить выстерѣгатися писати, мѣсто а самзвук е, и, як то у гуцульських говорах чуємо. На прим.: *месо, мнѣсо* мѣсто *мясо; чѣс, чис* мѣсто *час*.

Я пишешя там, де його чуєся, а то в окѣнченях 1. падежа именникѣв роду женського и середнього: *дыня, газдыня, имя, ягня, теля*. Не можно писати в тых случаях: *газдинь, або имѣ,*

тель и т. д. По *ч, ж, ш, щ* — всегда пишется *а* мѣсто *я*: *час, щастя, шапка, лежать*.

Е пишется там, где чути тверде *е*. Оно не смягчить попереднього спѣвзвук и не выговорюется як *йе*. Для *йе* пишемo букву *є*. На прим.: *село, день, несе, бере* и т. д. Належить стеречися писати мѣсто *е* самозвук *и*, котрый так часто мож у нас чути. На прим.: *читвирь, типирь, ищи, нидгья, отиць, яриць, хлопниць* мѣсто правильного: *четверь, теперь, вще, недгья, отець, ярець, хлопець*.

Є пишется там, коли *е* смягчить попередній спѣвзвук або коли на початку слова або по самозвуках чуемо *йе*: *синє, Нємцова, своє, жовтє*.

И то звук питомый цѣлому руському языку и його не має нѣодин славянський язык.

Букву *и* пишемo: 1. на початку слѣв: *ива, игла, имя, ити, иржа*. Сюды належить злучник (союз) *и*;

2. в окѣнченях численних падежѣв склоненя именникѣв, прикметникѣв, заименникѣв и числовникѣв;

3. в окѣнченях дѣслѣв на: *ити* и так языка межи пнем а окѣнченем у дѣслѣв II. громады: *хвалиши, хвалить*;

4. в окѣнченях прислѣвникѣв: *Коли, если, доки, доси, доти, поки, трохи*;

5. в твореню имен наростками: *-ик, -ич, -ин, -ива, -ина, -иця, -иха, -иво, -ило, -инє(иня), -иско, -ище, -ивый, -либый, -итый, -истый*, на прим.: *коник, керманич, циганин, жалива, царина, медведиха, вдовиця, паливо, мотовило, громовиня, замчиско, хлопчище, льнивый, сонливый, громовитый, колосистый*;

6. по гортанных *к, г, х*, и шипячих *ч, ш, щ*, пишемo всегда *и*: *руки, ноги, грѣхи, солодкий, чужий, чужим, ледачим, высим, трудячим*. Приименник: *при* и дѣслѣва: *бити, жити, шити, вити, пити*, у формах спряженя не змѣняють *и* на *і* перед мягкими самозвуками. На прим.: *приятел, прийду, бий, жий, ший, вий, пий*.

І пишется: 1. в мягких окѣнченях прикметникѣв: *синій, вчерашній*; 2. в чужих словах на *ія*: *Марія, Анлія, исторія, библия*;

О пишемо там, де оно дѣйсно правильно вымовляеся: *она, они, один*. По шипячих (*ч, ж, ш, щ*), мѣсто *этимологичного -в* пишесея *-о*: *чорный, чого, чоло, чоловѣкъ, чотыри, нашого, жорна, жсовтый, жсна, трудячого*.

Примѣтка: 1) В 6. падежи склоненя мужеских и женских именникѡв, окѡнченых на шипячѣ, пишемо еще теперь *-ем, -ею*, мѣсто *-ом, -ою*, на прим.: *ножем, душею*.

2) Слово *»каждый«* повинно ся писати *»кождый«*, бо слово *каждый* есть *чужою не русскою формою*.

О пишемо в тых случаях, де оно преголосуеся в *і, ѣ, у*: *вон кѡнь, пѡп, вѡл, стѡл*; в 2. падежи множины: *волѡв, столѡв*; в 7. падежи заимен. и прилож. муж. и середн., а також 3. и 7. пад. роду жен. однины: в *тѡм, тѡй, нашѡм, нашѡй, добрѡм, добрѡй*.

У пишесея лиш там, де оно *этимологично* маѣ бути а нѣколи мѣсто *о*, коли оно переходить в *у*, як було подано выше. Не можно писати: *кунь, пуп, вул*, але *кѡнь, вѡл, вѡн* и т. д. Також не можно його писати мѣсто приименника *вы*, як то у наших говорах часто чути, на прим.: *уйти, уйняти, убрати* мѣсто *правильного: выйти, выняти, vybrати*.

Ю пишемо: 1. на початку слова: *Юрій, Юда, Юстин*; 2. як окѡнченях одмѣнѣ имен и дѣслова: *свою, газдыню, читаю, читають*. Ошибкою есть писати *у* або *ву* мѣсто *ю* в окѡнченях дѣслѡв, як то часто у наших говорах чути: *маву, мау, мавуть, маут* . . .

Ы пишесея: 1. в корѣнях слѡв, де його в бѡльшости пѡдкарпатских говорах чути: *бык, вымя, дым, дыня, зыск, крыга, крыло, мыло, мыш, обычай, рыба, рыло, стрый, стыд, сын, сыр, тыждень, язык, високий, лысый, чотыри, тысяча, быти, выти, навькати, грызти, дыхати, крыти, мыти, плысты, пытати, вырывать, рыдати, рыти, посылати, сыпати, дотыкати, нынь* и приименник *вы*.

2. в наростках: *-ырь (богатырь, пастырь), -ыня (газдыня), -ыка (владыка), -ыто (копыто), ды*, котрым творитьеся прислѡвники: *куды, сюды, тогды*; частиця: *бы, абы, обы*.

3. в граматичных формах: в 1. и 4. пад. множ. тверд. имен. роду муж. *волы*; в 2. пад. одн. и 1. и 4. пад. множ. тверд. именникѡв роду женск. *рыбы*; заименники *ты, мы, вы* и формы вѡд

той 6. пад. одн. и 2. 3., 6., 7. пад. множини *тым, тых, тыми*, а так само прикметники з твердыми оконченнями в тих самих случаях.

Ъ пишется: 1. там, де оно мягчить попередній звук *дьд, сьно, тьнь*; и на початку слів: *пхати, псти*;

2. в тих случаях, де оно повстало из *е* в замкненых складах: *нльс из нес, вьв из вел, вьз из везл, пй из ей, синль из синей, камль из камень, ячмль из ячень*;

3. в серединѣ слѣдующих слів: *бесьда, бьда, вьк, вьра, вьтер, дьва, дьд, жельзо, звьзда, звьрь, льк, мьд, мьра, мьсяць, надья, обьд, орьх, рька, свьт, тьсто, хльб, цвьт, цьна; бьлый, рьдкй, сльпый, стьрый; вьяти, дьлити, дьяти, льзти, и т. д.*

4. в наростку *-йшйй* при твореню высшего степеня прикметників: *бьльйшйй, ясньйшйй*.

5. в окончено прислівників: *ньль, посль, горь, добрь*.

6. в оконченях падежѣв одмѣны именників, прикметників и заименників:

а) в 7. пад. однины именників твердых а инколи и мягких роду мужеського и середнього; *с саь, в вкнь*;

б) в 1. и 4. пад. множ. именників мягких роду мужеск.: *коть, пальць*;

в) в 3. и 7. пад. однины именни ов твердых а инколи и мягких роду женського: *руць, баь*;

г) в 2. пад. однины и 1. и 4. пад. множини именників мягких роду женського: *душь, дыль*;

г) в 1. пад. множини склоненя прикметників, дѣсприкметників и тих заименників и числівників, кстрѣ одмѣняются так як прикметники: *дббрь, свьтячь, котрь, дрьгь*;

д) в 1. и 4. пад. множини заименників присвѣйных: *нашь*.

Увага! Ъ нѣколи не пишемо в чужих словах а мѣсто нього; и або *і*: *политика, литература* а не *полѣтика, лѣтература*, и т. д.

Ъ знак мягкости пишемо в серединѣ або на кѣнци слова, де спѣвзвук дѣйсно мягкий: *лев-льва, маленький, король, косарь*.

Ъ як знак твердости не пишется нѣ на кѣнци, нѣ в серединѣ. В серединѣ для означеня твердости приименника перед мягким самозвуком можна писати знак ' : *з'ль, из'явив*.

б) Спѳвззукѳ.

§ 264. Из спѳвззукѳв належить запам'ятати слѳдуюче:

Л. — В пѳдкарпатсько-руських говорах маємо трояке *л*: м'яжке, тверде и середнє. М'яжке *л* все означаємо м'яким знаком, тверде и середнє стоить без нѳякого знака. Но часто переходить м'яжке *л* в середнє *л* и декотрѳ пишуть його без м'якого знака. Дѳся то в именах закѳнченых на: *-ство*, *-ник*, *-н*, *-ця*, в прикметниках степеня высшого на *-ший*. Тут етимологична правопись вимагає писати *л* з м'яким знаком: *правительство*, *копальня*, *читальня*, *гусельниця*, *ремесельник*, *бѳльшие*, бо тѳ окѳнченя повстали из давнѳйших: *-ьство*, *-ьник*, *-ьший*, де *ь* приналежало до окѳнченя. Так само пишемо: *пальця*, *тарельця*, *стрѳльця*, бо *ь* ту є давнє. Чужѳ слова як: *зоологѳя*, *геологѳя*, пишемо без *ь* по *л*. (Диви ще § 266).

Р в словах закѳнченых на *-арь* єсть всегда м'яжке и тому пишемо по *р* м'якѳий знак (*-арь*): *колесарь*, *косарь*. Но в серединѳ не звиклисьмо писати по *р* м'якого знака. Для того пишемо: *первый*, *верхом*, *ярмо*, а не *перьвый*, *верьхом*, *ярмо*.

Г, х. Тотѳ два звуки часто мѳняють у письмѳ. Пишуть *готарь* мѳсто *хотарь*, *лехкий* мѳсто *легкий*, *снѳх* мѳсто *снѳг*. Тут народнѳй выговѳр часто неточнѳй, а треба придержуватися етимологѳѳ. На прим.: в словѳ: *легкий* знати можемо, що там є *г*, а не *х* од слова *легенький*.

Г. Букви *г* пишемо там, де чуємо лат. *g*, *географѳя*, *гимназѳя*, *газета*. (Диви § 267).

С, з. Тотѳ два спѳвззукѳ легко мож замѳнити межѳ собою, залежно вѳд того, ци перед *с* стоить звѳнкий, або перед *з* стоить глухий спѳвззук. На прим.: маємо дѳслово: *просити*, вѳд того именник *просьба*. Но тут *сь* чути якбы *зь*, бо перед ними стоить звѳнкий спѳвззук *б*. Но мы пишемо: *прѳсьба*, бо єсть слово *просити*; *ѳбсьба*, *косити*.

Приименник *с* в зложеню з другими словами перед звѳнкими переходить в *з*, а перед глухими остає: *спустити*, *счорнѳла*, *спечи*, але *зложити*, *здѳбѳмити*.

Так само треба уважати и на иншѳ спѳвззукѳ и не писати

их послѣ выговора, але так як стоить в корени. На прим.: *грядка* а не *грятка*, бо маємо слово *гряда*, образки а не *обраски*, бо маємо слово *образ* и т. д.

Частиця заперечна *не* пишешя **разом** з именником, прикметником и заименником: *недоля, недобрий, неоден* а *окремо* з дѣв-словами: *не иду, не пишу*. При писаня слѣв зложеных диви § 57.

В серединѣ слова треба задержати всегда корѣннѣ само-звуки.

Приименники: *без, над, об, пѣд, роз* пишемо все однаково без огляду на те, який спѣвзвук за ними слѣдує: *безпечный, без-конечный, одпиши, пѣдпиши* а не *безпечный, бесконечный, пѣтпиши*.

Великѣ буквы на початку слѣв.

§ 265. Великѣ буквы на початку слѣв пишемо:

1. На початку кожного *нового реченя*. На прим.: *Жив собѣ один старый дѣд. У него було два сыны. Старший назывався Михайло а младший Иван.*

2. На початку *вѣриовых рядкѣв*:

Лѣтай, лѣтай жаворонку,
В воздуху кружи,
Заспѣвай ми и легонько
Щебеч до души!

(Духн.)

3. В именах власных, котрыми означаємо: *особы, державы, краѣ, села, рѣки, потоки, горы, озера, моря и товариства*. На прим.: *Михайло, Юрій, Марія, Франція, Чехословацка република, Пѣдкарпатська Русь, Прага, Ужгород, Мукачево, Зарѣчево, Перечин, Ясьне, Хуст, Тиса, Уж, Попрад, Гукливый, Карпаты, Татры, Судеты, Морське Око, Чорне море, Просвѣта, Пѣдкарпатський Банк.*

4. В прикметниках утвореных вѣд имен власных: *Петрова книжка, Духновичѣв молитвеник, Павловичѣв поезія.*

5. Титулы книжок и творѣв художних: *Іліяда, Слово о полку Игоревѣ, Наймичка, Чорт на весѣлю, Князь Лаборець, Золотѣ ключѣ.*

6. Коли хочемо когось почестувати в листѣ або письмѣ: *Великоможный Пане Директоре! Письмо Ваше, Петрова книжка, Духновичѣв молитвеник.*

Увага! Имена народов пишемо тепер малыми буквами: *чех, русин, словак, маляр* и т. д.

Правопись чужих слѣв.

§ 266. Мягке або тверде л.

В чужих словах наша правопись уживає двоякого писаня л. В деяких словах прийнялося писати л тверде -**ле**: *лекція, електричний, делегат, колета, легенда, Палермо, телеграма, холера* и т. д. -**ла**: *Атлантійський океан, атлас, лаконизм, латинський, пластика, Платон, протоплазма, схоластика, фабула, филантропія, Геллада, Сцілла*; -**ло**: *аналогія, логика, каталог, прелог, диплом, килограм, колонія, Лондон, пилот, филоксеря, філософія, хлор, циклон, Циклопы*; -**лу**: *плутократія, Поллукс.*

Мягке л пишемо у таких чужих словах: -**ля**: *аероплян, баяда, гиперболя, деклямація, заля, ислям, капеля, кляса, лябораторія, лява, новеля, парламент, плян, плятина, постулят, проклямація, шкарлятина*; -**льо**: *бальон, бльокада, Кольомбо, Льокарно, пльомба, сольо, фльора, фльота, шабльон*; -**лю**: *блюза, инфлюенца, Лювр, люпа, металюртія, Нібелюнти, целюльоза, целюлюид*; -**ль** на кінци: *автомобиль, васаль, опаль, пвдесталь, порталъ, Сенеталь*; в серединѣ: в словах зложених з арабського -**аль**: *альтебра, Альжир, алькоголь . . . асфальт, балькон, бухальтер, вольт, тольф, кальвинизм, скальд, фільтр, Цельсій* и т. д.;

Мягким л передаємо чужѣ слова, окінченѣ на: **люція**, -**ляндія**, -**ляр**, -**лярный**, -**лярія**, -**лятор**, -**ляція**, -**льный**, -**льоз**, -**льоза**, -**льозный**: *революція, Естляндія, канцелярія, целюльоза* и т. д.

Грецьке и чуже г (γ).

§ 267. Грецьке г пишемо через г або і. Через г пишемо тодѣ, коли чуємо **г**: *граматика, грамота, програма, Григорій*; — там, де чуємо **і** пишемо **і**: *логика, теній, трамофон, діятрама, трафика, килограм, тимназія, Гамбургі, диритент, емиграція* и т. д.

Грецьке *θ*.

§ 268. Грецьке *θ* передаємо через т р'ядко через ф, х: *аритметика, бібліотека, дитирамб, етер, катедра, логаритм, Методій, Пугачов, театр, теологія, теорія, Теофан, Теодор, Теодосій*, — но *Федор, Тимофій, Афон* (и *Атон*), — *Хома* и *Тома*.

Грецьке *β*.

§ 269. У словах давно перенятых прлмо вѳд Грекѳв пишемо мѳсто *β* — *в*: *Вавилон, Василь, Варвара, варваризм, Византія, Вифлеєм, символ, амвон*; — но в словах, що перенятѳ посередництвом заходу Європы, де вимовляли слова з тою буквою як *б*, пишемо *б*: *Арабія, біблія, бібліотека, базиліка, Тебы* и т. д.

с — з в чужих словах.

§ 290. Грецьке *с* на початку слова и mezi самозвуками передаємо через *с*: *Софія, Василь, Настася, філософія, софист, просодія*, також *гексаметер, дисентерія*; — декотрѳ слова знов пишемо через *з*, бо мы их переняли посередництвом заходноѳ Європы: *фраза, фаза, база, гіпотеза, бальзам, фізика, фантазія, Азія*.

И у деяких словах романського походження пишемо *с*: *інтенсивний, емульсія, претенсія, университет, каруселя, Венесуеля, Росаріо, Веляжес*.

Англійське *w*.

§ 271. Англійське *w* перед самозвуками передаємо через *в* а не *у*: *Вайлд* (а не Уалд), *Вайт* (а не Уайт), *Велз* (а не Уельс), *Вітман* (а не Уітман), *Вестмінстер* (а не Уестмінстер), *ват* и т. д.

Чуже *і*.

§ 272. Писаня чужого *і* належить у нас до найбільше неупорядкованих правописних правил, а то через традиціѳ славноруськоѳ правописи а також и великоруських граматик.

и пишемо правильно там, де чуже **і** у нас прийнялося вимовляти як **и**: *енциклопедія, єпископ, директор, експеримент, історичний, каноник, матурист, гімназист, математик, фізика, методика, педагогіка, тир, тиран, університет.*

і пишемо безумовно в середині слів перед слідуєчими самозвуками: *історія, імперія, Італія, Азія, матеріал, соціальний; — авдієнція, гігієна, клієнт, радіус, медіум, консиліум, біологія, критерій, радій* и т. д.

Повинно писати через **і**: *юрі, попури, колібри, парі, гаракірі, ефенді, вівісекція, кіно, літа* та імена: *Дізраелі, Дільман, Тімур, Мазіні, Марконі, Россіні, де-Бюссі, Шіллер, Філіппо, Чікато, Брістоль, Гімалая, Ніцца, Мехіко, Капрі, Гайті, Бріндізі, Сансусі* и т. д.

Чужі аи, ои, еи.

§ 273. Чужі **аи, ои** пишемо через **ав (яв), ов**: *Августин, авдиторія, автограф, тлявберська сіль, фавна, Фавст, Штраус, Бічер-Стов, Шов* и т. д. — іноді через **ау**: *Ауербах, Бауер, Шопенгауер, Гебауер, Соуер*, и т. д.

Чуже **еи** передаємо через **ев**: *неврастенія, невральтія, невральный* и т. д. — німецьке **еи** передаємо через **ой**: *Нойман (Neumann), Фоербач (Feuerbach).*

Німецьке еі.

§ 274. Німецьке **еі** передаємо через **ай**: *Айнітайн, Гайне, Швайцарія, Райн, Ляйбніц, Шляхер* и т. д.

Французьке еиг, — айге.

§ 275. Французькі іменники муж. роду на **еиг** передаємо через **-ер**: *акціонер, гувернер, інженер, монтер*; — декотрі через **ир, дезертир, касир, командир.**

Географічні назви чужі передаємо так як и другі чужі слова, а коли ще не прийнялася якась стала форма, то переписуємо з оригінальних назв: *Маніля, Тегеран, Тічіно, Львж* (а не *Літтіх*) *Мехіко* (а не *Мексіка*).

Дѣленя слѳвъ.

§ 276. Часто буває так, що в однѳм рядку не можно написати цѣлого слова и треба його перенести до другого рядка. При перенешеню уживаемо на кѳнци рядка знак -. При тѳм треба придержуватися слѣдуючих правил:

1. Слова односкладовѣ не дѣляться: на прим.: *лоб, рак, нѳп.*

2. При словах бѳльшескладовых треба дивитися, чи оно єсть сложене з приставок и нарѳсткѳв, чи нѣ.

а) у поединичных словах не розривати звукѳв одного склада *по-на, ло-ба, бе-ри, по-дай.*

б) коли однак межи самозвуками стоять два або три спѳвзвукѳ, то треба глядѣти, чи починаєся ними якоєсь слово, чи нѣ: *ве-сло, пра-вда, вѣ-три, се-стра,* але *гор-ло, по-ряд-ки, лег-кий, пер-стень.*

в) слова зложенѣ з приставок и нарѳсткѳв дѣлимо так, абы видно було части, з котрых они зложенѣ. На прим.: *вы-зна-ти, нѳ-зна-ти, одо-сла-ти.* Но в тѳм случаю деколи треба переносити складовѣ части слова до нарѳстка: *ро-зум, о-бо-вя-зок, А-ле-ксан-дер.* Тут идемо за выгѳдностею выговору.

Знаки роздѣловѣ (перепинаня).

§ 277. Коли читаемо письмо, то деякѣ слова, або навѣть цѣлый ряд слѳвъ наголошуемо сильнѣйше як другѣ, а також чинимо довшѣ або коротшѣ перестанки. Для того, щѳбы знати, де треба довше або коротше перестати, и котрѣ части бѳльше або менше наголосити, уживаемо рѳзних знакѳв роздѣловых.

1. Коли кѳнчимо реченя и хочемо мало оддыхнути, або нашу мысль оддѣлити зовсѣм вѳд того, що слѣдує, даємо точку (.). На прим.: *Найбѳльшими горами Пѳдкарпатськѳй Руси суть Карпаты. Они бѳжжать вѳд западу на восток.* Точки уживаемо також и тогды, коли хочемо слово скоротити. На прим.: *и т. д. = и так дальше; и т. п. = и тому подѳбне; св. = святый. В. = Великий.*

2. Коли зазначаемо на письмѣ, що хтось про щѳсь звѣдує, пытає, то даємо знак *пытаня (?)*. На прим.: *Де ты вчера ходив? Хто написав книжку «Кобзарь»?*

3. Для выражения оклику даємо знак оклику (!) *Иване! Ходи сюда! Ой! Боже, Боже!*

4. Коли в однім бѣльшом реченю є кѣлька речень або головных або побѣчных, то оддѣляємо их *протинкою* (,). Она означає коротший перестанок чим точка и помагає нам довшѣ реченя скорше порозумѣти. На прим.: *Позирає из вершка Прислона, як из тоь церковноь вежсь, бо звѣдти видко по всѣй окресности.*
(Лук. Дем.: Чорт на вес..)

Протинкою роздѣляємо також: а) реченя стягненѣ, коли приходитъ бѣльше пѣдметѣв, присудкѣв або инших частей реченя; б) реченя вставнѣ, именник поставленный в пятѣм падежи и приложеня.

5. Коли реченя вяжесе по части з тым, що дальше слѣдує, то часто мѣсто точки даємо *точку з протинкою* (;) або инакше *знак середній*. На прим.: *Тязько було нам згадовати на тебе, наши приятелю; а любили мы тебе, як рѣдного брата.*

6. Довший перестанок означаємо *рискою* (павзою) (—), а бесѣду недокѣнчену означаємо кѣлькама точками (...). На прим.: *Вѣра моя — то в Бескидах камѣнь. Умираючи сказав отець: «Любѣться мои дѣти и . . . »* Малою рисою (-) лучиме слово роздѣлене: *ма-ла*, або два слова: *яр-долина*.

7. Коли хочемо наводити чужѣ слова або щось вычисляти, то становимо перед тым *дѣль точки* (:). Чужѣ слова означаємо знаками наведеня на початку долѣ (,) а на кѣнци замыкаємо горѣ знаком (“). На прим.: *Науь було молитися: „Господи милосердній. Не опускай нас“.*

8. Коли в середину мимоходом втручаємо якась слово або и реченя, без котрого мож и обѣйтия, то беремо його в *скобки* (), []. На прим.: *Найвысшим богом у Грекѣв був Зевс (у Римлян Юпитер.).*

ДОДАТОК.

1. Перегляд найважнѣйшихъ формъ церковнославянскихъ.

Именники.

§ 278. о пнѣ.

у короткѣ

твердѣ	р. муж.	мягкѣ	р. серед.	мягкѣ	р. муж.
			твердѣ		
			Одинна		
1. пророкъ		конь	село	поле	сынъ
2. пророка		конѧ	села	поля	сыноу
3. пророкоу		коню	селоу	полю	сынови
4. пророкъ (-ка)		конь	село	поле	сынъ
5. пророче		коню	село	поле	сыноу
6. пророкъмь (-омь)		конѣмь	селомя	полѣмь	сынѣмь
7. пророцѣ		кони	селѣ	поли	сыноу

Двоина

1. 4. 5. пророка	конѧ	селѣ	поли	сыны
2. 7. пророкоу	коню	селоу	полю	сыновоу
3. 6. пророкома	конѣма	селома	полѣма	сынѣма

Множина

1. пророци	кони	села	поля	сынове
2. пророкъ	конь	селѣ	поль	сынѣ
3. пророкомъ	конѣмъ	селомя	полѣмъ	сынѣмъ
4. пророки	конѧ	села	поля	сыны
5. пророци	кони	села	поля	сынове
6. пророки	кони	села	поли	сынѣми
7. пророцѣхъ	конихъ	селѣхъ	полихъ	сынѣхъ (-оухъ)

§ 279. а пнѣ р. жен.

Одинна	твердѣ		мягкѣ		
	Двоина	Множина	Одинна	Двоина	Множина
1. нога	1. 4. 5. ногѣ	ногы	земля	1. 4. 5. земли	земля
2. ногы	2. 7. ногоу	ногѣ	земля	2. 7. землю	земля
3. ногѣ	3. 6. ногама	ногамъ	земли	3. 6. земляма	землямъ
4. ногѣ		ногы	земля		земля
5. ного!		ногы	земля		земля
6. ногоѣ		ногами	земля		землями
7. ногѣ		ногахъ	земли		земляхъ

§ 280. і пнѣ

р. муж.

1. гость
2. гости
3. гости
4. гость
5. гости
6. гостьмь
7. гости

р. жен.

- кость
- кости
- кости
- кость
- кости
- костиѣ
- кости

§ 281. у довге пнѣ

р. жен.

Одна

- црькы
- црькѣе
- црькѣи
- црькѣь
- црькы
- црькѣиѣ
- црькѣе

§ 282. н пнѣ

р. муж.

- камы (камень)
- камене
- камени
- камень
- камы
- каменьмь
- камени (-е)

Двоина

1. 4. 5. гости
2. 7. гостию
3. 6. гостьма

- кости
- костию
- костьма

- црькѣи
- црькѣоу
- црькѣама

- камени
- каменоу
- каменьма

Множинна

1. гостиѣ
2. гости
3. гостьмь
4. гости
5. гостиѣ
6. гостьми
7. гостьхъ

- кости
- кости
- костьмь
- кости
- кости
- костьми
- костьхъ

- црькѣи
- црькѣь
- црькѣамь
- црькѣи
- црькѣи
- црькѣами
- црькѣвахъ

Прочѣ па-
дежѣ як -і
пнѣ жен.
роду.

§ 283. н пнѣ

р. серед.

§ 284. р пнѣ

р. жен.

§ 285. с пнѣ

р. серед.

§ 286. т пнѣ

р. серед.

Одна

1. нма
2. нмене
3. нмени
4. нма
5. нма
6. нменьмь
7. нмене

- мати
- матере
- матери
- матерь
- мати
- материѣ
- матери

- небо
- небесе
- небеси
- небо
- небо
- небесьмь
- небесе

- отроча
- отрочате
- отрочати
- отроча
- отроча
- отрочатьмь
- отрочате

Двоина

1. 4. 5. нмени
2. 7. нменоу
3. 6. нменьма

- матери
- матероу
- матерьма

- небеси
- небесоу
- небесьма

- отрочатѣ
- отрочатоу
- отрочатьма

Множина

1. имена	матѣри	нѣбеса	отрочата
2. именъ	матѣрь	нѣбесъ	отрочатъ

Прочѣ падежѣ Прочѣ падежѣ Прочѣ падежѣ
 як -о пнѣ серед. р. як -і пнѣ жен. роду як -о пнѣ серед. роду

Одмѣна заименникова.

§ 287. *Заименники особовѣ.*§ 288. *Заименники односнѣ
(и особовѣ 3. особы)*

Однина

1. азъ	ты	(и -же) онъ	(ѡ-же) она	(ѡ-же) оно
2. мене	тебе	его	ѡѡ	ѡго
3. мѣнѣ, ми	тебѣ, ти	ѡмоу	ѡи	ѡмоу
4. мѡ, (мене)	тѡ	и, (и)ѡ, ѡго	ѡѡ	ѡ
6. мѣноѡѡ	тобоѡѡ	имѡ	ѡѡѡ	имѡ
7. мѡнѣ	тебѣ	ѡѡѡ	ѡи	ѡѡѡ

Двоина

1. вѣ	ѡѡ	(ѡ-же) она	(и-же) онѣ	(и-же) онѣ
2. 7. наѡ	ѡѡѡ		ѡѡ	
3. 6. нама	ѡѡма		има	
4. на	ѡѡ	ѡѡ	и	и

Множина

1. мѡѡ	ѡѡ	(и-же) они	(ѡ-же) оны	(ѡ-же) она
2. насѡ	ѡѡсѡ		нѡѡѡ	
3. намѡ (ны)	ѡѡмѡ (ѡѡ)		нѡѡѡ	
4. ны, насѡ	ѡѡ	ѡѡ	ѡѡ	ѡѡ
6. нами	ѡѡми		ими	
7. насѡ	ѡѡсѡ		нѡѡѡ	

§ 289. *Заименник
указовой.*§ 290. *Одмѣна прикметникѡѡ
вложена.
а) тверда.*

р. муж. р. серед. р. жен. р. муж. р. серед. р. жен.
Однина

1. тѡ	то	тѡ	дѡѡрыи	дѡѡроѡ	дѡѡрѡѡ
2.	того	тоѡѡ		дѡѡрѡѡго	дѡѡрыѡѡ
3.	томоу	тои		дѡѡроѡѡмоу	дѡѡрѣи
4. тѡ	то	тѡѡ	дѡѡрыи	дѡѡроѡ	дѡѡрѡѡѡѡ
6.	тѡѡѡ	тоѡѡѡ		дѡѡрыиѡѡѡ	дѡѡрѡѡѡѡ, дѡѡроѡѡѡѡ
7.	тоѡѡѡ	тои		дѡѡрѡѡѡѡѡѡ	дѡѡрѣи

Двоина

1.	4.	та	тѣ	тѣ	добрага	добрѣи	добрѣи
2.	7.		тою			доброю	
3.	6.		тѣма			добрими	

Множина

1.	ти	та	ты	добрини	добрага	добрѣи
2.		тѣхъ			добрѣихъ	добрѣи
3.		тѣмъ			добрѣимъ	добрѣи
4.	ты	та	ты	добрѣи	добрага	добрѣи
6.		тѣми			добрѣими	
7.		тѣхъ			добрѣихъ	

б) *мяка.*

Однина

Множина

	р. муж.	р. серед.	р. жен.	р. муж.	р. серед.	р. жен.
1.	вышънни	вышъннѣ	вышъннѣа	вышънни	вышъннѣа	вышъннѣа
2.		вышъннѣаго	вышъннѣа		вышъннѣихъ	
3.		вышъннѣмоу	вышънни		вышъннѣмъ	
4.	= 1	= 1	вышъннѣж	вышъннѣа	вышъннѣа	вышъннѣа
6.		вышъннѣмъ	вышъннѣж		вышъннѣми	
			(вышъннѣж)			
7.		вышъннѣмъ	вышънни		вышъннѣихъ	

Двоина

		р. муж.	р. жен.	р. серед.	
1.	4.	3.	вышъннѣа	вышънни	вышънни
	2.	7.		вышъннѣю	
	3.	6.		вышъннѣма	

§ 291. Одмѣна прикметника степени высшего.

Однина

Множина

	р. муж.	р. серед.	р. жен.		
1.	5.	дражнн	дражнѣ	дражнѣа	дражнѣа
	2.	дражнѣаго	дражнѣа		дражнѣихъ
	3.				дражнѣимъ
	4.	Прочѣ	вѣдмѣнки	дражнѣа	дражнѣа
	6.	як:	вышнни		дражнѣими
	7.				дражнѣихъ

Двоина

	р. муж.	р. жен.	р. сер.
1. 4.	дражъшаа	дражъшни	дражъшни
2. 7.		дражъшою	
3. 6.		дражъшнима	

§ 292. Одмѣна дѣеприкметника.

Однина

а) часу тепер.

р. муж.	р. серед.	р. жен.	Множина		
1. несъи	несжштѣе	несжштиня	несжштен	несжштаа	несжштаа
2.	несжштаево	несжштваа		несжштинѣхъ	
3.	несжштою	несжштини		несжштинимъ	
4. несъи	несжштѣе	несжштѣж	несжштваа	несжштаа	несжштаа
6.	несжштинимъ	несжштѣж		несжштинми	
7.	несжштинимъ	несжштини		несжштинѣхъ	

Двоина

	р. м.	р. ж.	р. с.
1. 4.	несжштаа	несжштини	несжштини
2. 7.	несжштою		
3. 6.	несжштинима		

б) часу мин. I.

несъ	несъ	несъши
несъша	несъша	и т. д. . . як часу тепер.

§ 293. Перегляд одмѣны дѣесловъ.

I. нести

Час. тепер. Однина	Час. мин. недок. (имперфектум)	Аорист I.
1. несъ	несѣахъ	несоухъ
2. несеши	несѣаше	несе
3. несегъ	несѣаше	несе
Множина		
1. несемъ	несѣахомъ	несоухомъ
2. несете	несѣашете (несѣасте)	несосте
3. несутъ	несѣахъ	несоша

Двоина

1. несеѣѣ	несѣаховѣ	несоховѣ
2. несеѣа	несѣашѣа (несѣашѣа)	несоѣа
3. несеѣѣ	несѣашѣѣ (несѣашѣѣ)	несоѣѣ

Способ приказовой: Одн. 2. - 3. неси, Мн. 1. несѣмѣ, 2. несѣѣѣ,
Дв. 1. несеѣѣ, 2. несѣѣа.

Дѣеприкетник часу тепер. а) дѣял. несѣ, б) страд. несомѣ.

” ” мин., дѣял. I. несѣ. II. несѣѣ.

” ” страд. несенѣ.

Супіnum: нестѣ. ”

2. знати

Однина

Час. теп.	Час. мин. недок.	Аорист.	Спос. приказ.	Дѣеприкетн. час. тепер. а) дѣял.
1. зная	знаахѣ	знахѣ	—	знаѣ
2. знаѣши	знаашѣ	зна	знаи	б) страд.
3. знаѣтѣ	знаашѣ	зна	знаи	знаѣмѣ

Множина.

1. знаѣмѣ	знаахомѣ	знахомѣ	знаимѣ	часу мин. дѣял.
2. знаѣѣ	знаашѣѣ	знаѣѣ	знаѣѣ	I. знаѣѣ
3. знаѣтѣѣ	знаахѣѣ	знашѣ	—	II. знаѣѣ

Двоина.

1. знаѣѣѣ	знааховѣѣ	знаховѣѣ	знаѣѣѣ	
2. знаѣѣа	знаашѣѣа	знаѣѣа	знаѣѣа	страд. знаѣѣѣ
3. знаѣѣѣ	знаашѣѣѣ	знаѣѣѣ	—	Супіnum: знаѣѣѣѣ

3. хвалити

Однина

				Дѣеприкетн. часу тепер. а) дѣял.
1. хвалаѣѣ	хвалаахѣѣ	хвалихѣѣ	—	хвалаѣѣ
2. хвалиши	хвалаашѣѣ	хвали	хвали	б) страд.
3. хвалитѣѣ	хвалаашѣѣѣ	хвали	хвали	хвалимѣѣ

Множина

1. хвалимѣѣ	хвалаахомѣѣ	хвалихомѣѣ	хвалимѣѣ	часу мин. дѣял.
2. хвалитѣѣѣ	хвалаашѣѣѣѣ	хвалиѣѣѣѣ	хвалитѣѣѣѣ	I. хвалаѣѣѣѣ
3. хвалаѣѣѣѣ	хвалаахѣѣѣѣѣ	хвалишѣѣѣѣѣ	—	II. хвалаѣѣѣѣѣѣ

Примѣтки до церковнославянскоѣ одмѣны.

Наведенѣ таблицѣ церковнославянскоѣ одмѣны именникѣвъ указуютъ намъ, що на початку нашего письменства мали мы, подобно якъ и болгаре, далеко бѣльше форм одмѣны именникѣвъ. Ихъ одмѣна дѣлилася по пнямъ а ихъ було 9: з того 5 самозвуковыхъ а то: **-о** (муж. и сер. роду твердѣ и мягкѣ), **-а** (жен. р. твердѣ и мягкѣ), **-і** (муж. и жен. р.), **-у** коротке (муж. р.), **-у** довге (жен. р.), **- - а** 4 спѣвзвукowych: **-н** (муж. и сер. р.), **-р** (жен. р.), **-с** (сер. р.), **-т** (сер. р.). Одмѣны сихъ пнѣвъ згодомъ стяглися а то передовсѣмъ именники роду муж. Се не остало однакъ безъ слѣду, бо нынѣ замѣчаемо в деякихъ падежахъ выимки, а то ничъ инше, якъ старѣ окѣнченія рѣзныхъ пнѣвъ. Черезъ то такожъ допускаеся при декотрыхъ падежахъ и два окѣнченія.

Въ порѣвнаню з церковнославянскими формами вже в старѣмъ нашѣмъ письменствѣ замѣчаемо и новѣ чисто рускѣ окѣнченія а то **ѣ** — мѣсто — **я** в 4. пад. множ. мягкихъ муж. **-о** пнѣвъ: *копѣ* а такожъ в 2. пад. одн. и 1. 4. пад. — множ. женскихъ мягкихъ **-а** пнѣвъ: *земля*.

З многихъ старыхъ формъ задержалися у нашихъ говорахъ: 3. множ. муж. р. **-ом-**, **-ум-**, **-ѣм-**, **-ым-**, **-ім-**: *панумъ, панѣмъ, панымъ, панѣмъ*), 6. **-ы-**: у именикѣвъ роду муж. и сер. (**-т** пнѣвъ) *зъ волы, зъ ягнаты*, в 7. пад. множ. роду муж. твердыхъ: **-ѣхъ, охъ** (квасѣхъ, лѣсохъ).

Прикметники мали двѣ одмѣны: одну *именикову*, то є одмѣнялися, якъ именники **-о** та **-а** пнѣвъ, — другу *заименикову*, зложеноу з имениковоѣ одмѣны та одмѣны односного заименика: и **я, ѣ**: *добръ +и, добра +я, добро +ѣ*. З початку одмѣнялися кожда часть окремо а потѣмъ стягнулися самозвуки: *добраго = добраго*, а окѣнченія ишли за взоромъ указоваго заименика: **тѣ, та, то**, — 2. пад. *того* а за нимъ: *добраго* и т. д. Противно зновъ потѣмъ в множинѣ заименикъ **тѣ** пѣшовъ за стягнеными формами прикметника: *добрыхъ - тыхъ* мѣсто *тѣхъ*; *добрымъ - тымъ* и т. д. Короткѣ окѣнченія имениковоѣ одмѣны остали ще в говорахъ: *годенъ, довженъ*, множина: *довжны, годны*.

Въ родѣ женскѣмъ в 2. пад. одн. приходитъ чисто рускѣ окѣнченія **-ѣ** мѣсто **я** *доброѣ* мѣсто *добрѣя*.

Дѣслова мали бѣльше часѣвъ, як нынѣ а то *имперфект*, то є час *мин. недокопаныи* та *аорист*, якѣ згодом щезли а мѣсто них появився час минулый описовый, зложеный з дѣсприкметника часу мин. на -л: *ходил* (= *ходив*) -ла, -ло и помѣчного дѣслова *єсьм*: *ходив єсьм* = *ходивем* а коротше: *я ходив*. З аориста осталася форма: *бых*, *бы* але в значѣню услѣвнѣм.

Окѣнченя часу теперѣшнього також змѣнилось. Мѣсто -ши в 2. ос. одн. стало -шь а потѣм -ш, мѣсто -тъ 3. ос. одн. и мн. стало -ть, котре при дѣсловах -е клясы згодом одпало.

Говоры пѣдкарпатських русинѣвъ.

В говорах русинѣвъ Пѣдкарпатськоѣ Руси и Словачкины задержалося много старовины так у звуках, як и у формах, про якѣ були згадки в одповѣдных частях граматики. Найважнѣйшѣ в них були: 1. задержаня гортанного выговору **ы**, 2. переходнѣ звуки: **у**, **ѣ**, **ы** на мѣсци замкненого старого **о** (*стул. стѣл, стыл*), 3. задержаня давного выговору **и** = **і** в говорах западных, 4. задержаня мягкого выговору шипячих: **ч**, **щ** (*хочю, щюка, богачь, чѣрный*) в бѣльшости говорѣвъ, 5. задержаня мягкого **р**: *верьба, верьх, косарь*, 6. **кы**, **гы**, **хы** мѣсто *ки, ги, хи*, 7. в одмѣнѣ старѣ формы: -ом (*-ум, -ѣм, -ым, -ім*), в 3. мн. муж. р., 8. **чы** в 6. мн. м. и с. роду, 9. -ох, **ѣх**, в 7. п. мн. муж. и сер. р., 10. довге окѣнченя прикметникѣвъ в 1. пад. одн. р. сер. -ѣ.

Нашѣ говоры мають и богато новостей а також запозыченѣ з сусѣдных говорѣвъ словацких та польских.

З тоѣ то причины а також задля гѣреського положеня нашего краю, котре не дозволяє скоро розширюватися новостям и вырѣвнюватися з другими говорами, у нас є много менших говорѣвъ.

Найважнѣйшѣ однак є три: 1. **лемкѣвський**, котрый обнимає говоры шарыськѣ, списькѣ та часть замплинських, 2. **бойкѣвський** вѣд Лаборця аж по Тересву, 3. **гуцульський** вѣд Тересвы по горѣшню Тису. Межи ними нема рѣзкоѣ границѣ, бо переход до них творять говоры мѣшанѣ.

Лемкѣвськѣ говоры мають много словацкого и польского а найголовнѣйше сталый наголос на другѣм складѣ вѣд кѣнца:

крыло, вода та вымовляють мягке *с, з*, як *шь, зь*: *шьно, зьіля* мѣсто: *сьно, зьля*, Твердо вымовляють кѳнцевѣ мягкѣ зубнѣ спѳвзвукы: *пят ден*. В 1. пад. множ. прикметники мають *-ы*: *добры*, в 6 пад. ж. р. мають *-ом*; *добром рыбом*.

Говоры гуцульскѣ не знають гортанного **ы** а мѣсто нього мають **и**: *мילו*, мѣсто **о** в замкненѳм складѣ всюды **і** (*кїнь*), мягке **а - я** перейшло на **є**: *чес, ньньо* мѣсто *час, няньо*, **ж, ш** вымовляють мягко: *жсба, шспка*, в 3. множ. дѣслѳв часу тепер. опускають: **т** в окѳнченю *ять* — *ходє* мѣсто *ходят*.

Говоры бѳйкѳвскѣ мають тѣ прикметы, що суть характеристичными для наших говорѳв як старинных взагалѣ, а якѣ мы вычислили горѣ пѳд 1—10.

З огляду на стариннѣ звуки и фѳрмы наших говорѳв называемо их говорами **старинными** або з грецька **архаичными**. Они творять з карпатськими говорами по повночнѳй сторонѣ Карпат одну цѣлѳсть старинных карпатських говорѳв украинськоѳ мовы а з нею разом належать до схѳднославянськоѳ групы великоѳ славянськоѳ сѣмѣ.

З М Ъ С Т.

Слово и його части.	сторона
Склади	3
Звуки	3
Наголос	4
Тон або высота голосу	5
Подѣл звукѣв	6
Самозвуки. Высловлюваня самозвукѣв. Подѣл самозвукѣв	7— 8
Спѣвзвукѣв. Высловлюваня спѣвзвукѣв. Подѣл спѣвзвукѣв. Спѣвзвукѣв здвоенѣ.	8— 12

Найважнѣйшѣ давнѣ звукѣв перемѣны.

Чергованя	12— 13
Новѣ <i>y</i> , <i>я</i> в носовых <i>o</i> (<i>ж</i>), <i>e</i> (<i>ж</i>)	13
Неповнѣ звуки <i>ъ</i> , <i>ь</i>	13— 14
Повноголос	15
Початкове <i>e</i>	15
Мягченя спѣвзвукѣв: губнѣ: <i>n</i> , <i>b</i> , <i>v</i> , <i>m</i> ; зубнѣ: <i>t</i> , <i>d</i> , <i>c</i> , <i>z</i> , <i>st</i> , <i>zd</i> , <i>ц</i> ; спѣвзвукѣв: <i>k</i> , <i>g</i> , <i>x</i>	15— 16

Пѣзнѣйшѣ перемѣны.

а) Самозвуки:

Перезвук <i>o</i> , <i>e</i> на <i>i</i> , <i>й</i> , <i>y</i> , <i>ы</i>	17— 21
Перехѣд <i>e</i> в <i>o</i> по <i>й</i> , <i>ч</i> , <i>ж</i> , <i>ш</i> , <i>щ</i>	22
Перемѣна <i>ь</i> на <i>i</i>	22

Перемѣна звука <i>и</i>	22
Перемѣна звука <i>ы</i> на <i>и</i> , <i>у</i>	22— 23
Замѣна <i>у</i> на <i>в</i> и на оборот <i>в</i> на <i>у</i>	23
Перемѣна <i>е</i> из <i>іе</i> на <i>я</i>	23
Замѣна <i>и</i> на <i>й</i>	23

б) *Спѣвзвуки*:

Замѣна <i>л</i> на <i>в</i>	24
Мягченя <i>с</i> , <i>з</i> перед <i>к</i> в окѣнченях прикметникѣвъ: <i>ський</i> , <i>зький</i> , <i>цький</i> мѣсто <i>-ский</i> , <i>-зкий</i> , <i>цкий</i>	24
Подвѣйне <i>нн</i>	24
Зливаня спѣвзвукѣвъ	25
Уподѣбненя спѣвзвукѣвъ	25— 26
Змѣны спѣвзвукѣвъ в сполуцѣ з другими: а) Уподѣб- неня, б) Розподѣбненя	26
Сполученя <i>чи</i> и переход на <i>шн</i>	27
Выпад спѣвзвукѣвъ в бѣльших группах	27— 28
Вставка спѣвзвукѣвъ	28
Роззѣв. Вставка <i>в</i> , <i>й</i> межи самозвуками	28
Переставка (метатеза) спѣвзвукѣвъ	28— 29

Наука о словѣ.

Части мовы	29— 30
Мѣшаня частей мовы	30
Подѣл именникѣвъ по их значѣнню	30— 31
Членованя слова	31— 32
Словотвѣр	33— 34
Твореня и значѣнн пнѣвъ	34
Творення именникѣвъ. а) Пнѣ простѣ	34— 37
Наростки именникѣвъ	37— 44
б) Творення прикметникѣвъ	45
Перегляд наросткѣвъ прикметниковых з их значѣннем ..	45— 48
Приставки	48— 49
Пнѣ зложенѣ	49— 50
Твореня и значѣнн заименникѣвъ	50— 51
Творення числѣвникѣвъ	51— 52

	сторона
Твореня пнѣвъ дѣслобѣных	52— 54
Твореня и значѣня частей мовы неодмѣнных	
Прислѣбники	54— 55
Приименники	55
Злучники	55
Оклики	55
Змѣны значѣня слѣвъ	55— 56
Гомонимы	57
Синонимы	57— 59
Повставаня новых слѣвъ	59

Словозмѣна.

Именники.

Падежѣ	60
Числа	60
Рѣд именникѣвъ	61
Окѣнченя именникѣвъ	61
<i>А) Именники мужеского роду</i>	
Тверда одмѣна: <i>сусѣд, вѣкъ, орѣх</i>	62— 63
Мягка одмѣна: <i>учитель, край, нѣж</i>	63
Примѣтки до поодиноких падежѣвъ	64— 66
Наголос именникѣвъ мужеского роду	66
<i>Б) Именники женского роду</i>	
Тверда одмѣна: <i>сила, рука</i>	67
Мягка одмѣна: <i>дыня, душа, библия</i>	67— 68
Примѣтки до поодиноких падежѣвъ	68— 69
Одмѣна слѣвзвукѣва: <i>часть</i>	69
Примѣтки до поодиноких падежѣвъ	70
Наголос именникѣвъ женского роду	70— 71.
<i>В) Именники среднего роду</i>	
Тверда одмѣна: <i>село</i>	71
Мягка одмѣна: <i>поле, насѣня</i>	71— 72

Примѣтки до поодиноких падежѣвъ	72— 73
Неправильна одмѣна	73
Одмѣна именникѣвъ роду середнього на <i>-я, -мя: теля, имя</i>	74
Примѣтки до поодиноких падежѣвъ	74— 75
Наголос именникѣвъ середнього роду	75
Прикметники	75— 76
Оконченія прикметникѣвъ	76
Одмѣна прикметникѣвъ	76— 77
Примѣтки до поодиноких падежѣвъ	77
Мягка одмѣна	77— 78
Примѣтки до поодиноких падежѣвъ	78
Степенѣ порѣвнаня	78— 79
Твореня степеня высшого	79
Неправельне степенюваня	80
Твореня степеня найвысшого	80
Одмѣнюваня прозвиц.	80— 85
Заименники	85— 86
Подѣл заименникѣвъ	86
Одмѣна заименникѣвъ	86— 87
Примѣтки до поодиноких падежѣвъ заименникѣвъ о- собовых и зворотного	87— 88
Заименники указовѣ	88— 89
Заименники присвѣйнѣ	89— 90
Заименники пытайнѣ	90— 91
Заименники односнѣ	91
Заименник означеный: <i>весь, вся, все</i>	91
Заименники неозначенѣ	91— 92
Наголос заименникѣвъ	92
Числовники	92
Подѣл числовникѣвъ	92— 93
Перегляд числовникѣвъ основных и рядовых	93— 94
Одмѣна числовникѣвъ	95— 96

	сторона
Дѣслово	97
Особы и числа	97
Виды дѣслова	98— 99
Часы	99—100
Способы	100—101
Дѣйство дѣслѡв	101
Имена дѣслѡвнѣ	101—102
Одмѣна (спраженя) дѣслѡв	102—105
Час теперѣшній. Подѣл одмѣны дѣслѡв на пять кляс	105—106
Окѡнченя особовѣ	106—107
Перегляд одмѣны дѣслѡв по клясам.	
Перша кляса -ѡ: нести, печи, писати, копати, <i>орати</i>	107—110
Друга кляса -не мерзнути, жати	111—112
Третя кляса -в читати, куповати, давати	112—114
Четверта кляса -и хвалити, горѣти, кричати, ...	114—115
Пята кляса без звязкового ѡ, и дати, гѣсти, по- <i>гѣсти, бути</i>	116—117
Час минувый	117—118
Час будучий	118
Твореня способѡв	118—119
Дѣйство страдалъне	120
Перегляд головных форм дѣслѡвных	120—122
Части мовы неодмѣннѣ	123
Прислѡвники	123—125
Степенованя прислѡвникѡв	125
Приименники	125—126
Приименник з одним падежем	126
Приименники з двома и трьома падежами	126—128
Злучники	128
Подѣл злучникѡв	128—129
Оклики	129

Складня (синтаксис).	129
Реченя	129
Реченя двочленнѣ. Підмет и присудок	130—131
Що може бути підметом?	131—132
Що може бути присудком?	132—133
Реченя одночленнѣ. Реченя безпідметовѣ	133—134
Реченя безприсудковѣ	135
Реченя прости нерозширене	135—136
Реченя прости розширене	136
Лученя слів в пары	136
Залежність одних слів вѣд других	137
Доповненя при дѣсловѣ: Предмет	138—141
Означеня прислівниківѣ	141—142
Поясняючѣ додатки именника: Придатки и при- ложеня	143—144
Доповненя	144—145
Наголос и тон реченя	146
Подѣл речень простих	147
Вставнѣ слова	147
Реченя стягненѣ	147—148
Ряд слів у реченю	148—149
Реченя пропускнѣ або еліптичнѣ	149—150
Синтактичнѣ змѣны	150—151
Перехрещованя (контаминація)	151
Реченя зложенѣ	152
Реченя рѣвноряднѣ	152—153
Реченя нерѣвноряднѣ (побѣчнѣ)	154—155
Прислівниковѣ реченя: мѣсцевѣ, часовѣ, порѣв- нальнѣ, наслѣдковѣ, причиновѣ, намѣровѣ, услѣв- нѣ, допустовѣ	155—160
Подѣл речень побѣчних по формѣ	160—161
Побѣчнѣ реченя без злучниківѣ	161
Скорочованя речень побѣчних	161—162
Бесѣда прямиа и непряма або зависима	163

Наука о значѣнїю форм словных.	163—164
Наука о значѣнїю падежѣвъ	164—169
Наука о значѣнїю форм дѣслѣвных. Подѣл дѣслѣвъ по значѣнїю	169—170
Часы	170—172
Способы	172—173
Именнѣ формы дѣслѣвнѣ: дѣеименник, дѣеприкмет- ник, дѣеприслѣвник	173—176

Правописъ.

Загальнѣ правила	176—177
Писаня поодиноких букв	177—182
Великѣ буквы на початку слѣвъ	182—183
Правописъ чужих слѣвъ	183—185
Дѣленя слѣвъ	186
Знаки роздѣловѣ (перепинаня)	186—187

Додаток.

Перегляд найважнѣиших форм церковнославян- ських	188—194
Старославянськѣ азбуки: кирилиця и глаголиця....	194
Примѣтки до церковнославянськоѣ одмѣны	195—196
Говоры пѣкарпатських русинѣвъ	196—197